

USSMAD
IJSPFR

ISSN: 2791-9854

USSMAD

Mart 2024 Cilt:4 Sayı:1
March 2024 Vol: 4 Issue: 1

Uluslararası Sosyal, Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political
and Financial Researches (IJSPFR)

**USSMAD Hakemli ve Süreli Bir Dergidir.
Mart/Ekim Aylarında Olmak Üzere Yılda
İki Kez Yayınlanır**

IJSPFR is a Peer Reviewed and Periodical Journal.
Published Twice a Year in March/October

www.dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad

www.ussmad-journal.com

ussmad.journal@gmail.com

**Uluslararası Sosyal, Siyasal ve Mali
Araştırmalar Dergisi (USSMAD)**

**International Journal of Social, Political and
Financial Researches (IJSPFR)**

E-ISSN: 2791-9854

CİLT/VOLUME:4 SAYI/ISSUE: 1

MART / MARCH

YIL/YEAR: 2024

<p>YAYINCI MALİ ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ</p> <p>EDİTÖRLER Doç. Dr. Osman GEYİK - Doç. Dr. Gamze Yıldız ŞEREN</p> <p>YARDIMCI EDİTÖR Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KÖSTEKÇİ</p> <p>ALAN EDİTÖRLERİ Prof. Dr. Robert W. McGEE – Fayetteville University Prof. Dr. Tea KASRADZE – Caucasus International University Doç. Dr. Cihan YÜKSEL – Mersin Üniversitesi Doç. Dr. Mehmet SONGUR - Dicle Üniversitesi Doç. Dr. Özgür ALTINDAĞ - Dicle Üniversitesi Doç. Dr. Osman ÖZDEMİR - Şırnak Üniversitesi Doç. Dr. Reşat ARICA - Batman Üniversitesi Doç. Dr. Zuhal AKMEŞE DEMİR – Dicle Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Ceyhun ÇİÇEKÇİ - Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Dilek ÇELİK – Şırnak Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Miray ÖZDEN- Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Naciye Tuba YILMAZ – Marmara Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Ramazan KORKMAZ – Pamukkale Üniversitesi</p> <p>DİL EDİTÖRÜ Şeyma GEYİK</p> <p>EDİTÖR ASİSTANLARI Arş. Gör. Tolga SEZDİ – Uludağ Üniversitesi Arş. Gör. Muhammed Fatih CÜRE – Manisa Celal Bayar Üniversitesi</p> <p>MİZANPAJ EDİTÖRÜ Dr. Hikmet Dersim YILDIZ – Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi</p> <p>YAYIN KURULU Prof. Dr. Sevda AKAR - Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Doç. Dr. Gamze Yıldız ŞEREN – Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Doç. Dr. Osman GEYİK – Dicle Üniversitesi Doç. Dr. Mehmet SONGUR - Dicle Üniversitesi Doç. Dr. Özgür ALTINDAĞ - Dicle Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KÖSTEKÇİ – Fırat Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Dilek AKBAŞ AKDOĞAN – İstanbul Medeniyet Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi M. Sadık AYDIN - Mardin Artuklu Üniversitesi</p> <p>BİLİM KURULU Prof. Dr. Abdullah ÇELİK - Harran Üniversitesi Prof. Dr. Dibyesh ANAND - University of Westminster Prof. Dr. Erşan SEVER - Aksaray Üniversitesi Prof. Dr. Farhang MORADY - University of Westminster Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIĆ - University of Belgrade Prof. Dr. Mahmut TEKÇE - Marmara Üniversitesi Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ - Yalova Üniversitesi Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN - Marmara Üniversitesi Prof. Dr. Mithat Arman KARASU - Harran Üniversitesi Prof. Dr. Murat DEMİR - Harran Üniversitesi Prof. Dr. M. Mustafa ERDOĞDU - Beykoz Üniversitesi Prof. Dr. Nihat GÜLTEKİN - Harran Üniversitesi Prof. Dr. Richarson Kojo EDEME - University of Nigeria Nsukka Prof. Dr. Robert W. MCGEE - Fayetteville State University Prof. Dr. Serkan BENK - İnönü Üniversitesi Prof. Dr. Stavros D. MAVROUDEAS - Panteion University Prof. Dr. Tea KASRADZE - Caucasus International University Doç. Dr. Abdunnur YILDIZ - Fırat Üniversitesi Doç. Dr. Abdülkadir ÇORBACI - Adıyaman Üniversitesi Doç. Dr. Anıl GACAR - Manisa Celal Bayar Üniversitesi Doç. Dr. Ayşe CEBECİ - Harran Üniversitesi Doç. Dr. Chandrima CHAKRABORTY - Vidyasagar University Doç. Dr. Gülçin TAŞKIRAN - Altınbaş Üniversitesi Doç. Dr. Ghazala YAQUP - Kinnaird College for Women Doç. Dr. Habip DEMİRHAN - Hakkari Üniversitesi Doç. Dr. Osman ÖZDEMİR - Şırnak Üniversitesi Doç. Dr. Reşat ARICA - Batman Üniversitesi Dr. Adam SOFRONJEVIĆ - University of Belgrade</p>	<p>PUBLISHER FINANCIAL RESEARCHES ASSOCIATION</p> <p>EDITORS Assoc. Prof. Dr. Osman GEYİK - Assoc. Prof. Dr. Gamze Yıldız ŞEREN</p> <p>ASSOCIATE EDITOR Assoc. Prof. Dr. Ahmet KÖSTEKÇİ</p> <p>FIELD EDITORS Prof. Dr. Robert W. McGEE – Fayetteville University Prof. Dr. Tea KASRADZE – Caucasus International University Assoc. Prof. Dr. Cihan YÜKSEL - Mersin University Assoc. Prof. Dr. Mehmet SONGUR - Dicle University Assoc. Prof. Dr. Özgür ALTINDAĞ - Dicle University Assoc. Prof. Dr. Osman ÖZDEMİR - Şırnak University Assoc. Prof. Dr. Reşat ARICA - Batman University Assoc. Prof. Dr. Zuhal AKMEŞE DEMİR - Dicle University Asst. Prof. Dr. Ceyhun ÇİÇEKÇİ - Tekirdağ Namık Kemal University Asst. Prof. Dr. Dilek ÇELİK - Şırnak University Asst. Prof. Dr. Miray ÖZDEN- Tekirdağ Namık Kemal University Asst. Prof. Dr. Naciye Tuba YILMAZ – Marmara University Asst. Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ – Pamukkale University</p> <p>LANGUAGE EDITOR Şeyma GEYİK</p> <p>EDITOR ASSISTANTS Res. Asst. Tolga SEZDİ – Uludağ University Res. Asst. Muhammed Fatih CÜRE - Manisa Celal Bayar University</p> <p>LAYOUT EDITOR Dr. Hikmet Dersim YILDIZ - Çanakkale Onsekiz Mart University</p> <p>EDITORIAL BOARD Prof. Dr. Sevda AKAR - Bandırma Onyedi Eylül University Assoc. Prof. Dr. Gamze Yıldız ŞEREN – Tekirdağ Namık Kemal University Assoc. Prof. Dr. Osman GEYİK – Dicle University Assoc. Prof. Dr. Mehmet SONGUR - Dicle University Assoc. Prof. Dr. Özgür ALTINDAĞ - Dicle University Asst. Prof. Dr. Ahmet KÖSTEKÇİ – Fırat University Asst. Prof. Dr. Dilek AKBAŞ AKDOĞAN – İstanbul Medeniyet University Asst. Prof. Dr. M. Sadık AYDIN - Mardin Artuklu University</p> <p>SCIENCE BOARD Prof. Dr. Abdullah ÇELİK - Harran University Prof. Dr. Dibyesh ANAND - University of Westminster Prof. Dr. Erşan SEVER - Aksaray University Prof. Dr. Farhang MORADY - University of Westminster Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIĆ - University of Belgrade Prof. Dr. Mahmut TEKÇE - Marmara University Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ - Yalova University Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN - Marmara University Prof. Dr. Mithat Arman KARASU - Harran University Prof. Dr. Murat DEMİR - Harran University Prof. Dr. M. Mustafa ERDOĞDU - Beykoz University Prof. Dr. Nihat GÜLTEKİN - Harran University Prof. Dr. Richarson Kojo EDEME - University of Nigeria Nsukka Prof. Dr. Robert W. MCGEE - Fayetteville State University Prof. Dr. Serkan BENK - İnönü University Prof. Dr. Stavros D. MAVROUDEAS - Panteion University Prof. Dr. Tea KASRADZE - Caucasus International University Assoc. Prof. Dr. Abdunnur YILDIZ - Fırat University Assoc. Prof. Dr. Abdülkadir ÇORBACI - Adıyaman University Assoc. Prof. Dr. Anıl GACAR - Manisa Celal Bayar University Assoc. Prof. Dr. Ayşe CEBECİ - Harran University Assoc. Prof. Dr. Chandrima CHAKRABORTY - Vidyasagar University Assoc. Prof. Dr. Gülçin TAŞKIRAN - Altınbaş University Assoc. Prof. Dr. Ghazala YAQUP - Kinnaird College for Women Assoc. Prof. Dr. Habip DEMİRHAN - Hakkari University Assoc. Prof. Dr. Osman ÖZDEMİR - Şırnak University Assoc. Prof. Dr. Reşat ARICA - Batman University PhD. Adam SOFRONJEVIĆ - University of Belgrade</p>
---	--

<p>SAYI HAKEM KURULU Prof. Dr. Alper DOĞAN - İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Prof. Dr. Eda YEŞİL - Kırıkkale Üniversitesi Prof. Dr. Haşim AKÇA - Çukurova Üniversitesi Prof. Dr. Serkan BENK -İnönü Üniversitesi Doç. Dr. Halil KETE - Kırklareli Üniversitesi Doç. Dr. Mahmut İNAN - Ondokuz Mayıs Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Bahadır Sazak DOĞAN - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Dilek AKBAŞ AKDOĞAN - İstanbul Medeniyet Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Fatma TURNA - Hakkari Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Funda TUNÇEL - Marmara Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Levent BÖRKLÜOĞLU - Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Orçun AVCI - Aksaray Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Özlem TÜMER - Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Tarık İLİMAN - Aydın Adnan Menderes Üniversitesi</p>	<p>THE REFEREE BOARD IN THIS ISSUE Prof. Dr. Alper DOĞAN - İzmir Katip Çelebi University Prof. Dr. Eda YEŞİL - Kırıkkale University Prof. Dr. Haşim AKÇA - Çukurova University Prof. Dr. Serkan BENK -İnönü University Assoc. Prof. Dr. Halil KETE - Kırklareli University Assoc. Prof. Dr. Mahmut İNAN - Ondokuz Mayıs University Asst. Prof. Dr. Bahadır Sazak DOĞAN - Tokat Gaziosmanpaşa University Asst. Prof. Dr. Dilek AKBAŞ AKDOĞAN - İstanbul Medeniyet University Asst. Prof. Dr. Fatma TURNA - Hakkari University Asst. Prof. Dr. Funda TUNÇEL - Marmara University Asst. Prof. Dr. Levent BÖRKLÜOĞLU - Osmaniye Korkut Ata University Asst. Prof. Dr. Orçun AVCI - Aksaray University Asst. Prof. Dr. Özlem TÜMER - Niğde Ömer Halisdemir University Asst. Prof. Dr. Tarık İLİMAN - Aydın Adnan Menderes University</p>
--	--

<p>İNDEKSLER Index Copernicus (ICI World) SOBIAD ASOS index İdealonline International Scientific Indexing (ISI) Scientific Indexing Services (SIS) International Services for Impact Factor and Indexing (ISIFI) Eurasian Scientific Journal Index (ESJI) International Institute of Organized Research (I2OR) Directory of Research Journal Indexing (DRJI) Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD) CiteFactor Journal Indexing ResearchBib Academic Database IP Indexing Portal ISSN Portal OpenAIRE Zenodo Academindex Acarindex Europub Base Index Scientific Journal Impact Factor</p>	<p>INDEXES Index Copernicus (ICI World) SOBIAD ASOS index İdealonline International Scientific Indexing (ISI) Scientific Indexing Services (SIS) International Services for Impact Factor and Indexing (ISIFI) Eurasian Scientific Journal Index (ESJI) International Institute of Organized Research (I2OR) Directory of Research Journal Indexing (DRJI) Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD) CiteFactor Journal Indexing ResearchBib Academic Database IP Indexing Portal ISSN Portal OpenAIRE Zenodo Academindex Acarindex Europub Base Index Scientific Journal Impact Factor</p>
--	--

DergiPark
AKADEMİK

*****Uluslararası Sosyal, Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi; sosyal , siyasal ve mali alanları kapsayan çeşitli konularda özgün Türkçe ve İngilizce bilimsel makalelerin yayınlandığı bilimsel, uluslararası hakemli ve açık erişimli bir elektronik dergidir. Dergiye gönderilen tüm makalelerin bilimsel, etik ve dil açısından sorumlulukları yazarlara aittir.**

*****International Journal of Social, Political and Financial Researches; It is a scientific, international peer-reviewed and open-access electronic journal that publishes original Turkish and English scientific articles on various subjects covering social, political and financial fields. The scientific, ethical and linguistic responsibilities of all articles submitted to the journal belong to the authors.**

EDİTÖRDEN

Değerli bilim insanları ve araştırmacılar;

Yayın hayatına başladığı 2021 senesinden bugüne yayıncılık faaliyetlerine hız kesmeden devam eden USSMAD, 2024 senesinden itibaren Mart ve Ekim aylarında sizlerin kıymetli çalışmalarını yayınlamaktan ve bunları akademik camiayla paylaşmaktan son derece mutlu ve gururludur. Bu kapsamda USSMAD yayın kurulumuz alanında uzman değerli hocalarımızla daha da zenginleşmiş ve Mart 2024 sayısını değerlendirmek üzere 21.03.2024 tarihinde zoom üzerinden yayın kurulu toplantısını gerçekleştirmiştir. USSMAD, çıtayı bir adım daha ileriye taşıyabilmek adına ULAKBİM TR Dizin kapsamında çalışmalarına devam etmekte bu süreçte diğer uluslararası/ulusal endekslere başvurularını sürdürmektedir. Bu sayıda yeni tarandığımız indeksler şu şekildedir: SOBIAD, ASOS indeks, İdealonline, EuroPub, BASE Index, Scientific Journal Impact Factor .

USSMAD'ın da çatısı altında yer aldığı Mali Araştırmalar Derneği bu ay oldukça nitelikli faaliyetlere Sosyal, Siyasal ve Mali Araştırmalar Kongresi (USSMAK) bünyesinde imza atmıştır. 08-09 Mart tarihleri arasında USSMAK gerçekleşmiş, burada sunulan özet bildirimlerin genişletilmiş hali yine dergimize değerlendirilmek üzere gönderilmiştir. Gerek dergi gerek kongre süreçlerinin koordineli bir şekilde yürütüldüğü Mart ayı bilimsel çalışmalara gönül vermiş bizler ve paydaşlarımız için oldukça verimli bir şekilde geçmiştir.

USSMAD 2024 Mart sayımızı siz saygıdeğer okuyucularımızla paylaşmaktan mutluluk duyuyor, bu süreçte emeği geçen, katkı sunan tüm yazarlarımıza, hakemlerimize, alan editörlerimize, bilim ve yayın kurulumuza, mizanpajımızda emekleri geçen ekibimize en derin teşekkürlerimizi sunuyoruz. USSMAD bu sayısında da dolu dolu bir içerikle sizlerle buluşmuştur. Bu kapsamda 2024 Mart ayında 7 araştırma makalesi yayın süreçlerini yapılan titiz değerlendirmeler neticesinde tamamlayarak yayınlanmak üzere nihayete erdirilmiştir. Gün geçtikçe daha fazla bilim insanına ulaşan USSMAD uluslararası camianın da ilgisine mazhar olarak, yurtdışından makale kabullerine başlamıştır. Bu sayımızda: Robert MCGEE, Yanira PETRIDES, Current Thinking on Some Social and Moral Issues: A Comparative Study of Turkey and Cyprus, Recep ELMAS, Radikal Demokrasi Düşüncesi ve Liberal Semptomları, Abdulhalik PINAR, Determinants and Impacts of Technological Inequalities: A Review on the Digital Divide, Mustafa TAŞIYAN, Çiğdem ÇADIRCI Türkiye'de Ar-Ge Faaliyetlerinde Uygulanan Vergisel Teşvikler ve Yasal Düzenlemelerin Ar-Ge Harcamaları Üzerindeki Etkisi, Melih KABAYEL, A Sustainable Fiscal Policy Against the Global Climate Crisis: Green Fiscal Policy - Comparison of Policy Indicators of Selected Countries, Taner ERCAN, Kamu Alacaklarının Korunması ve Tahsilatın Kolaylaştırılması Kapsamında Bir Önlem: İhtiyati Haciz Kurumu ve Selçuk TEKİN, Vergi Hukukunda Bir Uyuşmazlık Çözüm Yolu: Kanun Yolundan Vazgeçme makaleleri yer almaktadır.

USSMAD 2024 Mart sayısının tüm ilgililere faydalı olmasını diler, bir sonraki sayımız olan 2024 Ekim sayısı için makale gönderimi son tarihin 15 Eylül olduğunu siz değerli okurlarımızla paylaşır, kıymetli çalışmalarınızı bekleriz. Dergimiz ile ilgili tüm görüş ve önerileriniz için dergi mailimizden (ussmad.journal@gmail.com) bizlere ulaşabilirsiniz.

Selam ve saygılarımızla...

Doç. Dr. Gamze Yıldız ŞEREN

USSMAD Editör

FROM THE EDITOR

Dear scientists and researchers;

USSMAD continues its publishing activities without slowing down since 2021, when it started its publishing life. In this context, we are extremely happy and proud to publish your valuable works in March and October starting from 2024 and share them with the academic community. In this context, our USSMAD editorial board has been further enriched with our valuable professors who are experts in their fields. In order to evaluate the March 2024 issue, the editorial board meeting was held on 21.03.2024 via zoom. USSMAD continues to work within the scope of ULAKBIM TR Index in order to move the bar one step further and continues its applications to other international / national indexes in this process. The indexes we have newly indexed in this issue are as follows: SOBIAD, ASOS index, Idealongline, EuroPub, BASE Index, Scientific Journal Impact Factor.

The Financial Research Association, of which USSMAD is a member, organised a number of high quality activities this month at the International Congress of Social, Political and Financial Researches (USSMAK). USSMAK was held on 08-09 March, and the extended version of the abstracts presented there were sent to our journal for evaluation. March, in which both the journal and the congress processes were carried out in a coordinated manner, was very productive for us and our stakeholders who are devoted to scientific studies.

We are pleased to share our USSMAD 2024 March issue with our esteemed readers. We would like to extend our deepest thanks to all our authors, referees, field editors, scientific and editorial board who contributed to this process.

USSMAD has met you with a full content in this issue. In this context, 7 research articles were finalised for publication in March 2024 by completing their publication processes as a result of meticulous evaluations. Reaching more and more scientists day by day, USSMAD has started to accept articles from abroad, attracting the attention of the international community. The articles in this issue are as follows: Robert MCGEE, Yanira PETRIDES, Current Thinking on Some Social and Moral Issues: A Comparative Study of Turkey and Cyprus, Recep ELMAS, The Idea of Radical Democracy and its Liberal Symptoms, Abdulhalik PINAR, Determinants and Impacts of Technological Inequalities: A Review on the Digital Divide, Mustafa TAŞIYAN, Çiğdem ÇADIRCI The Effect of Tax Incentives and Legal Regulations on R&D Expenditures in Türkiye, Melih KABAYEL, A Sustainable Fiscal Policy Against the Global Climate Crisis: Green Fiscal Policy - Comparison of Policy Indicators of Selected Countries, Taner ERCAN, A Measure Within The Scope of Protecting Public Receivables and Facilitating Collection: Precautionary Seizure Authority and Selçuk TEKİN, A Dispute Resolution Method in Tax Law: Waiving the Legal Remedy.

We hope that USSMAD 2024 March issue will be useful to all interested readers. The deadline for article submission for our next issue, 2024 October issue, is 15 September and we look forward to your valuable work in this context. For all your comments and suggestions regarding our journal, you can contact us via our journal e-mail (ussmad.journal@gmail.com).

With greetings and respect...

Assoc. Prof. Dr Gamze Yıldız ŞEREN

USSMAD Editor

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

	<i>Araştırma Makalesi/ Research Article</i>	Sayfa/Page
1	Current Thinking on Some Social and Moral Issues: A Comparative Study of Turkey and Cyprus <i>Bazı Sosyal ve Ahlaki Konular Üzerine Güncel Düşünceler: Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma</i> Robert MCGEE, Yanira PETRIDES	1-13
2	Radikal Demokrasi Düşüncesi ve Liberal Semptomları <i>The Idea of Radical Democracy and its Liberal Symptoms</i> Recep ELMAS	14-27
3	Determinants and Impacts of Technological Inequalities: A Review on the Digital Divide <i>Teknolojik Eşitsizliklerin Belirleyicileri ve Etkileri: Dijital Uçurum Üzerine Bir İnceleme</i> Abdulhalik PINAR	28-43
4	Türkiye'de Ar-Ge Faaliyetlerinde Uygulanan Vergisel Teşvikler ve Yasal Düzenlemelerin Ar-Ge Harcamaları Üzerindeki Etkisi <i>The Effect of Tax Incentives and Legal Regulations on R&D Expenditures in Türkiye</i> Mustafa TAŞIYAN, Çiğdem ÇADIRCI	44-58
5	A Sustainable Fiscal Policy Against the Global Climate Crisis: Green Fiscal Policy - Comparison of Policy Indicators of Selected Countries <i>Küresel İklim Krizine Karşı Sürdürülebilir Bir Maliye Politikası: Yeşil Maliye Politikası- Seçilmiş Ülkelerin Politika Göstergelerinin Karşılaştırılması</i> Melih KABAYEL	59-69
6	Kamu Alacaklarının Korunması ve Tahsilatın Kolaylaştırılması Kapsamında Bir Önlem: İhtiyati Haciz Kurumu <i>A Measure Within The Scope of Protecting Public Receivables and Facilitating Collection: Precautionary Seizure Authority</i> Taner ERCAN	70-86
7	Vergi Hukukunda Bir Uyuşmazlık Çözüm Yolu: Kanun Yolundan Vazgeçme <i>A Dispute Resolution Method in Tax Law: Waiving the Legal Remedy</i> Selçuk TEKİN	87-98

Current Thinking on Some Social and Moral Issues: A Comparative Study of Turkey and Cyprus¹

Bazı Sosyal ve Ahlaki Konular Üzerine Güncel Düşünceler: Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma

Robert W. McGee^a, Yanira Petrides^b

^a Professor, Fayetteville State University, Department of Graduate and Professional Studies in Business, bob414@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6355-288X.

^b Full Time Professor, Instituto Tecnológico Autónomo de México ITAM, Department, of Accounting, petrides@itam.mx, ORCID: 0000-0003-0786-8921.

ARTICLE INFO

Article Received: 19.02.2024

Article Accepted: 19.03.2024

Keywords: Moral issue, Ethics, Cyprus, Turkey

JEL Codes: O57, Z10, Z18, Z19

ABSTRACT

This study compares the views of people in Turkey and Cyprus on 19 social and moral issues. The sample is split into three distinct groups – People living in Turkey, people living in Cyprus who speak Turkish at home, and people living in Cyprus who speak Greek at home. Data were taken from the most recent wave of the World Values Survey. The sample size was more than 3300. Participants were asked to choose a number from 1 to 10, where 1 = never justifiable and 10 = always justifiable to represent their view on each moral issue. Mean scores were then compared to determine whether the views of the three groups differed significantly. The study found that differences between and among groups were often significant. The Greek speaking group tended to show the strongest opposition to violations of property and the issues that involved some kind of violence. The people living in Turkey tended to have the strongest opposition to issues involving sex. Turkish speakers living in Cyprus tended to have the weakest opposition to violations of property rights, suicide and euthanasia. People living in Turkey showed the lowest opposition to violence and the death penalty. People living in Turkey and Turkish speakers living in Cyprus held similar opinions on the issues in only 35.3% of the cases. Copilot, an artificial intelligence chatbot, was asked to make a list of reasons why the views of people living in Turkey were often significantly different from those of Turkish speakers living in Cyprus

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi:
19.02.2024

Makale Kabul Tarihi:
19.03.2024

Anahtar Kelimeler: Ahlaki sorun, Etik, Kıbrıs, Türkiye

JEL Kodları: O57, Z10, Z18, Z19

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye ve Kıbrıs'taki insanların 19 sosyal ve ahlaki konu hakkındaki görüşlerini karşılaştırmaktadır. Örneklem üç farklı gruba ayrılmıştır - Türkiye'de yaşayan insanlar, Kıbrıs'ta yaşayan ve evlerinde Türkçe konuşan insanlar ve Kıbrıs'ta yaşayan ve evlerinde Yunanca konuşan insanlar. Veriler Dünya Değerler Anketinin en son dalgasından alınmıştır. Örneklem büyüklüğü 3300'den fazladır. Katılımcılardan her bir ahlaki meseleye ilişkin görüşlerini temsil etmek üzere 1 = hiçbir zaman haklı gösterilemez ve 10 = her zaman haklı gösterilebilir olmak üzere 1 ile 10 arasında bir sayı seçmeleri istenmiştir. Daha sonra üç grubun görüşlerinin önemli ölçüde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için ortalama puanlar karşılaştırılmıştır. Çalışma, gruplar arasında ve gruplar içindeki farklılıkların genellikle önemli olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmanın bulgularına göre; Yunanca konuşan grup, mülkiyet ihlallerine ve bir tür şiddet içeren konulara en güçlü muhalefeti gösterme eğilimindedir. Türkiye'de yaşayan insanlar cinsiyetle ilgili konulara en güçlü muhalefeti gösterme eğilimindedir. Kıbrıs'ta yaşayan Türkçe konuşanlar mülkiyet hakkı ihlallerine, intihara ve ötenaziye karşı en zayıf muhalefete sahip olma eğilimindedir. Türkiye'de yaşayanlar şiddete ve idam cezasına en az karşı çıkan grup oldu. Vakaların yalnızca %35,3'ünde Türkiye'de yaşayanlar ve Kıbrıs'ta yaşayan Türkçe konuşanlar bu konularda benzer görüşlere sahiptir. Çalışmada ayrıca yapay zekalı bir sohbet robotu olan Copilot'tan, Türkiye'de yaşayan insanların görüşlerinin Kıbrıs'ta yaşayan Türkçe konuşanlardan neden önemli ölçüde farklı olduğunun nedenlerini belirten bir liste hazırlaması istenmiştir.

¹ This study was previously published as an abstract at II. International Congress of Social, Political and Financial Researches (USSMAK).

Introduction

This study compares the views of people in Turkey and Cyprus on 19 social and moral issues. The sample is split into three distinct groups – People living in Turkey, people living in Cyprus who speak Turkish at home, and people living in Cyprus who speak Greek at home. Data were taken from the most recent wave of the World Values Survey. The sample size was more than 3300. Participants were asked to choose a number from 1 to 10, where 1 = never justifiable and 10 = always justifiable to represent their view on each moral issue. Mean scores were then compared to determine whether the views of the three groups differed significantly.

Most of the 19 moral issues included in this study have not been studied before in any significant detail. There are a few exceptions. The tax evasion (McGee, 2012; McGee & Shopovski, 2024a & b) and bribery (McGee & Benk, 2023, 2024) questions have been studied in some detail in prior studies that used World Values Survey data. Those studies examined the views of the people in numerous countries. Some of them also examined a number of demographic variables, such as age, gender, religion, income level, education level, marital status, etc.

Several studies of tax evasion attitudes have been conducted using different methodologies involving Turkish participants. Those studies examined the reasons that have been given to justify tax evasion (McGee, 2023) as well as the attitudes of various demographic groups (Benk et al., 2015; Benk & Budak, 2012; Mohdali et al., 2017; Geyik & Seren, 2023).

1. Methodology

Space constraints preclude us from examining any demographic variables for these 19 moral issues. There is also not sufficient space to examine any of the 19 moral issues in any depth. The current study is limited in scope. It only compares the attitudes of three groups in two countries on the acceptability of these moral issues. The most recent wave of World Values Surveys included data on more than 90 countries. Thus, there is much room for further study on these moral questions. We wanted to do research that would be of interest to a Turkish audience, so we gave Perplexity, an artificial intelligence chatbot, the following instruction:

INSTRUCTION: Make a list of the top 10 countries where Turkish is spoken. Rank them by the number of Turkish speakers and list the number of Turkish speakers.

It gave us the following ranking:

Table 1: Top 10 Countries Where Turkish Is Spoken

Rank	Country	Turkish Speakers
1	Turkey	75-80 million
2	Germany	2.5-3.5 million
3	France	500,000 – 1 million
4	Bulgaria	800,000 – 1 million
5	North Cyprus	300,000
6	Greece	200,000 – 300,000
7	United States	55,000 – 200,000
8	United Kingdom	150,000 – 300,000
9	Austria	150,000 – 200,000
10	Netherlands	100,000 – 200,000

Source: Perplexity (2024).

It cited Wikipedia (2024) as one of the sources it used. That Wikipedia source mentioned that Turkish is an official language of Turkey, Northern Cyprus and Cyprus. Since Turkish was an official language of only those countries, we decided to focus our research on those countries rather than the countries listed in Table 1.

Next we went to the World Values Survey (2024) website to see what data were available for those three geographic regions. Wave 7, the most recent Wave (2017-2022) had data on Turkey and Cyprus, but not Northern Cyprus. The main languages spoken on Cyprus are Greek and Turkish, and it was possible to break down the data in Cyprus based on the language spoken at home. We then chose to compare the answers given to some moral and social questions that were included in the World Values Survey.

The World Values Survey asked some questions soliciting opinions on various social and moral issues. The questions asked whether those acts would be justifiable using a 10-point Likert Scale, where 1 = never justifiable and 10 = always justifiable. We then compared mean scores using Welch's unpaired t-test rather than the traditional student t-test because it is considered to be slightly superior in some ways (Ruxton, 2006; Delacre

et al, 2017; Derrick et al., 2016). After tabulating the results, we asked Copilot, an artificial intelligence chatbot, to list some reasons why the views of the people who live in Turkey might be significantly different from the views of Turkish speakers living in Cyprus.

The results are reported in the next section.

2. Findings

The findings are presented below.

2.1. Claiming Government Benefits

One question asked whether it would ever be justifiable to claim government benefits to which you are not entitled. The results are reported in Table 2. Differences in mean score are considered significant if $p < 0.05$. None of the p-values were < 0.05 , which means that the views of the three groups on this issue were not significantly different.

Table 2: Claiming Government Benefits

(1 = never justifiable; 10 = always justifiable)			
	Turkey	Cyprus	
		Greek	Turkish
Mean	1.89	1.88	2.40
Std. Dev.	1.85	1.92	2.09
n	2,397	726	23
p-values	Turkey	Cyprus (G)	Cyprus (T)
Turkey	1	0.9014	0.2561
Cyprus (G)		1	0.2510
Cyprus (T)			1

2.2. Avoiding A Fare On Public Transport

One question asked whether it would ever be justifiable to avoid a fare on public transport. The results are reported in Table 3. For this issue, all three p-values were < 0.05 , which means that all views were significantly different. The Greek speakers in Cyprus were significantly more opposed to avoiding a fare on public transport than were either of the other two groups. Turkish speakers in Cyprus were the least opposed. Native speakers in Turkey were significantly more opposed to avoiding paying a fare on public transport than were Turkish speakers in Cyprus, and were significantly less opposed to pay a fare than were Greek speakers in Cyprus.

Table 3: Avoiding A Fare On Public Transport

(1 = never justifiable; 10 = always justifiable)			
	Turkey	Cyprus	
		Greek	Turkish
Mean	2.10	1.93	3.92
Std. Dev.	2.03	1.91	2.98
n	2,388	723	235
p-values	Turkey	Cyprus (G)	Cyprus (T)
Turkey	1	0.0390	0.0001
Cyprus (G)		1	0.0001
Cyprus (T)			1

2.3. Stealing Property

One question asked whether it would ever be justifiable to steal property. The results are reported in Table 4. Two of the three p-values showed that there was a significant difference in opinion. People living in Turkey and Turkish speakers in Cyprus had basically the same view on this issue. Greek speakers in Cyprus were significantly more opposed to stealing property than were either of the Turkish speaking groups.

Table 4: Stealing Property**(1 = never justifiable; 10 = always justifiable)**

	Turkey	Greek	Cyprus	Turkish
Mean	1.61	1.26		1.66
Std. Dev.	1.59	1.08		1.62
n	2,404	732		235
p-values	Turkey	Cyprus (G)		Cyprus (T)
Turkey	1	0.0001		0.6514
Cyprus (G)		1		0.0005
Cyprus (T)				1

2.4. Cheating On Taxes

One question asked whether it would ever be justifiable to cheat on taxes if you had a chance. The results are reported in Table 5. The p-values were < 0.05 in two cases. People living in Turkey and Turkish speakers in Cyprus had opinions that were not significantly different. Greek speakers in Cyprus were significantly more opposed to cheating on taxes than were either of the Turkish speaking groups.

Table 5: Cheating On Taxes**(1 = never justifiable; 10 = always justifiable)**

	Turkey	Greek	Cyprus	Turkish
Mean	1.69	1.48		1.74
Std. Dev.	1.64	1.44		1.66
n	2,395	732		236
p-values	Turkey	Cyprus (G)		Cyprus (T)
Turkey	1	0.0009		0.6589
Cyprus (G)		1		0.0316
Cyprus (T)				1

2.5. Accepting a Bribe

One question asked whether it would ever be justifiable to accept a bribe in the course of their duties. The results are reported in Table 6. P-values were < 0.05 in two cases. People living in Turkey and Turkish speakers in Cyprus had basically the same opinion on the acceptability of bribery. Greek speakers in Cyprus were significantly more opposed to taking a bribe than were either of the Turkish speaking groups

Table 6: Accepting A Bribe**(1 = never justifiable; 10 = always justifiable)**

	Turkey	Greek	Cyprus	Turkish
Mean	1.65	1.30		1.78
Std. Dev.	1.64	1.05		1.72
n	2,396	732		235
p-values	Turkey	Cyprus (G)		Cyprus (T)
Turkey	1	0.0001		0.2679
Cyprus (G)		1		0.0001
Cyprus (T)				1

2.6. Homosexuality

One question asked whether homosexuality would ever be justifiable. The results are reported in Table 7. For this issue, all three p-value comparisons were < 0.05 , indicating that all three groups had opinions that were significantly different from those of the other groups. People living in Turkey had the strongest opposition to the view that homosexuality was justifiable; Greek speakers in Cyprus showed the least opposition to homosexuality.

Table 7: Homosexuality

(1 = never justifiable; 10 = always justifiable)

	Turkey	Greek	Cyprus	Turkish
Mean	2.08	4.01		3.44
Std. Dev.	1.96	3.02		2.63
n	2,363	695		211
p-values	Turkey	Cyprus (G)		Cyprus (T)
Turkey	1	0.0001		0.0001
Cyprus (G)		1		0.0081
Cyprus (T)				1

2.7. Prostitution

One question asked whether prostitution would ever be justifiable. The results are reported in Table 8. For this issue the two Cyprus groups had basically the same opinion on the acceptability of prostitution. The people living in Turkey showed the strongest opposition to prostitution, while the Greek speakers in Cyprus showed the least opposition.

Table 8: Prostitution

(1 = never justifiable; 10 = always justifiable)

	Turkey	Greek	Cyprus	Turkish
Mean	1.85	2.29		2.25
Std. Dev.	1.75	1.94		2.12
n	2,381	704		217
p-values	Turkey	Cyprus (G)		Cyprus (T)
Turkey	1	0.0001		0.0075
Cyprus (G)		1		0.8044
Cyprus (T)				1

2.8. Abortion

One question asked whether abortion would ever be justifiable. The results are reported in Table 9. The two Cyprus groups had basically the same opinion on the acceptability of abortion. People who lived in Turkey had the strongest opposition, while the Turkish speakers in Cyprus showed the least opposition.

Table 9: Abortion

(1 = never justifiable; 10 = always justifiable)

	Turkey	Greek	Cyprus	Turkish
Mean	2.57	2.91		3.11
Std. Dev.	2.17	2.42		2.53
n	2,366	705		216

p-values	Turkey	Cyprus (G)	Cyprus (T)
Turkey	1	0.0008	0.0027
Cyprus (G)		1	0.3052
Cyprus (T)			1

2.9. Divorce

One question asked whether divorce would ever be justifiable. The results are reported in Table 10. For this question, all three p-value comparisons were < 0.05 , indicating that all groups had opinions that were significantly different from those of the other two groups. People living in Turkey had the strongest opposition to divorce, while the Greek speakers in Cyprus showed the least opposition.

Table 10: Divorce

(1 = never justifiable; 10 = always justifiable)

	Turkey	Greek	Cyprus	Turkish
Mean	4.40	5.55		4.82
Std. Dev.	2.76	2.45		2.88
n	2,357	716		226

p-values	Turkey	Cyprus (G)	Cyprus (T)
Turkey	1	0.0001	0.0365
Cyprus (G)		1	0.0007
Cyprus (T)			1

2.10. Sex Before Marriage

One question asked whether sex before marriage would ever be justifiable. The results are reported in Table 11. For this question, all three p-value comparisons were < 0.05 , indicating that all groups had opinions that were significantly different from those of the other two groups. The people who lived in Turkey showed significantly stronger opposition to sex before marriage than did either of the other two groups. The Greek speakers in Cyprus showed significantly less opposition to sex before marriage than either of the other two groups.

Table 11: Sex Before Marriage

(1 = never justifiable; 10 = always justifiable)

	Turkey	Greek	Cyprus	Turkish
Mean	2.35	6.60		3.50
Std. Dev.	2.14	2.87		2.63
n	2,360	692		216

p-values	Turkey	Cyprus (G)	Cyprus (T)
Turkey	1	0.0001	0.0001
Cyprus (G)		1	0.0001
Cyprus (T)			1

2.11. Suicide

One question asked whether suicide would ever be justifiable. The results are reported in Table 12. The two Turkish speaking groups showed the same extent of opposition to suicide. The Greek speakers had the strongest opposition to suicide, while the Turkish speakers in Cyprus showed the least opposition.

Table 12: Suicide**(1 = never justifiable; 10 = always justifiable)**

	Turkey	Greek	Cyprus Turkish
Mean	1.80	1.62	1.91
Std. Dev.	1.71	1.54	1.77
n	2,391	720	215
p-values	Turkey	Cyprus (G)	Cyprus (T)
Turkey	1	0.0075	0.3823
Cyprus (G)		1	0.0308
Cyprus (T)			1

2.12. Euthanasia

One question asked whether euthanasia would ever be justifiable. The results are reported in Table 13. For this question, two of the p-values were < 0.05 while one p-value was > 0.05 but < 0.10 . When a p-value is > 0.05 but < 0.10 , there is a weak significance. Thus, Greek speakers in Cyprus were somewhat more opposed to euthanasia than were the people living in Turkey and were significantly more opposed to euthanasia than were the Turkish speakers in Cyprus. The people living in Turkey were significantly more opposed to euthanasia than were Turkish speakers in Cyprus.

Table 13: Euthanasia**(1 = never justifiable; 10 = always justifiable)**

	Turkey	Greek	Cyprus Turkish
Mean	2.53	2.36	3.08
Std. Dev.	2.38	2.16	2.89
n	2,325	708	213
p-values	Turkey	Cyprus (G)	Cyprus (T)
Turkey	1	0.0738	0.0075
Cyprus (G)		1	0.0009
Cyprus (T)			1

2.13. Wife Beating

One question asked whether it would ever be justifiable for a man to beat his wife. The results are reported in Table 14. All three groups showed strong opposition to wife beating, as indicated by the fact that all mean scores were < 2.0 . However, all p-values were < 0.05 , which indicates that all groups had opinions that were significantly different from those of the other two groups. The Greek speakers had the strongest opposition to wife beating, whereas the people living in Turkey had the least opposition.

Table 14: Wife Beating**(1 = never justifiable; 10 = always justifiable)**

	Turkey	Greek	Cyprus	Turkish
Mean	1.80	1.17		1.46
Std. Dev.	1.73	0.84		1.40
n	2,401	731		235
p-values	Turkey	Cyprus (G)		Cyprus (T)
Turkey	1	0.0001		0.0006
Cyprus (G)		1		0.0029
Cyprus (T)				1

2.14. Parents Beating Their Children

One question asked whether it would ever be justifiable for parents to beat their children. The results are reported in Table 15. The two Cyprus groups had the same opinion on the acceptability of child beating. The people living in Turkey were significantly less opposed to child beating than were either of the other two groups, although opposition of all groups was strong, as indicated by the fact that all three mean scores were < 2.10. The Greek speakers in Cyprus had the strongest opposition.

Table 15: Parents Beating Children**(1 = never justifiable; 10 = always justifiable)**

	Turkey	Greek	Cyprus	Turkish
Mean	2.09	1.42		1.53
Std. Dev.	1.90	1.20		1.42
n	2,400	734		234
p-values	Turkey	Cyprus (G)		Cyprus (T)
Turkey	1	0.0001		0.0001
Cyprus (G)		1		0.2856
Cyprus (T)				1

2.15. Violence Against Other People

One question asked whether committing violence against other people would ever be justifiable. The results are reported in Table 16. All p-values were < 0.05, indicating that all three groups had opinions that differed significantly from those of the other two groups. The Greek speakers in Cyprus showed the strongest opposition, whereas the people living in Turkey showed the least opposition. However, all three groups showed strong opposition to violence against other people, as indicated by the fact that all three mean scores were < 2.0.

Table 16: Violence Against Other People**(1 = never justifiable; 10 = always justifiable)**

	Turkey	Greek	Cyprus	Turkish
Mean	1.95	1.28		1.56
Std. Dev.	1.83	0.92		1.48
n	2,398	737		235
p-values	Turkey	Cyprus (G)		Cyprus (T)
Turkey	1	0.0001		0.0002
Cyprus (G)		1		0.0066
Cyprus (T)				1

2.16. Terrorism

One question asked whether terrorism as a political, ideological or religious mean would ever be justifiable. The results are reported in Table 17. However, the only group that received surveys with this question was the Greek speaking group in Cyprus, so it was not possible to compare the opinions between groups. All that can be said is that the Greek speakers in Cyprus had strong opposition to the view that terrorism could be justified, as indicated by the very low mean score (1.25).

Table 17: Terrorism

	Turkey	Greek	Cyprus	Turkish
Mean	-	1.25		-
Std. Dev.	-	0.85		-
n	-	725		-
p-values	Turkey	Cyprus (G)		Cyprus (T)
Turkey	-	-		-
Cyprus (G)		-		-
Cyprus (T)				-

2.17. Having Casual Sex

One question asked whether having casual sex would ever be justifiable. The results are reported in Table 18. The two Turkish speaking groups had basically the same view on whether having casual sex would ever be justifiable. All other group comparisons of mean score showed significant differences of opinion. The people living in Turkey had the strongest opposition to having casual sex, whereas the Greek speakers in Cyprus showed the least opposition.

Table 18: Having Casual Sex

	Turkey	Greek	Cyprus	Turkish
Mean	2.35	3.09		2.62
Std. Dev.	2.15	2.74		2.61
n	2,369	689		224
p-values	Turkey	Cyprus (G)		Cyprus (T)
Turkey	1	0.0001		0.1346
Cyprus (G)		1		0.0213
Cyprus (T)				1

2.18. Political Violence

One question asked whether political violence would ever be justifiable. The results are reported in Table 19. The only group that had this question included in their survey was the Greek speaking group in Cyprus. Thus, it was not possible to make any comparisons between groups. However, it can be said that opposition to political violence was strong among the Greek speaking group in Cyprus, as indicated by the very low mean score (1.33).

Table 19: Political Violence

	Turkey	Greek	Cyprus	Turkish
Mean	-	1.33		-
Std. Dev.	-	0.97		-
n	-	727		-

p-values	Turkey	Cyprus (G)	Cyprus (T)
Turkey	-	-	-
Cyprus (G)		-	-
Cyprus (T)			-

2.19. Death Penalty

One question asked whether the death penalty would ever be justifiable. The results are reported in Table 20. The two Cyprus groups had basically the same view on the justifiability of the death penalty. The Turkish speakers in Cyprus showed the strongest opposition to the death penalty, whereas the people who lived in Turkey showed the least opposition.

Table 20: Death Penalty

(1 = never justifiable; 10 = always justifiable)

	Turkey	Greek	Cyprus	Turkish
Mean	3.29	2.69		2.60
Std. Dev.	2.92	2.43		2.73
n	2,354	731		228

p-values	Turkey	Cyprus (G)	Cyprus (T)
Turkey	1	0.0001	0.0003
Cyprus (G)		1	0.6561
Cyprus (T)			1

2.20. Summary of Findings

Table 21 summarizes the findings. The Greek speaking group tended to show the strongest opposition to violations of property and the issues that involved some kind of violence. The people living in Turkey tended to have the strongest opposition to issues involving sex. Turkish speakers living in Cyprus tended to have the weakest opposition to violations of property rights, suicide and euthanasia. People living in Turkey showed the lowest opposition to violence and the death penalty.

Table 21: Summary of Findings

Issue	Strongest Opposition	Weakest Opposition
Claiming government benefits	Greek speakers	Turkish speakers in Cyprus
Avoiding a fare on public transport	Greek speakers	Turkish speakers in Cyprus
Stealing property	Greek speakers	Turkish speakers in Cyprus
Cheating on taxes	Greek speakers	Turkish speakers in Cyprus
Accepting a bribe	Greek speakers	Turkish speakers in Cyprus
Homosexuality	People living in Turkey	Greek speakers
Prostitution	People living in Turkey	Greek speakers
Abortion	People living in Turkey	Turkish speakers in Cyprus
Divorce	People living in Turkey	Greek speakers
Sex before marriage	People living in Turkey	Greek speakers
Suicide	Greek speakers	Turkish speakers in Cyprus
Euthanasia	Greek speakers	Turkish speakers in Cyprus
Wife beating	Greek speakers	People living in Turkey
Child beating	Greek speakers	People living in Turkey
Violence against other people	Greek speakers	People living in Turkey
Having casual sex	People living in Turkey	Greek speakers
Death penalty	Turkish speakers in Cyprus	People living in Turkey

2.21. Reasons For Differences In Views

We asked Copilot (2024), an artificial intelligence chatbot, why the views of people living in Turkey might have views on social issues that are significantly different from those of Turkish speakers living in Cyprus. The instruction we gave it is given below.

INSTRUCTION: Native speakers living in Turkey often have significantly different views on moral issues than Turkish speakers living in Cyprus. Why is that? Make a list of reasons why their views might be significantly different.

COPILOT REPLY

Turkish speakers in Turkey and Cyprus indeed exhibit distinct perspectives on moral issues, and several factors contribute to these differences:

1. Historical Context:

- Cyprus has a complex history marked by Greek and Turkish influences. The island was populated by Greeks since ancient times, while Turks from Anatolia began settling there during Ottoman rule.
- The struggle for independence and subsequent interethnic clashes shaped the island's identity and divided it into Greek and Turkish regions.

2. Language Variation:

- Cypriot Turkish (CT), the vernacular spoken by Cypriots with Ottoman ancestry, evolved over centuries. It is also used by Cypriots who converted to Islam during Ottoman rule.
- Standard Turkish (ST), spoken in Turkey, differs from CT due to historical and regional factors.
- Language variation often influences cultural attitudes and values.

3. Isolation and Identity:

- Cyprus remains internationally isolated due to its unresolved political situation. Turkish Cypriots may develop distinct views as a result.
- Identity plays a crucial role. Turkish Cypriots identify with both their Cypriot heritage and Turkish roots, leading to unique perspectives.

4. Political and Social Context:

- Cyprus Conflict: The island's division and ongoing conflict impact moral viewpoints. Turkish Cypriots' experiences differ from those in mainland Turkey.
- Traditional Policies: Turkey's changing position on Cyprus has shifted from supporting a federal solution to embracing a more traditional stance.

5. Education and Exposure:

- Educational Systems: Differences in education systems between Turkey and Cyprus can shape moral values.
- Media Exposure: Access to different media sources influences awareness and opinions.

6. Religious and Cultural Factors:

- Religion: Turkish Cypriots' religious practices and beliefs may diverge from those in Turkey.
- Cultural Practices: Local customs, traditions, and social norms contribute to varying moral perspectives.

7. Geopolitical Influences:

- Proximity to Greece: Greek Cypriots' influence on Turkish Cypriots and vice versa affects moral outlooks.
- Turkey's Role: As a major regional player, Turkey's policies and cultural exports impact its citizens' views.

In summary, the historical context, language variation, isolation, political climate, education, religion, and cultural factors all contribute to the distinct moral perspectives of Turkish speakers in Turkey and Cyprus.²

Conclusion

The main conclusion of this study is that the difference in opinion about the moral questions included in the survey is often significant. Greek speakers in Cyprus often had views that differed significantly from those of the Turkish speakers. The people living in Turkey and the Turkish speakers living in Cyprus had significantly different views on 11 of the 17 issues (64.7%) that were included in the survey instrument, where they had similar views in only 6 of the 17 cases (35.3%). The Greek speaking group tended to show the strongest opposition to violations of property and the issues that involved some kind of violence. The people living in Turkey tended to have the strongest opposition to issues involving sex. Turkish speakers living in Cyprus tended to have the weakest opposition to violations of property rights, suicide and euthanasia. People living in Turkey showed the lowest opposition to violence and the death penalty.

AUTHOR STATEMENT

Statement of Research and Publication Ethics: This study has been prepared in accordance with scientific research and publication ethics rules.

Ethics Committee Approval: Since this research includes analyzes that do not require ethics committee approval, it does not require ethics committee approval.

Author Contributions: Both authors contributed equally.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest arising from the study for the author or third parties.

² AUTHORS' NOTE: Copilot cited the following three sources.

[1] Evripidou, Dimitris & Çavuşoğlu, Çiçe. (2015). Turkish Cypriots' Language Attitudes: The Case of Cypriot Turkish and Standard Turkish in Cyprus. *Mediterranean Language Review*, 22, 119-138.

[2] Wikipedia. (2024). Cypriot Turkish. Viewed February 14, 2024. https://en.wikipedia.org/wiki/Cypriot_Turkish

[3] Özertem, Hasan. (2021). Back to "the Tradition": Turkey's Changing Position from a Federal to a Two-State Solution to the Cyprus Conflict. *Notes de l'Ifri, Ifri [The French Institute of International Relations (Ifri)*. https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ozertem_cyprus_conflict_2021.pdf

We will leave it to the reader to decide whether Copilot provided an acceptable list of reasons for the differences between the views of people living in Turkey and Turkish speakers in Cyprus. Perhaps this issue can be the topic of a future research project.

References

- Benk, S. & Budak, T. (2012). Power and trust as determinants of voluntary versus enforced tax compliance: Empirical evidence of the slippery slope framework from Turkey. *African Journal of Business Management*, 6(4), 1499-1505.
- Benk, S., Budak, T., Püren, S. & Erdem, M. (2015), Perception of tax evasion as a crime in Turkey, *Journal of Money Laundering Control*, 18(1), 99 – 111. <http://dx.doi.org/10.1108/JMLC-04-2014-0012>
- Copilot. (2024). <https://copilot.microsoft.com/>
- Delacre, M., Lakens, D. & Leys, C. (2017). Why psychologists should by default use Welch's t-test Instead of Student's t-test. *International Review of Social Psychology*, 30(1), 92–101. <https://doi.org/10.5334/irsp.82>
- Derrick, B., Toher, D. & White, P. (2016). Why Welch's test is Type I error robust. *The Quantitative Methods for Psychology*, 12(1), 30-38. <https://www.tqmp.org/RegularArticles/vol12-1/p030/p030.pdf> and <https://doi.org/10.20982/tqmp.12.1.p030>
- Geyik, O. & Şeren, G.Y. (2023). *Social expenditures and tax evasion in Turkey: An assessment of good and evil*. In Geyik.O, & Şeren G.Y. (Eds.), *Toplum,Ekonomi,Vergi-Teorik ve Ampirik Değerlendirmeler*, Gazi Kitabevi , Turkey.
- McGee, R.W. (Eds.). (2012). *The ethics of tax evasion: Perspectives in theory and practice*. New York: Springer.
- McGee, R. W. (2023). *Why do people evade taxes? Summaries of 90 surveys*. Working Paper. June 27. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.12567.55203> and <https://ssrn.com/abstract=4493454>
- McGee, R. W. & Benk S. (Eds.) (2023). *The ethics of bribery: Theoretical and empirical studies*. Switzerland: Springer.
- McGee, R. W. & Benk S. (Eds.) (2024). *The ethics of bribery: Country studies*. Switzerland: Springer.
- McGee, R.W. & Shopovski, J. (Eds.). (2024a). *The ethics of tax evasion, volume 2: New perspectives in theory and practice*. Switzerland: Springer.
- McGee, R.W. & Shopovski, J. (Eds.). (2024b). *The ethics of tax evasion: Country studies*. Switzerland: Springer.
- Mohdali, R., Benk, S., Budak, T., MohdIsa, K. & Yussof, S.H. (2017). A cross-cultural study of religiosity and tax compliance attitudes in Malaysia and Turkey. *eJournal of Tax Research*, 15(3), 490-505.
- Perplexity. (2024). <https://www.perplexity.ai/> Data gathered January 27, 2024.
- Ruxton, G.D. (2006). The unequal variance t-test is an underused alternative to Student's t-test and the Mann-Whitney U test. *Behavioral Ecology*, 17(4), 688-690. <https://doi.org/10.1093/beheco/ark016>
- Wikipedia. (2024). Turkish language, *Wikipedia*. Visited January 27, 2024. https://en.wikipedia.org/wiki/Turkish_language
- World Values Survey. (2024). <https://www.worldvaluessurvey.org/>. Visited January 27, 2024.

Radikal Demokrasi Düşüncesi ve Liberal Semptomları

The Idea of Radical Democracy and its Liberal Symptoms

Recep Elmas^a

^aRess. Asst. Dr., Şırnak University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, relmas@sinak.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5490-3238

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 10.12.2023

Makale Kabul Tarihi: 23.02.2024

Anahtar Kelimeler: Post-Marksizm, Liberalizmin ve Marksizmin Eleştirisi, Radikal Demokrasi, Agonistik Siyaset, Göç ve Finans Krizi

JEL Kodları: B24, D63, D74, P48.

ÖZ

Bu çalışma post-Marksist düşünce ile ilişkilendirilen agonistik siyaset ve radikal demokrasi anlayışının, göç ve neoliberal finansal kriz gibi günümüz sorunları karşısındaki yetersizliklerini göstermeyi amaçlar. Çalışma, demokrasi ve siyasetin teorik doğasını göz önünde bulundurarak literatür taramasını yöntem olarak kullanmıştır. Bu kapsamda post-Marksizmin Marksizm, liberalizm ve modernizm, eleştirisi; radikal demokrasi ve agonistik siyaset anlayışı ve bu anlayışlarına yöneltilen eleştiriler üzerinde durulmuştur. Literatür taramasından elde edilen veriler, agonistik siyasetin örneği olarak gösterilen Yunan Syriza partisinin göç ve finansal krizle ilgili hükümet performansı üzerinden sınanmıştır. Bu iki olgu post-Marksist düşünce ile pratik arasında uyumsuzluk olduğunu göstermiştir. Göçmen karşıtlığı, post-Marksist düşüncenin özne kavramlaştırmasının sorunlu olduğunu göstermiştir. Finansal müdahaleleri önlemedeki başarısızlığın ekonomi ile siyaset arasındaki bağın radikal bir şekilde koparılmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Radikal demokrasinin Marksizmin ötesine geçme hedefi, liberal bir alternatif olmakla sonuçlanmıştır.

ARTICLE INFO

Article Received: 10.12.2023

Article Accepted: 23.02.2024

Keywords: Posr-Marxism, Critique of Liberalism and Marxism, Radical Democracy, Agonistic Politic, Refugee and Financial Crisis

JEL Codes: B24, D63, D74, P48.

ABSTRACT

This study aims to demonstrate the inadequacies of the agonistic politics and radical democracy associated with post-Marxist thought in the face of contemporary problems such as migration and the neoliberal financial crisis. Considering the theoretical nature of democracy and politics, the study uses a literature review as a method. In this context, post-Marxism's critique of Marxism, liberalism, and modernism; radical democracy, and agonistic politics and the criticisms directed at these understandings are emphasized. The data obtained from the literature review were tested through the government performance of the Greek Syriza party, which is shown as an example of agonistic politics, on migration and the financial crisis. These two phenomena have shown that there is a mismatch between post-Marxist thought and practice. Anti-immigration has shown that the conceptualization of the subject in post-Marxist thought is problematic. The failure to prevent financial interventions was understood to be due to a radical disconnection between economics and politics. Radical democracy's aim to go beyond Marxism has resulted in becoming a liberal alternative.

Giriş

Kurtul Gülenç'e göre çağdaş teorik çalışmalar, yaslandıkları düşünsel geleneğin kriz içinde olduğu varsayımından hareket etmede; böyle bir öncül gereği, kuramın yetersiz kaldığı ve tıkanıdığı noktaların tespitine yönelmede; pratikte yanıtlanamayan yeni durumları teorik geleneğin bağlamına eklemlemede ve bu yolla teoriyi aşma ya da onu yeniden inşa etme gayretinde ortaklaşır (Gülenç, 2010, s. 139). Marksizm de 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren böyle bir gayretin muhatabı olmuştur. Hatta Marksizmin krizde olduğu iddiası, farklı söylem ve teşebbüslerce dile getirilmiş ve bu kriz aşılmaya çalışılmıştır. Karl Korsch, Lukacs, Frankfurt Okulu, Varoluşçu Okul ve Yapısalcı Okul, Marksizmi içinde bulunduğu krizden çıkarmaya çabalamıştır. 1970'lerden sonra Marksizme ait birçok kategori ve kavram, dünyanın yeni sorunlarına çözüm üretmek amacıyla, yapısal özellikleriyle birlikte daha derinlikte tartışılmaya başlanmıştır (Gülenç, 2010, s. 139-140).

Bu çalışma, benzer bir amaçla hareket eden post-Marksistleri, Marksizme getirdikleri eleştirileri, solu yeniden etkin kılmada izledikleri yöntemleri ve bu yöntemin somut bir sonucu olan radikal demokrasi projelerini açıklamaya; günümüz ekonomik, siyasal ve sosyal koşullarında içine düştükleri krizi ortaya koymaya yönelmiştir. Bahsedilen krizin gözlemlendiği iki durum küresel bağlamda trajik bir hal alan göç ve neoliberal sermayeye boyun eğmektir. Bu bağlamda krize düşen post-Marksist pratik ise radikal sol ittifakların iktidardaki başarısızlıklarıdır. Yunanistan'da Aleksis Çipras liderliğindeki SYRIZA hükümeti, böyle bir post-Marksist pratiğin, mekânsal yakınlığın sağladığı netliği de hesaba katarak, en iyi örneklerindedir. Ege'de trajediye dönüşen göçmen yaşamları, suyun bir yakasında olmamız nedeniyle yakından biliyoruz. Avrupa Birliği'nin Yunanistan'ı kurtarma planı olarak sunduğu finansal müdahaleler ise hala hafızamızda.

Post-Marksist düşüncenin önemli isimlerinden Chantal Mouffe, neoliberal küresel sermayeye teslim olmasına rağmen demokrasiyi radikalleştireceğini düşündüğü politik pratikler arasında SYRIZA'ya yer verir (Mouffe, 2019, s. 31-32). Bununla birlikte aynı yıl kaleme aldığı bir gazete makalesinde, kitabında radikal demokratik düzen imkanı taşıdığını iddia ettiği Fransa ve İspanya örneklerini yinelerken, Yunanistan örneğine atıfta bulunmaz (Mouffe, 2018). Ancak çalışma, post-Marksist düşüncenin liberal semptomları olarak adlandırdığı şeyleri, yani araştırmanın temel sorusu olan post-Marksist düşünceyi aşmayı düşündüğü sıkıntılara düşüren şeyleri, tam da Mouffe'nin dışladığı örnek olay üzerinde arayacaktır.

Bu noktada öncelikle yapılması gereken post-Marksist kategorinin sınırlarının belirlenmesidir. Çalışmada post-Marksist ile ifade edilen şey somutlaştırıldıktan sonra, söz konusu konunun nerede temellendiği gösterilmelidir. Başka bir ifade ile sınırları belirlenen post-Marksist düşüncenin modernizm ve Marksizm eleştirisi üzerinde durulmalıdır. Çalışmanın eğileceği ikinci mesele, post-Marksist düşüncenin siyasal tasavvurudur. Bu kapsamda öncelikle onun radikal olarak adlandırdığı demokrasi kavrayışının nitelikleri ortaya konulmalıdır. Bahsedilen nitelikler ışığında liberal demokrasiye hangi noktalardan eleştiri getirdiği ve radikal bir siyasetin neyin üzerine inşa edildiği somutlaştırılmalıdır. Çalışmanın üçüncü ve nihai meselesi hem teorik düzeyde hem yukarıda zikredilen iki durum aracılığıyla ampirik düzeyde radikal demokrasinin eleştirisini gerçekleştirmektir.

Demokrasi bir yönetim biçimini tarif ettiğinde, üzerinde uzlaşma olmasa da somut bir yapı sergileyebilir. Bununla birlikte demokrasi, çalışmada irdelenen radikal demokrasi örneğinde olduğu gibi, makul yönetimin ne olduğuna yönelik bir araştırmanın nesnesi olduğunda düşüncenin sınırları içindedir. Düşüncenin sınırları içinde bulunmak kaçınılmaz bir şekilde metinsel olanı öncelikli kılmaktır. Bu sebeple çalışma, ele aldığı konunun doğasından kaynaklanan sınırlar gereği hem incelenecek verileri elde etmede hem bu verileri işlemede literatür taramasını kullanacaktır.

1. Post-Marksist Konumdan Modernizm ve Marksizm Nasıl Eleştirilir?

Göran Therborn'a göre post-Marksizm (Therborn, 2010, s. 201), "Marksist problematiğin ötesine geçen ve açıkça Marksist bir artyetişimden gelmekle birlikte bugün Marksist bir adanmışlığa sahip olduklarını aleni olarak iddia etmeyen yazarlar için" kullanılmaktadır. Therborn, post-Marksizmin, Marksizm ile aynı şeyi ifade etmediği gibi bir suçlama da içermediğini; aralarında yeni gelişmeler ve arzular nedeniyle yaşanan bir ayrılıktan bahsedilse de bu ayrılığın anlaşma yoluyla gerçekleştiğini belirtir. Post-Marksizmin Marksist problematiğin ötesine geçtiği savını sonraya bırakalım. Ancak Therborn'un sözünü ettiği yeni gelişmeler ve arzular yeni toplumsal hareketlerce açığa çıkar. Fuat Keyman, bu noktadan hareketle post-Marksizmi, "yeni toplumsal hareketlerin ortaya koyduğu siyasal düzenin toplumsal formasyonda dağılması ve çok boyutlanması fikrine bağlı olarak öne sürülen, Marksist söylemin yeniden yapılanma" çabası olarak tanımlamaktadır (Keyman, 2000, s. 63-64). Keyman, bu yeniden yapılanma sürecinde postmodern niteliklerin ve kültürel formların post-Marksist akımın temelini oluşturduğunu, Ernesto Laclau ile Chantal Mouffe'un bu akımın öncüsü olduklarını belirtmektedir (Keyman, 2000, s. 64).

Keyman'ın yaptığı tanımlama, Post-Marksizmdeki post ön ekini postmodern düşüncenin doldurduğunu gösterir. Bu noktada öncelikle postmodernizmi cazip bulan iki Marksist eğilim olarak post-Marksizm ve neo-Marksizm arasında ayırım yapmak doğru olacaktır. Pauline Marie Rosenau, post-Marksistlerin Marksizmin merkezinde yer alan birçok ilkedden vazgeçtiğini; bakış açılarını postmodern bir referans üzerinden oluşturduklarını; bu iki tavrın

post-Marksistlerin modernlikten olduğu kadar Ortodoks Marksizmden de rahatsızlık duyduklarının işareti olarak görür (Rosenau, 1992, s. 160). Ernesto Laclau, Chantal Mouffe, Stanley Aronowitz ve Scott Lash post-Marksist yazarlardır. Neo-Marksistler, klasik Marksizmden ciddi bir kopuş sergileseler de Marksizme olan taahhütlerini açıkça ifade ederler (Therborn, 2010, s. 202). Başka bir ifadeyle Fredric Jameson ve E. W. Soja gibi neo-Marksist düşünürler, Marksizmin Hegelci temeline bağlılıklarını korumakla birlikte onu canlandırmak adına postmodernizme de başvururlar (Rosenau, 1992, s. 161).

Laclau ve Mouffe (2012), *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* adlı çalışmalarında bu noktaya açıklık getirir. Marksizmin 1970'lerin ortasından sonra açıkça girdiği krizden çıkması için hem ortodoksinin sığınağından çıkmak hem de yeni eğilimleri teorinin yanına basitçe eklemekten kaçınmak gerekmektedir (Laclau&Mouffe, 2012, s. 8-9). Bu noktada yapılması gereken, Marksist gelenekte çökelmiş edimlerin söylemsel olarak işleyebilirliğini sağlayan ön koşullarını yeniden etkinleştirmektir (Laclau&Mouffe, 2012, s. 9). Söz konusu etkinleştirme yeniden okumayı; yeniden okuma ise teorinin merkezi kavramlarını yapı bozumuna uğratmayı kaçınılmaz kılmaktadır (Laclau&Mouffe, 2012, s. 9-10). Bu bağlamda Laclau ve Mouffe'a göre post-Marksizm, "bir entelektüel geleneğin yeniden değerlendirilmesi ve aynı zamanda ötesine geçilmesi süreci[dir]" (Laclau&Mouffe, 2012, s. 10). Laclau ve Mouffe yeniden değerlendirme sürecini, kullandıklarını ifade ettikleri yapı-bozumu tekniğinden de anlaşılacağı üzere, postyapısalcılık zemininde yürütmektedir (Laclau&Mouffe, 2012, s. 13). Post-Marksistleri tanımlayıp Laclau ve Mouffe üzerinden sınırlandırdıktan sonra onları "post" kılan, beslendikleri geleneğin ötesine geçme süreçleri üzerinde durmak doğru olacaktır.

Post-Marksistler, Marksizme yönelik eleştirilerini postyapısalcı zeminde, modernizm eleştirilerini ise postmodernist söylem zemininde yürütür. Hatta, yukarıda yer verildiği üzere postmodernizm, post-Marksistlerin hem modernizme hem de Ortodoks Marksizme eleştiri yöneltmesine imkân sunar. Bu noktada post-Marksizmde modernizm eleştirisinin, özellikle evrensellik eleştirisi özelinden, Marksist eleştiriyle birlikte yürüdüğünü söylemek mümkündür (Adaklı, 2001, s. 22). Adaklı'nın da işaret ettiği üzere Laclau'ya göre (Laclau, 2003, s. 26-27), modernliğin gözünde gerçek evrensellik, toplumsal bir tam(aılanmış)lığa karşılık gelmektedir. Sınıf ise modernliğin bu hayalini gerçekleştirmeye yönelmiş ve bütün tikellikleri aşan bir faildir. "Oysa çağdaş sosyal ve siyasal mücadelelerin çıkış noktası, güçlü bir şekilde kendi tikelliklerini öne sürmektir, hiçbirinin, kendi başına, toplumun tamlığını gerçekleştirmeye muktedir olmadığı yönünde güçlü bir inançtır".

Toplumsal bir tamamlanmışlık hali, anlaşılacağı üzere, toplumun uyum ya da uzlaşma üzerinden tahayyül edildiğinin işaretidir. Gerek Therborn gerek Keyman'ın tanımlamalarında yer verdiği yeni toplumsal hareketler, Laclau ve Mouffe gibi post-Marksist düşünürler için modernist toplum tahayyülünün imkansızlığının işaretidir. Ayrıca bütün tikelliklerin üstesinden gelen bir failin mümkün olamayacağına yönelik eleştiri, ontolojik olarak üstünlük atfedilen evrensel bir sınıf ile bu sınıf tarafından kurumsallaştırılmış bir toplumsal formasyonu reddetmeyi gerektirir. Nitekim Laclau ve Mouffe, post-Marksist bir zeminin sınırlarını, ontolojik ayrıcalıklı işçi sınıfının ve antagonizmaların ortadan kalktığı saydam bir toplumun reddi üzerinden çizmektedir (Laclau & Mouffe, 2012, s. 29).

Mouffe, sosyalizmin modernleşme projesine sıkı sıkıya bağlı olmasından dolayı ilerleme düşüncesini barındırdığını, bunun ise bir eleştiri konusu oluşturduğunu belirtir (Mouffe, 2010, s. 23). Aydınlanmanın ilerleme düşüncesiyle birlikte onun özcü karakteri, söz konusu eleştirin diğer bir nedenini oluşturur (Mouffe, 2010, s. 25). Aydınlanmada somutlaşan ilerleme düşüncesi Marksizmde üretim tarzı ve üretim ilişkileri gibi maddi yapıları ön plana çıkarır.¹ Ekonomik ilişkilerle bağlantısı nedeniyle Marksist sınıf indirgemeciliği, özcülüğün ve temelciliğin bir başarısızlığı olarak post-yapısalcı teori bağlamında eleştirilmiştir (Cunningham, 2002, s. 191). İndirgemecilikle ilişkisi üzerinden rasyonalizm ve hümanizme karşı çıkış ise, Aydınlanmanın kendine dayanma projesinin krizi bağlamında bir eleştiri oluşturur (Mouffe, 2010, s. 27). Modernitenin karakteristiği olarak özcülük hakikati varsayar (Gayırhan, 2019, s. 50-51). Hümanizmin insanı tarihsel bir özne kabul etmesi nedeniyle özcü ve hakikatçi bir yapısı vardır. Hümanist öznenin özünden her farklılaşma hem bu farklılıkların tedavi edilmesi gereken sorun olarak yargılanmasına hem de siyasal anlamda temsiliyet ilişkilerinin kurulmasına yol açacaktır (Gayırhan, 2019, s. 103-104). Rasyonalitenin özü temsil ettiği yerde temelcilik, siyaset ile ilişkili toplumu, kurumları, kavramları ve değerleri akla yapılan başvuru yoluyla kavramlaştırılması olarak karşımıza çıkacaktır (Küçükkalp, 2017, s. 18).

Bu nedenle post-Marksistlere göre Marksizmin özcülükle ilişkilendirilebilecek "yapı", "üstü yapı", "yanlış bilinç" ve "tarihsel zorunluluk teleolojisi" gibi kategorileri acilen terk edilmelidir (Tormey&Townshend, 2006, s. 91). Marksizmin merkezinde yer olan bu kategoriler ile evrensel bir sınıf ve toplum tanımlamasının reddi, "radikal, özgürlükçü ve çoğulcu bir demokrasi için mücadelede" yararlı olabilecek araçları inşa etme olanağını sunacaktır (Laclau&Mouffe, 2012, s. 29). Post-Marksistlerin modernizme ve Marksizme yönelttikleri eleştirilerin hangi

¹ İlerleme hakkında bkz. Cevizci, A. (2010). *Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayınlar, 844-845.

kategorilerde yoğunlaştığı öz olarak gösterilmiştir. Şimdi post-Marksist düşüncenin yaptıkları eleştirilerden hareketle demokrasi anlayışlarını nasıl radikalleştirdikleri incelenmelidir.

2. Post-Marksizm ve Radikal Demokrasi

Laclau ve Mouffe, radikal demokrasi kavramı ile soldan esinlenmiş siyasal bir projenin demokratik ilkelerin kamusal alanda her zamankinden daha fazla pekiştirilmesi (kamusal alanı genişletmeyi de ifade etmektedir) suretiyle demokrasinin derinleştirilmesini ifade etmektedir (Dwenney, 2004, s. 140). Demokrasiyi radikalleştirilecek sol esinli siyasal projeyi üç tema üzerinde somutlaştırmak mümkündür: Bunlar, olumsuzluğun genel ilkeleri, karar verme ve demokrasi teorisi ile radikal veya aksiyolojik bir çoğulculuktur (Dwenney, 2004, s. 140). Yukarıda modern düşüncenin ve bu bağlamda Marksizmin toplumu bir tamamlanmışlıkla, bir uyumla tasavvur ettiği belirtilmişti. Tamamlanmışlığın açıklık, kesinlik ve hakikatle bir ilişkisi bulunur. Ancak Laclau ve Mouffe'a göre demokrasi zorunlu bir belirlenimsizlik bağlamında anlaşılabilir (Dwenney, 2004, s. 141). Nitekim Laclau ve Mouffe, radikal demokrasinin toplumsalın çoğulluğunu ve belirlenmemişliğini kabul ettiğini belirtir (Laclau&Mouffe, 2012, s. 235).

Olumsuzluğu, varoluşu zorunlu olmayan her şey (Cevizci, 2010, s. 1188) olarak tanımladığımızda post-Marksistler, “klasik Marksizmin rasyonelliği”nden farklı olarak bir bütünlük şeklindeki toplum fikrini açıkça reddederler. Açıklık, kırılabilirlik, olumsuzluk (contingency), nihai bir özden yoksunluk gibi sözcüklerle tarif edilen toplumsal bütünlük olanaksızdır” (Demir, 2014, s. 38-39). Olumsuzluk bağlamında üzerinde durulması gereken iki kavram bulunmaktadır. Bunlardan birincisi antagonizma, ikincisi hegemonyadır. “Antagonizma nesnel bir anlama sahip değildir, nesnellüğün kendisinin oluşmasını engelleyen ve böylece tüm nesnellüğün olumsal doğasını açığa vuran bir şeydir nesnellüğün sınıridir.” (Demir, 2014). Laclau ve Mouffe için olumsuzluk bağlamında antagonizma söz konusu olduğunda tam bir kendi için var oluştan söz edilemeyeceği gibi antagonize eden güç için de tam bir varoluştan söz edilemez; onun nesnel varlığı benim var olmamamın simgesi durumundadır (Laclau&Mouffe, 2012, s. 201). Bu noktada antagonizma kısmi ve kararsız bir nesnelleştirme olarak her türlü nesnellüğün sınırını oluşturur. Başka bir ifadeyle antagonizma toplumun kendisini tam olarak oluşturmasının imkânsızlığını oluşturur (Laclau&Mouffe, 2012, s. 202). Mouffe'a göre “antagonizmayı hesaba katmak, nihai çözümün olmamasını ve tüm düzenlere için karara-bağlanamama ve olumsuzluk/zorunsuzluk özelliklerini kabullenmek demektir” (Mouffe, 2015, s. 151).

Toplumu tamamlanmış kabul etmenin siyasal içerimleri onun olumsal karakteri ortaya konulduğunda gün yüzüne çıkar. Nitekim Laclau ve Mouffe'a göre olumsuzluğun gerekliliği nedeniyle toplumsal düzenin herhangi bir biçimi hegemonik olarak korunur (Dwenney, 2004, s. 141). Başka bir ifadeyle her düzen, hegemonik bir doğaya sahip olduğundan her zaman iktidar ilişkilerinin bir ifadesidir (Mouffe, 2015, s. 13). “Politikanın hegemonik boyutu ancak toplumsalın açık, dikişsiz karakteri gelişirken yükselir” (Laclau&Mouffe, 2012, s. 219). Bu bağlamda hegemonyanın ortaya çıktığı alan, öğelerin² momentler olarak billurlaşmadığı eklemleme alanıdır (Laclau&Mouffe, 2012, s. 214). Gülenç'in belirttiği üzere (Gülenç, 2014, s. 154-155), momentlerin billurlaşmaması sistemin sürekli akmasını sağlamakta, süreci açık uçluluk belirlemektedir. O, aksi takdirde hegemonik bir pratikten söz etmenin mümkün olamayacağını söyler. Toplumsalın anlamını kısmi sabitlikler oluşturarak sürecin düğüm noktalarını kuran hegemonik pratikler alanındaki muğlaklıktır. Muğlaklık dikişsizlik; dikişsizlik kapalı olmama durumudur. Kapalı olmama durumunda sabitlikten bahsedilemez. Sabitsizlik ise tüm toplumsal kimliklerin temel koşuludur. Sabitsizlik ortadan kalktığında hegemonize edilen görev ile fail arasındaki sabitlik son bulur. Başka bir ifadeyle özcülük yok olur.

Gülenç'e göre (Gülenç, 2014, s. 155-157), hegemonik ilişkilerin yukarıda yer verilen şekilde tanımlanmasının üç önemli sonucu bulunmaktadır: İlk olarak yeni sosyalist strateji hedefler ile failler arasında zorunlu bir ilişki kurmaz. Sınıfın tarihin doğal lokomotif ve ayrıcalıklı özne olması söz konusu değildir. İkinci olarak toplumsal hareketler arasında öncelik sonralık ilişkisi belirleyecek tekçi yaklaşımların, yani merkezin, devrimci özne fikrinin reddi ve kolektif iradenin bu özne fikrinin yerine geçmesidir. Başka bir ifadeyle bu yeni toplumsal hareketlere açıktır. Son olarak tüm özne konuları merkezsizleşmiş ve ilişkisel bir düzlemde ele alınmıştır. Bu üç sonuç, radikal demokrasi projesinin şu ana hatlarını sunmaktadır (Gülenç, 2014, s. 157-158): Özne konularının sabitsizliği kurucu temel bir ilkenin özneyi açıklamada kullanılamayacağı anlamına gelir. Bu şekilde bir çoğulculuk ise radikal çoğulculuktur. Burada kimlikler geçerlilik ilkelerini kendi bünyelerinden çıkarmaktadır. Demokratik olmanın ölçütü ise, kimliklerin her birinin kendini-olusturuculuğu eşitlikçi tasavvurun yer değiştirmelerinin sonucu olmasındadır. Bu nokta radikal demokrasi projesinin çoğulculuk ve eşitlikçi bir yaklaşımdan beslendiğine işaret etmektedir.

² Laclau ve Mouffe, öğeleri arasında kimlikleri değişecek bir ilişki kuran her türlü pratiklere *eklemleme*; söylemsel olarak eklemlememiş farklılıklara *öge* ve bir söylem içinde eklemlemiş durumda görünürken ortaya çıkan farklılık konularına *moment* demektir. Bkz. (Laclau&Mouffe, 2012, s. 169).

Laclau ve Mouffe, eşitlik ve çoğulculuk kavramlarının da işaret ettiği üzere sol bir alternatifin ancak demokratik zeminle mümkün olduğunu belirtmektedir. Solun yapması gereken demokratik mücadele alanını devlete ve sivil topluma doğru genişletmektir (Laclau&Mouffe, 2012, s. 270). Çünkü “sivil toplum da pek çok baskı ilişkisinin ve sonuç olarak antagonizmaların ve demokratik mücadelelerin yeridir.” (Laclau&Mouffe, 2012, s. 275) Onlar (Laclau&Mouffe, 2012, s. 269-270), demokratik bir zeminde hareketin, anlamı kesin olarak sabit olmayan liberal söyleme eklemleme imkânını tesis edeceğini düşünür. Muhafazakâr söylemlerle bireysel hakların eklemlemesini, söz konusu eklemleme olanağının işareti olarak okur. Dolayısıyla solun görevini liberal demokratik ideolojiyi derinleştirmek ve genişletmek olarak belirler. Bu noktada yapılması gereken ise liberal demokrasiyi eleştiriye tabi tutmaktır.

3. Post-Marksizmde Liberal Demokrasi Eleştirisi ve Radikal Demokratik Pratik Olarak Agonistik Siyaset

Mouffe, liberal demokrasi eleştirisine geçmeden önce demokratik devrimin radikal bir çoğulculuk için önemini vurgular. Mouffe’a göre (Mouffe, 2010, s. 26-27) toplumsal yeni bir tarzda kuruluşuyla iktidarın boş bir yer haline dönüşmesinin kökeninde demokratik devrim yer almaktadır. Bu bağlamda modern demokratik toplum iktidar, hukuk ve bilginin radikal olarak belirsiz, kurulan hiçbir şeyin kurumsallaşmadığı bir toplumdur. Aşkın bir otorite yoluyla kralın kişiliğinde somutlaşan bir iktidarın yokluğu, nihai meşruiyet kaynağını ortadan kaldırmaktadır. Böyle bir yapıda toplum organik bir kimliğe sahip olamayacaktır. Mouffe, söz konusu tespitlerinden yola çıkarak demokrasiyi kesinlik işaretlerinin yok oluşu şeklinde nitelendirir.

Mouffe’un demokratik devrimi önemsemesi, yukarıda yer verilen modernizm eleştirisinin sınırlarını da çizmektedir. Mouffe modernizm eleştirisini Aydınlanma bağlamında düşünmektedir (Mouffe, 2010, s. 24). Aydınlanmanın kendini savunma (siyasal) ve kendine dayanma (epistemolojik) olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Mouffe, bu iki yön arasında zorunlu bir ilişki olmadığını kabul edilmesi halinde, siyasal yönün rasyonalizmin belirli bir biçimine dayanması gerekliliğinin terk edileceğini belirterek modernizm eleştirisini şekillendirmektedir. Başka bir ifadeyle rasyonalizme, hümanizme ve evrensellığe karşı çıkarken herkes için eşitlik ve özgürlük idealini sürdürmek ve derinleştirmek gayretindedir (Mouffe, 2010, s. 27-28).

Mouffe’un liberal demokrasi eleştirisi de esas olarak bu noktada liberal düşüncenin rasyonalizm, bireycilik ve evrenselcilik ilkeleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Carl Schmitt örneğinden hareketle liberal demokrasiyi bütünüyle reddetmenin tehlikeler barındırdığından bahsetmesi (Mouffe, 2010, s. 182) eleştirisinin sınırına da işaret etmektedir. Liberaller, rasyonel bir anlaşmaya ulaşmanın mümkün olduğuna inanırlar. Ayrıca liberaller, demokratik kurumları toplumun farklı sorunlarına rasyonel bir çözüm bulmanın aracı olarak görmektedir (Mouffe, 2013, s. 10). Mouffe’a göre liberal düşünceye hâkim olan rasyonalist yaklaşım, çeşitli toplumsal ilişkilerde ve değişik şekillerde ortaya çıkan antagonizma boyutunu, yani siyasalı görmezden gelir. Toplumun çatışmalı ve çoğul dünyası rasyonalist bakış açısıyla kavranılamaz. Doğal olarak bu çatışmaların rasyonel bir çözüm noktası bulunmamaktadır (Mouffe, 2015, s. 23).

Bu noktada çoğulculuk kavramına açıklık getirmek gerekmektedir. Mouffe’a göre “liberal çoğulcu kavrayış, gerçekten de birçok perspektifin ve değerlerin bulunduğu bir dünyada yaşadığımızı ve görgül sınırlamalardan ötürü, hiçbir zaman bu perspektif ve değerlerin hepsini benimseyemeyeceğimizi, fakat bu perspektif ve değerlerin bir araya geldikleri takdirde uyumlu ve çatışmasız bir birliktelik oluşturduklarını iddia eder.” (Mouffe, 2013, s. 17-18) Bu noktada Mouffe çoğulculukla “iktidar ve antagonizma ile onların sökülüp atılmaz karakteri”ni ifade etmektedir (Mouffe, 2009, s. 33). Mouffe çoğulculuğun sınırlarını belirlerken de liberalizmin (Rawls örneğinde) rasyonalizm ve ahlak üzerinden hareket ettiğini belirtmektedir (Mouffe, 2013, s. 139). Ona göre bu sınır her zaman mücadeleye açık olan siyasal bir kararla mümkündür. Ancak liberal siyaset kuramı, hayatta kalmak adına antagonist boyutuyla siyasalı olumsuzlar ve akla dayalı evrensel bir konsensüsün varlığına rasyonalist bir inanç besler (Mouffe, 2015, s. 23). Bu ise yukarıda ifade edildiği üzere evrensel bir konsensüse ulaşmak adına yıkıcı sorunların, antagonizma ya da siyasalın, özel alana sürülmesi anlamına gelmektedir (Mouffe, 2010, s. 184).

Mouffe bu şekilde anlaşılan bir liberalizme yönelik eleştirilerine en radikal meydan okuma olarak gördüğü Carl Schmitt’in eleştirisi üzerinden devam etmektedir. Schmitt, öncelikle liberalizm ile demokrasi arasındaki uzlaşmazlıktan hareket etmektedir (Mouffe, 2009, s. 50). Liberal anlayışta, bireysellikten temellenen soyut ve evrensel eşitlikçilik ilkesi gereği, her kişi bir kişi olması münasebetiyle diğer bir kişiyle eşit kabul edilirken demokratik anlayışta, halka ait olanlar ile onun dışında kalanlar arasında bir ayırım yapılır (Mouffe, 2009, s. 51). Demokratik yurttaşlara soyut insanlık fikrinin bir parçası olmalarından ziyade demos’un üyeleri olmalarından dolayı eşit haklar tanınır (Mouffe, 2009, s. 52).

Bu noktada Schmitt, demokratik politik bir topluluğun biz ve onlar arasında bir sınırla mümkün olduğunu belirtir. Mouffe’a göre liberalizmin evrenselci retoriği olarak insanlık söylemi, politik bir kavram olmadığı gibi böyle bir sınır çekmeyi mümkün kılmaktan uzak olması nedeniyle de demokrasiyi tehlikeye atan sorunlardan birini oluşturmaktadır (Mouffe, 2009, s. 53). Nitekim Schmitt’te (Mouffe, 2010, s. 183) liberal düşüncenin bireyi

başlangıç ve bitiş noktası olarak kabul etmesinin devlete ve siyasete karşı tehlikeli bir güvensizlik duymasına yol açtığını belirtmektedir. Bu nedenle o, liberalizmin, etik ve ekonomi, akıl ve ticaret ile eğitim ve mülkiyet alanlarının kutupluluğunda hareket etmiş siyasetin ölçüsü olan dost ve düşman ilişkisinden uzak durduğunu düşünür.

Demokratik politik bir topluluğun biz ve onlar arasına konulacak bir sınırla mümkün olması, siyasal kimliklerin ilişkisel doğalarına işaret etmektedir. Mouffe, söz konusu ilişkisel doğayı Henry Staten'in Derrida'nın *ekleni*, *iz* ve *difference* gibi mefhumlar etrafında geliştirdiğini belirttiği *kurucu dışsal* kavramıyla açıklamaktadır: Kurucu dışsal kavramı, bir kimliğin yaratılmasında hiyerarşi temelinde inşa edilen farklılıkların kurulmasına işaret eder (Mouffe, 2013, s. 23). Başka bir ifadeyle her kimlik ilişkiseldir ve bir farklılık bir kimliğin dışını kuran öteki algısını oluşturur. Siyasal kimliklerin oluşmasında bir koşul olan biz/onlar (öteki) ayrımı, antagonizmanın her zaman ortaya çıkabileceğini, gelecekte antagonizmanın ortadan kaldırıldığı bir toplumun kurulmasına inanmanın bir yanılısamadan ibaret olduğunu göstermektedir (Mouffe, 2013, s. 24). Başka bir ifadeyle liberal rasyonalizm ve bireycilik, kolektif (siyasal) kimliklerin oluşumunu anlamayı engellemektedir (Mouffe, 2015, s. 23). Onlarsız bir biz kurmak ya da siyasal bir kimlik oluşturmak mümkün görünmemektedir (Mouffe, 2015, s. 24).

Mouffe, Elias Canetti'den hareketle kalabalığın cazibesini, modernitenin ilerlemesiyle ortadan kalkacak, arkaik ve modern öncesi bir şey olarak düşünmemektedir (Mouffe, 2013, s. 32). O, kitlenin cazibesi göz önüne alındığında, kolektif özdeşimin bir boyutu olarak karşımıza çıkan *tutkuların* hesaba katılması gerektiğini düşünür. Demokratik siyasetin rasyonel kabulü ve bireysel eylemler üzerinden açıklanması, kolektif özdeşimin ve tutku boyutunun ıskalanmasına neden olmaktadır (Mouffe, 2013, s. 32-33). Örneğin rasyonalist yaklaşım oy verme işlemini sadece çıkarların kollanması olarak değerlendirmektedir. Oysaki insanlar oy vermeye yönelmek için kolektif bir kimlikle özdeşleşmeleri gerekmektedir (Mouffe, 2013, s. 33). Mouffe'nin ifadesiyle, "Siyasal söylem, insanlara politikalar sunmanın yanı sıra, onlara deneyimlediklerini kavrayabilmelerine yardımcı olan ve gelecek için umut vaat eden kimlikler de sunmalıdır" (Mouffe, 2013, s. 33). Mouffe'a göre liberallerin milliyetçiliğin farklı ortaya çıkış biçimlerini anlayamaması da bu noktadan, tutkular olarak ifade ettiği duygulanımı ıskalamasından kaynaklanmaktadır (Mouffe, 2015, s. 156). Liberaller, modern toplumlarda kolektif özelliğe atıfta bulunan her şeyi irrasyonel ve arkaik olarak değerlendirmektedir (Mouffe, 2015, s. 157).

Liberalizmin bir sorunu da devleti tarafsız varsaymasıdır. Dworkin, eşitliğin kaçınılmaz bir şekilde liberalizmin tam kalbinde yer aldığını, eşitliğin ise liberal devleti üyelerine eşit muamele yapmak için tarafsız olmaya zorladığını belirtmektedir (Mouffe, 2010, s. 186). Bu noktada yapılan ise yukarıda da belirtildiği üzere "“çekişmeli” olan dini, felsefi ve metafizik konuları bir kenara bırakmak ve kendilerini katı biçimde ‘siyasal’ bir liberalizm anlayışıyla” sınırlamak olmuştur (Mouffe, 2010, s. 207). Rasyonalizm temeline dayanan bu tarafsızlıkta yapılan kamusal alanda bir uzlaşım sağlamak adına çoğulculuk ve muhalefetle ilgili hususların özel alana indirgenmesidir. Böylece siyasetin alanı, yıkıcı tutkularından ve inançlarından soyulmuş rasyonel fail olarak bireylerin hakemlik işlevi gören düzenlemelere itaat ettiği bir zemini karşılar (Mouffe, 2010, s. 208). Böyle bir zemin ise şüphesiz Schmitt'in liberalizmi etik ile ekonomi arasında gidip gelmekle eleştirdiği; Mouffe'un siyasal olarak antagonizmanın ihmal edildiğini belirttiği zemindir (Mouffe, 2010, s. 209).

Mouffe, Schmitt'in liberalizme rasyonalizm ve bireycilik üzerinden getirdiği eleştirileri anlamlı bulurken, bazı noktalarda Schmitt'ten ayrılması onu agonistik siyaset modelini geliştirmeye yönlendirmiştir. Söz konusu ayrılık noktaları Schmitt'in liberalizm ile demokrasi arasında gördüğü çelişkilerden temellenmektedir. Schmitt'e (Mouffe, 2009, s. 48-49) göre liberalizmin öngördüğü soyut bir anlayışın aksine demokrasinin eşitsizlikleri de öngören somut eşitlik tanımlaması politiktir; demokratik eşitlik kavramının özü ise homojenliktir. Homojenlik, demos'a ait olmakla eşit haklara sahip olmak şeklinde ifade edilebilir (Mouffe, 2009, s. 50). Schmitt (Mouffe, 2009, s. 60), demos'un homojen olması gerekliliğinden hareket ederek demokratik politik bir toplulukta çoğulculuğa yer olmadığını belirtir. Schmitt'e göre liberal çoğulculuk ile demokrasi arasındaki çelişki buradan kaynaklanmaktadır. Bu noktada yegâne olanaklı ve meşru çoğulculuk devletler çoğulculuğudur. Mouffe, demokraside homojenliğin gerekliliği hususunda Schmitt'e katılsa da yukarıda da açıklandığı üzere çoğulculuğun imkânsızlığı noktasında Schmitt'ten ayrılmaktadır (Mouffe, 2009, s. 64).

Agonistik siyaset, siyasalın antagonist boyutu içinde bir çoğulculuk imkanının varlığına dayanmaktadır. Mouffe, siyasalın antagonistik boyutunu reddetmemekle birlikte antagonizmanın (dost-düşman ilişkisinin) siyasal birliğin yıkımına sebep olmayacak başka bir ifa biçiminin bulunabileceğini belirtmektedir (Mouffe, 2015, s. 158). Mouffe'a (Mouffe, 2015, s. 27) göre liberal demokratik toplumlarda çatışma ortadan kaldırılamaz. Siyasetten beklenen ötekinin düşman olarak algılanıp yok edilmesi değil, fikirlerini savunma hakkının sorgulanmadığı muhalifler (agonizma) olarak görülmesidir. Başka bir ifadeyle agonistik siyasette çatışma, antagonizma değil agonizma biçimini almaktadır. Mouffe için antagonizmanın agonistik bir karaktere kavuşması, uyumsuzluğun eşlik ettiği bir mutabakatı gerektirmektedir. Mutabakat, herkes için özgürlük ve eşitlik gibi etik-politik değerler ve demokrasiyi oluşturan kurumlar için elzemdir. Ancak bu değerlerin anlamına ve uygulanmalarına yönelik uyumsuzluklar demokrasinin varlığı için zorunlu olarak bulunmalıdır (Mouffe, 2013, s. 40).

Hatta demokrasinin işlemesi siyasal konumların çarpışmasını gerektirir. Siyasal konumların çarpışmasının mümkün olmadığı durumlarda tartışılmaz ahlaki değerler ya da özcü özdeşleşme biçimleri şeklinde çarpışmalar gözlenir. Mutabakata yapılacak aşırı vurgu siyasal katılım noktasında kayıtsızlığa ve hoşnutsuzluğa neden olacaktır. Bu nedenle mutabakata her zaman bir çatışma eşlik etmelidir. Mouffe, bu duruma “çatışmalı konsensüs” adını vermektedir (Mouffe, 2015, ss. 27-28). Sonuç olarak agonistik “siyasetin asıl amacı tutkuları ortadan kaldırmak ya da kamusal alanda rasyonel bir konsensüs yaratmak için onları özel alana havale etmek değil; bu duyguları demokratik yapılara doğru harekete geçirerek, demokratik amaçlar etrafında kolektif özdeşleşme biçimleri yaratarak ‘dönüştürmektir’” (Mouffe, 2015, s. 29).

4. Radikal Demokrasi Düşüncesinin Eleştirisi ve Agonistik Siyasetin Liberal Sonuçları

Post-Marksist düşüncenin önemli temsilcilerinden Laclau ve Mouffe’un modernizm, Marksizm, liberalizm ve liberal demokrasiye yönelttikleri eleştirileri ile radikal demokrasi ve agonistik siyaset önerileri çalışmanın sınırları hesaba katılarak konsantre bir şekilde verilmiştir. Böyle bir tutum yoğun teorik göndermelerin etkisiyle hem çalışmanın dilini ağırlaştırmış hem de okuyucunun ilgili yazarların hangi noktada eleştiriye tabi tutulduğunu hatırlama yükünü arttırmıştır. Laclau ve özellikle Mouffe’un radikal demokrasi ve agonistik siyaset tahayyülüne yöneltilen eleştirilere geçmeden önce bu menfi durumun ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Laclau ve Mouffe, öncelikle, Marksizm ve liberalizmin paylaştığı modernizmin evrensellik anlayışına eleştiri getirir. Evrensellik, Marksizmde, tamamlanmış bir toplum tasavvuru ve bu toplumu tesis etmeye muktedir bir sınıf özne olarak karşımıza çıkar. İlgili düşünürler hem uyum içinde işleyen bir toplum tahayyülünü hem de bütün tikellikleri aşan bir sınıf özne varlığını, çatışmacı bir toplum yapısı ve kimlik sahibi özne lehine reddederler. Liberal evrensellik anlayışının sıkıntılarını ise onun rasyonalite ve bireycilik düşüncesi bağlamında ele alırlar. Marksizmde siyasetin öznesi sınıf iken liberalizmde evrensellik atfedilen rasyonel bireydir. Rasyonalite hem siyasetin bağlamını hem de evrensel bir uzlaşmayı mümkün kılar. Ancak Laclau ve Mouffe, bu kabulle birlikte liberalizmin patolojik durumlar olarak gördüğü netameli konuları özel alana tevdi ederek siyasi bağlarını kopardığı ve bu netameli konuların öznenin kimliği üzerindeki kurucu etkisini dikkate almadığı düşüncesindedir. Ayrıca liberalizm, duygularından arınmış soyut, evrensel ve rasyonel birey öznenin eşitliği kabulü nedeniyle devletleri sanki hegemonya ile bir ilişkisi yokmuş gibi tarafsız kabul eder.

Laclau ve Mouffe, evrensellik dışında modernizmin ilerlemecilik ve özcülük fikrini de eleştiriye tabi tutar. Bu unsurlar üzerinden eleştirilen düşünce ise liberalizmden çok Marksizmdir. Post-Marksistlerin ötesine geçmek istediği gelenek ve yeni bir sol politika hayali dikkate alındığında bu durum anlaşılabilir. Düşünürler için modernizmin ilerlemecilik fikrinin Marksizme yansımaları, üretim tarzı ve üretim ilişkileri gibi maddi yapıların önemli hale getirmesidir. Ekonomik ilişkilerdeki konumu nedeniyle de sınıf özne ayrıcalıklı hale gelir. Bu ilişkilerde sınıfın konumu özcü bir karakter sergiler. Ayrıca sınıfın özcü bir karaktere sahip olması içinde bulunduğu toplumsal formasyondan azade değildir. Bu nedenle “yapı”, “üstyapı”, sınıfsal özün farkındalığı bağlamında “yanlış bilinç” ve bilincin siyasal yansımaları olarak “tarihsel zorunluluk teleolojisi” gibi kategoriler de özcü mahiyettedir. Laclau ve Mouffe gibi post-Marksist düşünürler ilgili kategorileri günümüz koşullarında yeri olmadığını gerekçesiyle reddeder.

Laclau ve Mouffe’nin eleştirilerini görünür kılmak adına analitik olarak ayırdığımız hususları yeniden ilişkilendirerek ilgili düşünürlere yöneltilen eleştirilere geçilebilir. Hatırlanacağı üzere Laclau ve Mouffe’un Marksist düşünceye yönelttikleri eleştirileri, özellikle tamamlanmış bir toplum tasavvuru ve bu toplumu tesis edecek sınıf özne kategorisine yönelir. Toplumsal tamamlanmışlık ekonomik indirgemecilik nedeniyle ve ontolojik üstünlük atfedilen sınıf eliyle gerçekleştirilir. Laclau ve özellikle Mouffe’un radikal demokrasi ve agonistik siyaset modeli de benzer suçlamaların muhatabıdır. Radikal demokrasi kuramcıları, siyasetin öznesinden öznenin siyasetine geçerken kimliği ön plana çıkarır. Bu tutumları onları ekonomik indirgemecilikten alı koysa da kültürel indirgemeciliğin kollarına atar (Adaklı, 2001, s. 19). Kültürel indirgemeciliğin alameti farikası siyasetin kültürle eşitlenmesidir. Ancak Terry Eagleton, siyasetin kültürün itaatine girecek bir hizmetçi olmadığını, aksine kültürün siyaset tarafından üretildiğini belirtir (Eagleton, 2005, s. 79).

Siyasetin kültür tarafından temlik edilecek bir karaktere sahip olmadığı bilgisi, agonistik siyasetin öznesini sorunlu hale getirir. Gülenç, post-Marksist düşünürlerin kimliklerin tarihsel ve toplumsal ilişkilerin ürünü olduğu gerçeğini es geçtiklerini belirtir (Gülenç, 2010, s. 184). Herhangi bir kavramın ya da kategorinin tarihsel bağlamının ihmali onu özcü düşünceye yaklaştırır. Nitekim radikal demokratik siyasetin kimlikleri sarsılmaz bir konuma, bir öze, indirgenmesi sorunlu bulunur (Batı, 2010, s. 17). Ellen Meiksins Wood post-Marksist düşüncenin özcülük ve tarihsellik ilişkisinin eleştirisini farklı bir noktadan gerçekleştirir. Wood’a göre Laclau ve Mouffe, tarihi ve politikayı rastlantısallaştırarak tarih dışı bir dünya görüşüne yaklaşır (Wood, 2006, s. 111-112). Bu tarz bir yaklaşım, mutlak bir belirlenim ile mutlak bir belirlenimsizlik gibi düalist durumdan tercih yapıldığını gösterir (Wood, 2006, s. 115). Başka bir ifadeyle Laclau ve Mouffe tarih ve politikaya dair iki öz arasından seçim yapmıştır. Post-Marksist düşüncenin özcü bir karaktere sahip olduğuna yönelik eleştiriler bununla da sınırlı değildir. Laclau ve Mouffe’un Marksizmi ekonomik indirgemecilikle suçladığına yukarıda yer verilmişti. Radikal

sol bir politikanın mahiyetinin her türlü maddi pratikten, üretim ilişkilerinden ve sınıf mücadelesinden arındırılarak söylemsel alana hapsedilmesi, söylemsel özcülük veya söylemsel idealizm olarak değerlendirilmiştir (Adaklı, 2001. S. 26-27).

Agonistik siyasetin söylemsel bir pratik olması ise siyasetin, toplumun ve öznenin konumuna ilişkin sorunlar doğurur. Marksizmin ekonomik indirgemeciliği nedeniyle siyaset-ekonomi ilişkisinin koparılması, hiçbir çıkarın ya da kimliğin maddi bir yönünü olmayan söylemsel oluşumlar olarak değerlendirilmesine yol açar (Wood, 2006, s. 94). Post-Marksist düşüncenin ekonomiden azade siyaset tasavvuru, neoliberal hedefler ile örtüşür (Gülenç, 2010, s. 167-168). Siyaset ile ekonominin illiyetinin koparılması, post-Marksist düşünürleri ekonominin kendi hareket yasaları olduğunu, dolayısıyla üretici güçlerin ekonomik eylemlerinde tarafsız davrandığını kabul etmeye götürecektir (Wood, 2006, s. 85). Tarafsızlığın kabulü siyaset bağlamında da tekrarlanacaktır. Laclau ve Mouffe'un ekonomik indirgemecilikten muzdarip olmaları nedeniyle siyaseti özerk kılma çabaları, mülkiyet sorunu söz konusu olduğunda sergilenmez (Adaklı, 2001, s. 27).

Devletin mülkiyeti korumadaki işlevinin ihmali ise post-Marksist düşüncenin siyaseti yalnızca bir kimlik oyununa indirgediğine işaret eder (Gülenç, 2010, s. 169-170). Böylece Laclau ve Mouffe, Marksizmi ekonomik indirgemecilik ile suçlarken, kendileri de hegemonik indirgemecilik yapma suçunun muhatabı kılımlır (Batı, 2010, s. 17). Siyasetin kimliklerin mücadele ettiği hegemonik bir söylem alanına indirgenmesinin sebebi, post-Marksistlerin sınıflı parçalardan kimlikleri ekleme olanaklarından mahrum kalmalarıdır (Adaklı, 2001, s. 24). Jorge Larrain'e (Adaklı, 2001, s. 29) göre Laclau ve Mouffe, feminizm ile kadın, ırkçılık karşıtlığı ile siyahlar ve sosyalizm ile sınıf arasında, yani sorun ile o sorunun muhatabı olan özne arasında, rastlantısal olmayan bir ilişki olduğunu kavrayamaz.

Bu durumun post-Marksist düşüncedeki kimliklerin eklemlenmede nasıl sorun oluşturduğu, Gülnur Savran'ın proletaryaya yönelik çıkarımlarına başvurarak açıklığa kavuşturulabilir. Savran (Adaklı, 2001, s. 28), için "İşçi sınıfı ikili bir nitelik taşır 'Herhangi bir verili anda, sadece tekil üyelerinin 'toplama' olarak proletarya sosyolojik bir olumsuzluktan ibarettir. Ancak burjuvazi karşısındaki zorunlu tabiiyeti dolayısıyla kapitalist toplumun uzlaşmaz yapısal antagonizmasının bir parçasıdır da". Post-Marksist düşüncenin kimlikleri eklemlenme sorunu Larrain ve Savran'ın tespitleri birlikte ele alındığında gün yüzüne çıkar. Herhangi bir kimlik olumsuzluk haline geldiğinde bir diğer kimliğe neden eklemlensin? Üstelik bu eklemlenme, siyaseti özerkleştirmek adına ekonomi ile olan bağlarının koparılması nedeniyle belirli çıkarları kolladığı maskelenen bir devlet tarafından ayarılma olasılıkları mevcut iken (Balanuye, 2018, s. 84) nasıl mümkündür? Buraya kadar yer verilen eleştiriler ışığında post-Marksist düşünce, amaçlarında Marksist unsurlar barındırsa da araçlarındaki bulanıklık nedeniyle bu unsurlarını kaybederek liberal alternatife dönüşür (Gülenç, 2010, s. 167-168). Nitekim her türlü belirlenimcilığe karşı çıkmasına rağmen gayri meşru siyasi eylemleri belirlemede liberal demokrasinin eşitlik ve özgürlük ilkelerini kabul edilmesi gereken etik-politik kriterler olarak önümüze koyması (Çelik, 2019, s. 1082-1083) bu yeni düşünsel kimliğini doğrular.

Post-Marksist düşüncenin ortaya konulan liberal unsurlarını, Mouffe'un radikal demokrasiyle ilişkilendirdiği Syriza örneğinde ampirik olarak gözlemlemek mümkündür. Mouffe, günümüzde siyasetin ana aksının popülizm üzerine kurulu olduğunu, sağ popülizmin söylemlerinin ulusu sahiplerine geri vermek gibi bir iddiaya dayandığını, sol popülizmin ise yabancı karşıtlığını üretmeyecek şekilde demokrasiyi geliştirmek ve derinleştirme imkanı barındırdığını belirtir (Mouffe, 2019, s. 31-32). Mouffe'un radikal demokratik bir siyaset için sol popülizme bel bağlaması yukarıda yer verilen tartışmalar göz önüne alındığında tutarlıdır. Zira modernitenin üst anlatsal karakter sergilemesi nedeniyle reddedilen bütün ideolojik programlarıyla aynı tutumla suçlanmamanın bir yolu, radikal bir program tasarlamak yerine mevcudu radikalleştirmekten geçer. Mouffe'un beyanlarından da anlaşılacağı üzere popülizm, programatik bir doktrin olmaktan çok bir *modus* olarak tahayyül edilir. Bu yöntemden sol eğilimli olana bel bağlanması ise sol popülizmin halk tasavvurunun sağ popülist hareketler gibi epistemolojik bir kültürel tasarıma yaslanmamasıdır. Halkın ampirik bir gerçeklikten öte anlam ifade etmediği şeklindeki bir kabul üzerine oturtulan sol popülizmin yabancı karşıtlığını üretmeyeceği varsayılır. Nitekim Mouffe'un bu vasıfları yüklediği Syriza, Yunanistan'daki on üç sol ve ekolojik hareketin radikal ittifakıdır (Taşkesen&Şöhret, 2023, s. 65). Ancak yukarıda bahsedilen ampirik durumlardan ilki Syriza'nın siyasal iktidarı süresinde muhatap olduğu düzensiz göç sorununa verdiği yanıtlarda karşılık bulur. Şüphesiz Syriza, Yunan siyasal sisteminde düzensiz göç konusuna ılımlı yaklaşan partilerdendir. Ancak bu ılımlı durum, düzensiz göçün yoğunlaştığı, ekonomik sorunların derinleşip işsizliğin arttığı bir dönemde krizin gerekçelerinden biri olarak hükümetin temel söylemlerinden biri halini almıştır (Taşkesen&Şöhret, 2023, s. 66).

Ancak radikal sol ittifak olan Syriza, Mouffe'un sağ popülist hareketlere atfettiği değerleri edinmede bir sorun görmez. Bu durumun bir nedeni agonistik siyasetinin özne tasavvuruna içkin olan liberal mantıktır. Mouffe, siyasetin ve toplumsalın dost ve düşman ayrımını gerektiren antagonist bir boyutu olduğunu farkındadır. Kendisi bu çatışmayı eşitlik ve özgürlük kavramının ilkesel olarak benimsemekle birlikte içeriğinin mutlak olarak doldurulmadığı etik kabullerle kontrol altına alır. Ancak bu kabul hem agonistik bir siyasetin evrenini hem de bu

siyasetin öznelinin evrenselliğini belirlemeye devam eder. Başka bir deyişle evrensellik mantığı, evrenselin sınırlarıyla kayıtlı değildir. Bu bağlamda agonistik siyasetin evreni devlet ya da demos, öznenin evrenselliği ise eklemleme imkanı bulamadığı sürece her tikel kimlik ya da kültürle sınırlıdır. Bu noktada Marksizmin ekonomik indirgemeciliğinin ürünü de olsa sınıf özne tasarımı, belirli bir kültür ya da kimliğin dışında bulunana da faillik atfetmesi nedeniyle (Spivak, 1999, s. 70-71) post-Marksist özne siyasetinden daha başarılı görünür.

Agonistik siyasetin özne tasarımına içkin olan liberal mantığın bir diğer unsuru ise eşitlik ve özgürlük ilkelerinin değişkenliğinin olumsuzluk olarak sunulmasındadır. Başka bir deyişle Ben'in çıkarlarını maksimize eden koşulların değişmesiyle eylemde yaşanan dönüşümü olumsuzlukla eşitlemek makul değildir. Ortada bir tesadüfîlik yerine çıkarları maksimize etme zorunluluğu vardır.³ Mouffe'un bireycilikten temellenen soyut ve evrensel liberal eşitlikçilik anlayışının eleştirisine yukarıda yer verilmişti. Ancak kendisinin siyaset teorisine uygun bir şekilde değiştirerek kabul ettiği bu liberal etik öğelerin Kantçı kökenlerine yönelik yapılan soruşturma, durumun sunulan gibi olmadığını gösterir. MacIntyre, Kant'ın etik düsturları evrenselleştirme yönteminin, düsturu önerene hizmet edebileceğini göstermiştir (MacIntyre, 2001, s. 225). Üstelik Spivak, MacIntyre'dan ileri giderek, belirli bir kültür dairesinin içinde olmayanları birey özne olmak şöyle dursun, insan olmanın adından bile kovulduğuna kanaat getirmiştir (Spivak, 1999, s. 25-27). Sonuç olarak bu ampirik durum, radikal demokratik siyasetin ötesine geçmeye çalıştığı geleneğin gerisine düştüğünün işaretidir.

Böyle bir yargıda bulunmanın bir nedeni de 2008 krizinin Yunanistan'daki yansımalarıyla baş etmesi için iktidara gelen radikal sol ittifakın (Yıldırım, 2022), göçü bu olumsuzlukların nedeni olarak sunmasıdır. Aksine radikal sol ittifakların siyasal iktidarında palazlanan göç, agonistik siyasetin karşı bir duruşla yıkmayı arzuladığı neoliberal hegemonyanın sonucudur (Spivak, 2010, s. 77). Neoliberal dayatmalara karşı Syriza'nın başarısızlığı, radikal demokrasi düşüncesinin ikinci liberal semptomu olarak incelenebilir. Syriza, Yunanistan'ı kurtarma planı olarak sunulan neoliberal finansal müdahale ile emeklilik ve vergi sistemin, bütçe ve borçların yapılandırılması ve liberal piyasanın oluşturulması konusunda radikal! reform uygulamaya zorlanmıştır (Atakişi & Mehmet, 2018, s. 39-41). Nihayetinde Syriza bu taleplere boyun eğdiği için başarısızlıkla yaftalanır. Başarısızlığın gerekçesi ise şu şekilde sıralanır: Gücün/iktidarın ideolojileri ve ilişkileri dönüştürücü etkisi, Avrupa Birliğinin neoliberal hegemonyasının reformla yıkılabileceğine inanan solun yenilgisi ve Radikal sol ittifakta lider kültü nedeniyle yaşanan ayrılıkların neden olduğu parti yenilgisi (Atakişi & Mehmet, 2018, s. 30-32). Alex Callinicos'ta (2015) benzer noktalar üzerinde durarak Syriza'nın başarısızlığında neoliberal ekonomik düzeni hafif almanın etkisini ve müzakere yoluyla mücadelenin imkansızlığını vurgular. Bu üç neden post-Marksist düşünceye yukarıda yöneltilen şu üç eleştiriyle ilişkilendirilebilir: Devleti tarafsız kabul etmek, ekonomi ile siyaset arasındaki illiyet bağıni kesmek ve hem herhangi bir kimliğin devlet tarafından ayarlanabileceğini hem de kimliklerin nihai olarak eklemleme mahrum oldukları gerçeğini göz ardı etmek.

Sonuç

Tarihi dönemleştirmeye niyetlendiğimizde içinde bulunduğumuz zaman, bunun keyfiyet barındırdığını ve felsefi bir tartışmayı amaçlamadığını akılda tutarak, genel olarak postmodern dönemi karşılar. Postmodern döneme ruhunu veren şey ise her türlü farklılığı ön plana çıkarmaktır. Post-Marksist düşüncenin önemli temsilcilerinden Laclau ve Mouffe, yeni toplumsal hareketlerde görünür olan bu farklılıkları siyasetin amacı, her bir kimliği de siyasetin öznesi kılmaya çabalar. Bu amaçla düşünürler, modernitenin tikel kimliklerin mücadelesini dikkate almayan siyaset ve benzerlik üzerine tasarlanan özne düşüncelerine eleştiriler yönetir. Eleştirilen düşünceler liberalizm ve özellikle Marksizmdir.

Laclau ve Mouffe, öncelikle, iki düşünce geleneğinde etkisi bulunan evrensellik anlayışına eleştiri getirir. Evrensellik, Marksizmde, tamamlanmış bir toplum anlayışı ile bu toplumu kurmaya muktedir bir sınıf özne olarak cisimleşir. Post-Marksist düşünce hem uyum içinde çalışan bir toplum tasarımını hem de bütün farklılıkları aşan sınıf özne varlığını, çatışmacı bir toplum ve kimlik sahibi özne adına reddederler. Evrenselliğin liberal düşüncede yol açtığı sıkıntıyı rasyonalite ve bireycilik kavrayışıyla birlikte ele alırlar. Liberalizm evrensellik atfettiği rasyonel bireyi siyasetin öznesi kılar. Rasyonalite siyasetin bağlamını oluşturmada ve evrensel bir uzlaş sağlamada iş görür. Ancak Laclau ve Mouffe, bu yolla liberalizmin kimlikleri mümkün kılan çatışmalı farklılıkları özele alana havale ederek siyaseti konusundan uzaklaştırdığını düşünür. Ayrıca liberalizmin özne tasarımı, devletlerin hegemonya ile ilişkisini maskeleyerek onu tarafsız kabul etmeye götürür.

Laclau ve Mouffe, modern düşüncenin ilerlemecilik ve özçülük fikirlerini de eleştiriye tabi tutar. Ancak burada eleştiri liberalizmden çok Marksizme yöneltilir. Post-Marksistlerin teorik ve pratik hedeflerine bakıldığında bu durum anlaşılabilir. İlerlemeci bir tarih anlayışının Marksizmdeki tezahürü, üretim tarzı ve ilişkileri gibi maddi

³ Burada yapılan tartışma tarihin ereksel mi yoksa olumsal mı olduğuna yönelik felsefi bir mahiyet ve niyet içermemektedir. Yapılan tartışma, daha çok, Liberal etik-politik ilkenin içeriğini değiştirme gayretinin onun mantığına sirayet etmediğini göstermeye yönelmiştir. Bu kavramların felsefi tartışması için bkz. (Gayırhan, 2019; Küçükakal, 2017).

meseleleri önemli hale getirmesidir. Sınıfın siyasetin yegane öznesi olması da ekonomik ilişkilerdeki konumu nedeniyledir. Üretim ilişkilerinde sınıf konumu itibarıyla özcü bir karaktere sahiptir. Ayrıca sınıfın özcü karakteri içinde bulunduğu toplumsal yapıdan yakasını sıyırmamıştır. Bu nedenle toplumsal olumsuzluğuna vurgu yapanlar, “yapı”, “üstyapı”, “yanlış bilinç” ve “tarihsel zorunluluk teleolojisi” gibi kategorileri de özcülükle ilişkilendirir. Laclau ve Mouffe gibi post-Marksist düşünürler bahsedilen kategorileri günümüz koşullarında karşılığı olmadığı gerekçesiyle reddeder.

Ancak post-Marksist düşüncenin radikal demokrasi ve agonistik siyaset projesi, Marksizme yönelttiği eleştirilerin muhatabı olmuştur. Marksizmi ekonomik indirgemecilikle suçlayan post-Marksizm kültürel indirgemecilik yapma suçlanmıştır. Kimliklerin tarihsel ve toplumsal koşullarla birlikte şekillendiğini göz ardı etmesi bir tür özcülük olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca siyaseti her türlü maddi ilişkiden koparması, söylemsel özcülük yaptıkları şeklinde yorumlanmıştır. Nitekim bu söylemsel özcülüğün maddi içeriğe sahip olmayan çıkar ve kimlik kavrayışında vücut bulduğu söylenmiştir. Post-Marksist düşünce, ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkiyi koparması nedeniyle hem ekonomiyi hem de devleti tarafsız kabul etmekle suçlanmıştır. Devletin mülkiyetin korunmasındaki rolünü es geçmişlerdir. Ekonomik indirgemecilikten kaçma çabasının da bir sonucu özne tasarımında ortaya çıkmaktadır. Post-Marksistler özne ile sorun arasında zorunlu bir ilişki olduğunu görmezden gelir. Bu nedenle her hangi bir kimliği olumsal olarak düşünmek, eklemleme sorununa yol açacaktır.

Ampirik bulgular, post-Marksist düşüncenin radikal demokrasi ve agonistik siyaset tasavvuruna yöneltilen eleştirilerin bir karşılığının olduğunu göstermiştir. Yunanistan’da 2015 ve 2019 yılları arasında siyasal iktidarı elinde bulunduran Syriza, Mouffe tarafından agonistik siyasetin bir örneği olarak sunulur. Syriza’nın göç ve finansal yapılandırma politikalarındaki başarısızlığı post-Marksist düşünceye yöneltilen eleştirileri doğrular. Radikal sol ittifakın göçmen karşıtı tutumları ve gerekçeleri evrensel bir failin olumsuzluklarından kaçınmak için kurguladıkları özne siyasetinin yansımasıdır. Neoliberal hegemonyaya boyun eğmeleri ise ekonomik indirgemecilikten kurtulmak isterken ekonomi ile siyaset bağına koparmanın olumsuz etkisidir. Bu iki sonuç ise post-Marksist düşüncenin Marksist geleneğin ötesine geçmeye arzularken liberal geleneğin içine düştüğünün işaretidir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarın katkısı %100’dür.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Adaklı, G. (2001). Post-marksizmin kurumsal ve siyasal açmazları. *Praksis*. (1), 13-32.
- Atakışi, A. & Mehmet, O. (2018). Syriza hükümetinin Yunanistan krizine karşı almış olduğu önlemler. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (1), 22-44. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/559311>
- Balanuye, Ç. (2018). Agonistik demokraside kayıp kavram: bir 'modus' olarak egemen. *Kilikya Felsefe Dergisi*. (1), 80-89. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/456051>
- Batı, U. (2010). Liberal demokrasinin dönüşümü ya da post-marksist teorinin zaafiyeti: "radikal demokrasi projesinin eleştirisi". *Akademik Bakış Dergisi*. (22), 1-20.
- Cevizci, A. (2010). *Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayınları.
- Callinicos, A. (24 Şubat 2015). Syriza-AB anlaşması: Borçtan fazlası, (Çev.Köse, A.). Marksist.org. <https://marksist.org/eski/icerik/Dunya/952/Syriza-AB-anlasmasi-Borc-tan-fazlasi-Alex-Callinicos>
- Cunningham, F. (2002). *Theories of democracy: a critical introduction*. Rutledge Publishing.
- Çelik, A. (2019). Chantal Mouffe'nin agonistik demokrasi kuramına eleştirel bir bakış. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 10 (20), 1062-1085. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/913867>
- Demir, G. (2014). *Postmarksizm ve radikal demokrasi*, Patika Kitap.
- Dwenney, M. (2004). *Ethics and politics in contemporary theory: between critical theory and post-marxism*. Routledge Publishing.
- Eagleton, T. (2005). *Kültür Yorumları*. (Çev. Çelik, Ö.). Ayrıntı Yayınları.
- Gayırhan G. (2019). *Postyapısalcı siyasal epistemoloji*. Ekin Yayınları.
- Gülenç, K. (2010). Post-Marksizm, radikal demokrasi ve eleştirileri. *Yeditepe'de Felsefe* (9), 138-188.
- Keyman, F. (200). *Türkiye ve radikal demokrasi: geç-modern zamanlarda siyaset ve demokratik yönetim*. Alfa Yayınları.
- Küçükalp, D. (2017). Postmodern siyaset felsefesi. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (28), 17-32. <https://doi.org/10.20981/kaygi.307936>
- Laclau, E. (2012). *Evrensellik, kimlik ve özgürleşme*. (Çev. Başer, E.). Birikim Kitapları.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (2012). İkinci baskıya önsöz. (Çev. Kılıç, A. U.). İçinde Laclau, E. & Mouffe, C. *Hegemonya ve sosyalist strateji: radikal demokratik bir politikaya doğru*. (Çev. Kardam, A.). İletişim Yayınları.
- MacIntyre A. (2001). *Homerik çağdan yirminci yüzyıla etik'in kısa tarihi*. (Çev. Zelyüt Hünler, S.). Paradigma Yayınları.
- Mouffe, C. (2009). *Demokratik paradoks*. (Çev. Aşkın, A. C.). Epos Yayınları.
- Mouffe, C. (2010). *Siyasetin dönüşü*. (Çev. Bakırcı, F. & Çolak, A.). Epos Yayınları.
- Mouffe, C. (2013). *Siyasal üzerine*. (Çev. Ratip, M.). İletişim Yayınları.
- Mouffe, C. (2015). *Dünyayı politik düşünmek: agonistik siyaset*. (Çev. Bozluolcay, M.). İletişim Yayınları.
- Mouffe, C. (2018 September 10). *Populists are on the rise but this can be a moment for progressives too*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/sep/10/populists-rise-progressives-radical-right>
- Mouffe, C. (2019). *Sol popülizm*. (Çev. Aybars Yanık). İletişim Yayınları.
- Rosenau, P. M. (1992). *Post-modernism and the social sciences: insights, inroads, and intrusions*, Princeton University Press.
- Spivak, G. C. (1999). *A Critique of postcolonial reason: Toward a history of the vanishing present*. Harvard University Press.
- Spivak, G. C. & Yetişkin, E. (2010). Madun: Gramsci, Guha, Spivak - Gayatri Chakravorty Spivak ile mülakat, *Toplumbilim*. (25), 75-80.

-
- Taşkesen, A. & Şöhret, M. (2023). Yunan siyasi partilerinin göç konusundaki tutum ve politikaları: yeni demokrasi hareketi, Pasok, Syriza, Altın Şafak. *Journal of International Relations and Political Science Studies*. (8), 51-80. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2862470>
- Therborn, G. (2010). *Marksizmden post-marksizme*. (Çev. Devrim Evcı). Dipnot Yayınları.
- Tormey S. & Townshend, J. (2006). *Key thinkers from critical Theory to post-marxism*. Sage Publications.
- Wood, E. M., (2006). *Sınıftan kaçış: yeni 'hakiki' sosyalizm*. (Çev. Alpagut, Ş.). Yordam Kitap.
- Yıldırım, Y. (2022). Avrupa'da sol popülizmin iktidar deneyimi: Syriza ve Podemos. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 73 (3), 537-557. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2366151>

Extensive Abstract

Research Questions and Purpose

This study is centered around the question of what makes post-Marxist thought fall into the difficulties it seeks to overcome. However, this question can be answered in conjunction with other questions it contains. What problems has post-Marxist thought seen in the tradition on which it is based? How are these problems related to historical conditions? How effective have other forms of thought been in the Marxist criticisms of post-Marxist thinkers? Do the problems of post-Marxism stem from these ideas? Which practices of radical democracies, which are post-Marxist forms of politics, pose problems? The aim of answering these questions is to show the flaws of post-Marxist thought's model of radical democracy and agonistic politics. In other words, the study calls on researchers interested in these issues to rethink these concepts and categories and to reconnect them with the tradition on which they are based.

Methodology

Post-Marxist thought has an agonistic conception of politics and a radical conception of democracy. When democracy describes a form of government, it can exhibit a concrete structure, even if there is no consensus on it. However, democracy is within the limits of thought when it is the object of an inquiry into what constitutes reasonable government, as in the case of radical democracy examined in this study. Being within the limits of thought inevitably means prioritizing the textual. For the aforementioned reason, the study used a literature review both in obtaining the data to be analyzed and in processing these data due to the limits arising from the nature of the subject it deals with. The literature review was conducted in four simultaneous phases. In the first stage, the forms of thought criticized by post-Marxist thinkers were identified. Then, it was tried to show which elements of these forms of thought the post-Marxist critique was directed towards. The second stage of the literature review was directed towards determining the structure of post-Marxist thought's understanding of agonistic politics and radical democracy. Thus, it was revealed how the post-Marxist perspective differs from the ideas it criticizes. The third stage of the literature review focused on the criticisms of the concepts and categories of post-Marxist thought. It provided theoretical evidence to see the flaws in the post-Marxist design. The fourth and final stage of the literature review concerned empirical situations and their consequences. In this stage, the review was limited to two aspects: the agent and the act. The radical leftist coalition (Syriza), which was in political power in Greece between 2015-2019, was identified as the agent since it is considered a radical democratic practice by post-Marxist thinkers. The act, on the other hand, is limited to two situations that exhibit a global character. The first one is the phenomenon of migration, the majority of which aims to reach Europe. The second situation is related to the repercussions of the 2008 global financial crisis in Greece. The fourth stage of the literature review focused on the performance of the ruling coalition of the radical left in the aforementioned crises.

Results and Conclusions

Laclau and Mouffe, two prominent representatives of post-Marxist thought, believe that to understand new social movements and to articulate them into politics, it is necessary to leave the shelter of orthodoxy. In this context, they criticize modernism, Marxism, and liberalism. Laclau and Mouffe first criticize modernism's understanding of universality, which Marxism and liberalism share. In Marxism, universality appears as a vision of a completed society and a class subject capable of establishing this society. These thinkers reject both the imagination of a harmoniously functioning society and the existence of a class subject that transcends all particularities in favor of a conflicting social structure and a subject with an identity. They address the problems of the liberal understanding of universality in the context of its idea of rationality and individualism. While in Marxism the subject of politics is the class, in liberalism it is the rational individual to whom universality is attributed. Rationality makes both the context of politics and a universal consensus possible. However, Laclau and Mouffe argue that, with this acceptance, liberalism severs its political ties by relegating to the private sphere the contentious issues that it regards as pathological conditions and does not consider the constitutive effect of these contentious issues on the identity of the subject. Moreover, because of its assumption of the equality of the abstract, universal, and rational individual subject, free from emotions, liberalism considers states neutral, as if they have nothing to do with hegemony.

In addition to universality, Laclau and Mouffe also criticize modernism's ideas of progressivism and essentialism. The idea criticized through these elements is Marxism rather than liberalism. This is understandable given the tradition that post-Marxists want to move beyond and the dream of a new left politics. For these thinkers, the reflection of modernism's idea of progressivism on Marxism is that material structures such as the mode of production and relations of production become important. The class subject becomes privileged because of its position in economic relations. The position of the class in these relations exhibits an essentialist character. Moreover, the essentialist character of the class is not free from the social formation in which it exists. Therefore,

categories such as "structure", "superstructure", and "false consciousness" in the context of the awareness of class essence and "teleology of historical necessity" as the political reflection of consciousness are also essentialist. Post-Marxist thinkers like Laclau and Mouffe reject these categories as irrelevant in contemporary conditions.

However, empirical facts have shown that post-Marxist thought has not been able to escape from the situations it criticizes and has even fallen behind the tradition it criticizes. The anti-immigrant attitudes and justifications of the radical left alliance are a reflection of the subject politics they construct to avoid the negativity of a universal agent. Their submission to the neoliberal hegemony, on the other hand, is the negative effect of breaking the link between economics and politics while trying to get rid of economic reductionism. These two results indicate that post-Marxist thought has fallen into the liberal tradition while aspiring to go beyond the Marxist tradition.

Determinants and Impacts of Technological Inequalities: An Examination on the Digital Divide¹

Teknolojik Eşitsizliklerin Belirleyicileri ve Etkileri: Dijital Uçurum Üzerine Bir İnceleme

Abdulhalik Pınar^a

^aRes. Asst. Dr., Harran University, Department of Management Information System, Faculty of Economics and Administrative Sciences, abdulhalik.pinar@harran.edu.tr, ORCID:0000-0002-1716-5114

ARTICLE INFO

Article Received: 15.12.2023

Article Accepted: 23.02.2024

Keywords: Information and Communication Technologies, Technological Inequalities, Digital Divide

JEL Codes: O33, O30, A12

ABSTRACT

The digital divide, one of the social-scale technological problems of the information age, is used at the conceptual level to express the differences in access and use of information and communication technologies between people and regions. This study examines the determinants, historical roots, development and effects of the digital divide. Within the framework of the concept of the digital divide, its relationship with factors such as education, socioeconomic status, geographical location and gender is emphasized; How these factors affect inequalities in technology access and use is examined. Along with its social effects, the digital divide also has many economic effects such as efficiency factor productivity, general and vocational education and employment, furthermore, consumption patterns. Due to its widespread effects, the digital divide is beyond being an individual-centered problem and is a phenomenon that should be carefully examined by states that take an active role in both the welfare of their citizens and the economic growth and development processes of the country. It ends by emphasizing that the digital divide is not just a technology related problem but also a matter of social justice and equality.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 15.12.2023

Makale Kabul Tarihi: 23.02.2024

Anahtar Kelimeler: Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Dijital Uçurum, Teknolojik Eşitsizlik

JEL Kodları: O33, O30, A12

ÖZ

Bilgi çağının toplumsal ölçekli teknolojik sorunlarından biri olan dijital uçurum, kavramsal düzeyde kişiler ve bölgeler arasında bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim ve kullanım farklılıklarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu çalışmada dijital uçurumun belirleyicileri, tarihsel kökenleri, gelişimi ve etkileri incelenmektedir. Dijital uçurum kavramı çerçevesinde eğitim, sosyoekonomik statü, coğrafi konum ve cinsiyet gibi faktörlerle ilişkisi üzerinde durulmakta; bu faktörlerin teknoloji erişimi ve kullanımındaki eşitsizlikleri nasıl etkilediği incelenmektedir. Dijital uçurumun sosyal etkilerinin yanı sıra etkinlik faktörü verimliliği, genel ve mesleki eğitim ve istihdam, ayrıca tüketim kalıpları gibi birçok ekonomik etkisi de bulunmaktadır. Yaygın negatif etkileri nedeniyle dijital uçurum birey merkezli bir sorun olmanın ötesinde hem vatandaşlarının refahı hem de ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerinde aktif rol alan devletler tarafından dikkatle incelenmesi gereken bir olgudur. Çalışma, dijital uçurumun sadece teknolojiyle ilgili bir sorun değil, aynı zamanda bir sosyal adalet ve eşitlik meselesi olduğunu vurgulamaktadır.

¹ Çalışma, yazarın Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2022 yılında savunulan "Covid-19 Pandemisinde Uzaktan Eğitimin Dijital Uçurum ve Dijital Okuryazarlık Bakımından İncelenmesi: Harran Üniversitesi Örneği" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

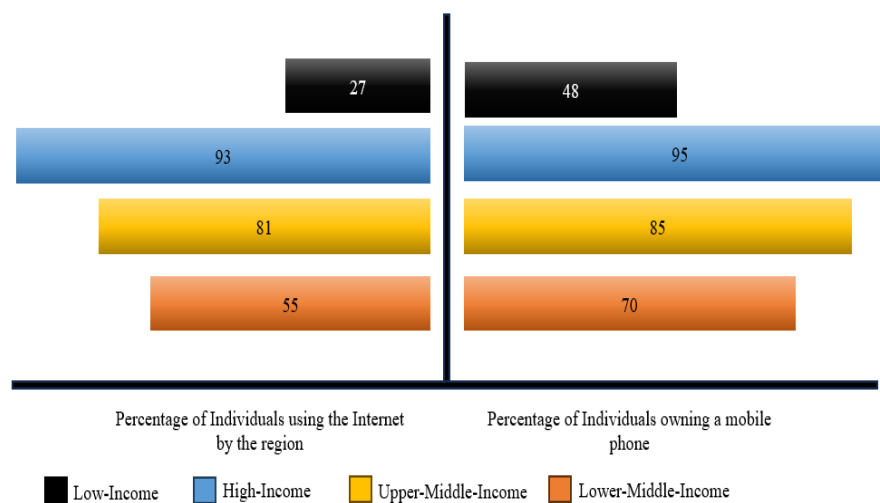
Introduction

Information and communication technologies (ICTs) are advancing quickly in the early 21st century, and their significance in our social and economic lives is growing. The widespread adoption of digital technologies and the Internet have revolutionized lifestyles, economic practices, and educational systems, permeating every part of our existence. However, the so-called "digital divide"—a significant imbalance between different societal segments—has also been brought about by this technological advancement. Larry Irving popularized the phrase "digital divide" in the mid-1990s to describe these stark disparities in technology access and use (McConnaughey et al., 1998).

Since its inception, the digital divide has encompassed social, educational, and economic aspects in addition to physical access (DiMaggio & Hargittai, 2001; Van Dijk, 2005). This expanded definition includes the ability of individuals and communities to use technology effectively and their capacity to benefit from these technologies. Moreover, nowadays it is known that even households without access to basic needs have cell phones with internet access. Supporting this, according to World Bank (2016) report, about 70% of the socioeconomically lowest 5% of the population in developing countries own a cell phone.

However, by 2023, 27% of the population in less developed economies will be using the internet, while in developed economies this rate is 93%. In this context, the fact that internet usage and mobile device ownership, which are the main indicators of ICT, are so sensitive to income level and geographical locations is the basic reality that shapes the concept of digital divide. Figure 1 shows the internet usage and mobile device ownership rates of countries according to their level of development.

Figure 1: Internet Usage and Mobile Devices by Level of Economic Development

Source: (ITU, 2023).

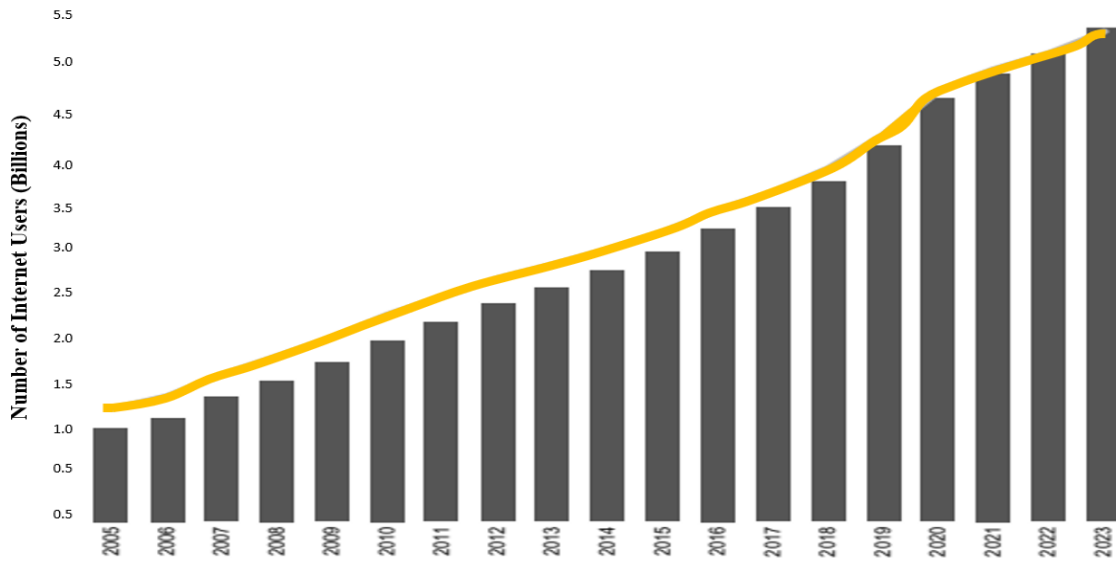
In 2000, there were 413 million Internet users in the world, while in 2023, this number has approximately reached 5.5 billion users and more than 65% of the world's population is already an internet user (ITU, 2023). In Figure 2, data is presented to support the proposition that the population without access to the internet worldwide has rapidly decreased in the last two decades, in other words, internet usage has become more widespread day by day.

to information, but also introduced many new concepts such as digital industry, digital agriculture, digital education, digital economy, digital health and digital democracy. This evolution has further complicated the digital divide. For example, with the introduction of smartphones in 2007, new career fields such as mobile application development have emerged, requiring digitally literate labor (OECD, 2016).

This study mainly discusses the causes of the digital divide and its negative effects from different perspectives and the strategies that can be applied in the process of combating possible side effects. The digital divide can appear in various forms at different levels of economic development. The digital divide is discussed not only in terms of gaps between haves and have-nots, but also in terms of the degree of quality of access. This suggests that having technical access does not necessarily imply having the other tools, incentives, or opportunities necessary to use it effectively (Burbules & Callister Jr, 2000). Therefore, it would not be correct to limit the digital divide to a single typology; there are many different types of it including social, economic and geographical conditions. This diversity makes it necessary to address the digital divide not only as a technological problem but also as an

issue of social justice, equality and ultimately welfare. Two important conditions necessary to overcome (1) the digital divide are access to technology, (2) the internet and the development of the necessary expertise to use these technologies effectively (Anderson & Ainley, 2010; European Commission, 2022).

Figure 2: Worldwide Internet Usage: 2005-2023

Source: (ITU, 2023).

The digital revolution has not only facilitated communication and access

Therefore, this study demonstrates that negative pervasive effects are not limited to Less Developed Countries but are also a significant problem in developing countries. Also, the study, aims to provide a comprehensive framework for understanding the digital divide and developing effective strategies to tackle this global problem. This framework will address the effects of the digital divide at both the individual and societal levels and will aim to propose practical solutions to reduce these inequalities.

The following sections of the study are organized as follows: The second section conceptually examines and discusses the digital divide. The next section is devoted to explaining the basic dynamics of the digital divide in the context of an extensive literature review. The fourth section attempts to develop policies to mitigate the negative pervasive effects of the digital divide. The concluding section evaluates the information presented in the study and provides insights into the future risks of the digital divide.

2. Digital Divide

In the mid-1990s, Larry Irving, who was then leading the National Telecommunications Infrastructure Administration, brought the concept of the digital divide to the forefront (McConnaughey et al., 1998). This notion initially stemmed from a perspective where the possession of or access to technological tools was seen as the key factor influencing societal transformations, relegating human, and social elements to a lesser role. Early research categorized the digital divide based on whether individuals had ownership or physical access to digital technologies (Hartviksen et al., 2002; Srinuan & Bohlin, 2011). This interpretation of the digital divide has been considered inadequate by some researchers (Bertot, 2003; Vehovar et al., 2006). Other constraints encompass deficiencies in literacy and skills related to Information and Communication Technologies (ICT), along with psychological or motivational hesitance (DiMaggio & Hargittai, 2001; Van Dijk, 2005). Van Dijk (2005) highlighted that these disparities indicate restrictions not only in physical access but also in acquiring necessary skills and motivational willingness to use ICT.

The digital divide represents a complex, multi-layered issue, extending its influence across both national and international arenas (Bertot, 2003). Initial investigations into the digital divide were largely confined to its technological aspects, focusing on disparities in access to digital tools like the Internet and computers, particularly in residential and public spaces including workplaces, schools, and libraries (Dobranksy & Hargittai, 2006; Kaye, 2000).

The concept of the digital divide also encompasses the ability to afford and understand technology. Historically, towards the end of the 20th century, it mainly signified the gap in telephone access. However, by the early 21st

century, this term evolved to predominantly denote the divide in internet access, especially in broadband. The term now captures contrasts not just in technology access between urban and rural areas, or educated and uneducated populations, but also across different socioeconomic groups and between countries at various stages of development worldwide (Pick & Nishida, 2015). Even in communities with some level of technology access, disparities are evident in the form of lower-quality computers, slower wireless connections, more affordable internet options like dial-up, and restricted access to subscription-based content (Antonelli, 2003).

As digital technologies have advanced, traditional interpretations of the digital divide have become inadequate, leading to the emergence of new definitions. These now incorporate aspects of economic disparity, accessibility of information, and levels of information literacy (Bertot, 2003). The divide is increasingly apparent among individuals with differing financial, educational, regional, or racial backgrounds (Hoffman & Novak, 1998; Lengsfeld, 2011; Wei & Hindman, 2011). The realization that the digital divide transcends socioeconomic status to include physical barriers has led to more expansive definitions. For instance, the divide is also evident between individuals with and without disabilities. While some researchers like Dobransky and Hargittai (2006) have termed it the disability divide, within the context of this study, the term 'digital disadvantage divide' is deemed more appropriate. Bynum and Rogerson (2003) emphasize the need for effective solutions, particularly for those at a disadvantage in the digital divide, to ensure their equitable participation in society.

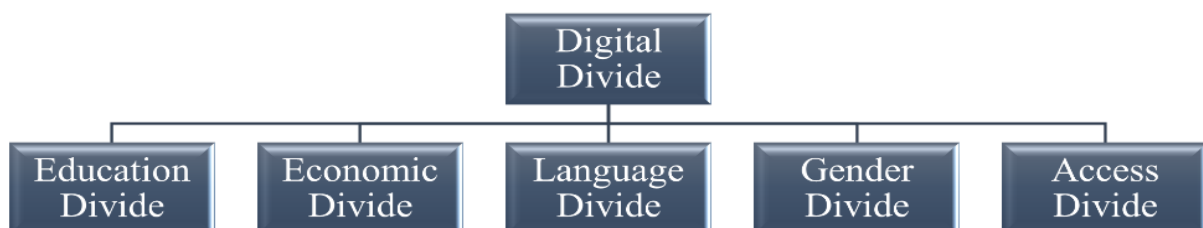
Furthermore, new interpretations of the digital divide have also been influenced by linguistic and cultural disparities (Keniston & Kumar, 2004). Globally speaking, the gap in developing nations is typified by a dearth of access to internet services and digital technology, which also extends to more recent, superior technologies like cell phones and wi-fi.

Worldwide, there is a stark inequality in telecommunications bandwidth. Countries like Venezuela, Paraguay, Egypt, Yemen, and Gabon are noted for their particularly low digital access speeds (Mubarak, 2015). Addressing the digital divide is believed to enhance aspects such as digital literacy, the democratization of digital skills, social mobility, economic equality, and overall economic growth (United Nations, 2022). In response, the United Nations has formed an ICT task force aimed at bridging the global digital gap. The rapid evolution of ICT has triggered significant transformations in the political, economic, and social landscapes globally, prompting widespread initiatives to boost ICT investment and infrastructure development. Yet, the challenge of the digital divide persists, deepening with the continual emergence of new technologies (Mubarak, 2015). To effectively tackle and comprehend the complexities of the digital divide, a more nuanced and in-depth understanding is required. The following section attempts to dissect and explore the driving factors behind the digital divide.

3. Literature Review on the Determinants of the Digital Divide

When the digital divide is used conceptually on its own, it cannot clearly reveal all the problems it encompasses. This is because the concept evokes deprivations related to technology. However, at the theoretical level, the process leading to the digital divide is the sum of many differentiations in terms of education, economic, linguistic, gender and access. Figure 3 presents the main dynamics that determine the digital divide.

Figure 3: Digital Divide and its Determining Dynamics

Source: Designed by author.

Education divide

One of the most frequently mentioned aspects of the digital divide is the disparities in people's educational backgrounds (Cruz-Jesus et al., 2012; Shirazi et al., 2010). As a result, the literature has long explored the connection between ICT and education. Education, according to Pick and Nishida (2015), is a major factor in determining how much technology is used. It is evident how education plays a part in the growing uptake of digital technologies. It is widely believed that increased usage of the internet and ICT for work-related, educational, and

other information needs correlates with greater education levels (DiMaggio and Hargittai, 2001). Additionally, Turney et al. (2009) attest to the strong correlation between Internet use and education. According to Pittman (2007), there is no denying ICT's contribution to the advancement of a globally varied educational system. Furthermore, Cooke and Greenwood (2008) contend that the adoption of ICT has been significantly aided by the education sector.

The emergence of new technologies often presents challenges in terms of adaptation for frequent users of these tools (Rogers, 2001). In the scholarly realm, there is a consensus that the simplicity of a technology's adoption directly correlates with its adoption speed (Katz & Rice, 2002). This correlation underscores the pivotal role of an individual's educational background in the digital divide discourse. When confronted with technical difficulties, those with higher educational attainment are generally more adept at navigating and overcoming complexities efficiently (Zha et al., 2015). Education, therefore, not only eases the integration and comprehension of new information but also exacerbates the gap in knowledge among individuals with varying educational levels.

However, ICT and Internet-related activities require many users to navigate through an endless pool of data to find the information they need. Moreover, although access is a prerequisite when it comes to ICTs, having adequate technological access is not enough to take advantage of all the benefits that these technologies can bring (Van Dijk & Hacker, 2003). As Vicente and Lopez (2010) point out, the user needs training not only to access the infrastructure but also the ability to access, search and use information.

It is also feasible to bring up some recent studies that offer conflicting conclusions about the contribution of education to ICT adoption. Demographic variables may not have a significant influence on the digital gap, according to some empirical research (Katz & Rice, 2002). Pieper et al. (2003) highlighted the reality that students utilize computers more for gaming than for finishing homework or research projects. Furthermore, Middleton and Chambers (2010) contended that adoption of the Internet is unaffected by education. This stance appears to be contentious, though. This might be because both students and lecturers actively utilize tablets and smartphones, which have entered the educational system in the previous five years as a result of the development of high-tech devices. Therefore, the validity of Middleton and Chambers' (2010) idea is questionable.

Looking at the differences between those with higher and lower levels of education: People are more likely to access and use ICT at home and at work the better educated they are. Furthermore, there is a substantial correlation between income and educational attainment (OECD, 2021). Furthermore, ICT access rates are often greater among people with higher education levels at the same income level. There are differences between higher education graduates and those with lower levels of education in terms of internet access as well as the way the internet is used. Internet usage needs change as the level of education increases and access is mostly directed towards artistic, scientific, and cultural pages (OECD, 2021).

Socioeconomic Divide

Socioeconomics is an inclusive term for the integrated role of social and economic factors in social processes. An increase in socioeconomic level implies a higher income and social welfare structure. In this manner, the higher the socioeconomic level, the higher the level of ownership and use of digital devices (Rogers, 2001). Mubarak et al. (2020) have confirmed the global connections between digitalization and socioeconomic characteristics, adding to the current discussion on the digital divide. The authors offer a historical overview of the disparities in ICT use and access that have characterized the previous 20 years. Their research investigated the long-lasting impacts of money and education on ICT diffusion by analyzing data from an incredibly large sample of 191 nations. By providing a more nuanced reading of the link between the digital divide and education, they raise the following research question: *Does ICT use in emerging and disadvantaged nations stem mostly from education?* They respond that poverty is a major contributor to the digital divide and that income and education have a favorable correlation with the spread of ICT. In support of the findings presented by the authors, Figure 1 descriptively shows that the use of key digital elements changes drastically with income level. In addition, ICT penetration on a global scale, and hence rising income and educational attainment, determines the increasing rate of ICT use. High purchasing power, according to the authors, promotes investment and education and is increasingly combined with ICT-based learning. As Levine (2020) points out, digital disparities continue to exist and have a detrimental impact on social welfare, even in the most developed nations with great purchasing power.

Additionally, several research show a significant relationship between digitization and GDP per capita. Furthermore, a new kind of digital divide is discovered by some research looking at the connection between GDPs per capita and ICT dissemination in industrialized nations (Cruz-Jesus et al., 2012; Hess & Leal, 2001; Kyriakidou et al., 2011). In high-income nations, there is a regional digital divide between urban and rural communities, as noted by Hindman (2000) and Schleife (2010). Policies aimed at creating equal research circumstances in rural and urban locations should center on the digital divide (Hess and Leal, 2001).

The main challenge of reducing the rural divide is that it is a much more costly process than the urban divide. To this extent, reducing rural fragmentation requires additional investments in infrastructure. More specifically, Levine (2020) argued that subsidies and public incentives should be provided to close the digital divide for low-income households. Research on the digital divide now suggests that high-speed internet is the right of every individual. The author argues that the public sector as well as social welfare organizations should include high-speed internet as a basic need. The author also makes the ethical and moral case that governments should work to keep low-income and rural citizens from losing their rights because they cannot use the internet. This is due to the fact that those without internet connection experience negative effects on their prospects in life, both economically and educationally.

Examining the global spread of Information and Communication Technologies (ICT), a clear disparity is evident: certain countries showcase high levels of ICT integration, whereas others exhibit minimal or no utilization (Dong & Zhang, 2022; Yu et al., 2016). Developed nations consistently benefit from ICT, leveraging it for social and economic shifts, while developing countries often miss out on these advantages due to limited access to digital tools (Antonelli, 2003; Drori & Jang, 2003). This scenario mirrors the uneven distribution of economic resources and capital, suggesting a parallel between ICT accessibility and economic potential. Consequently, several studies have posited that disparities in income levels are a primary factor driving the digital divide, with the divide itself mirroring the disparities in wealth (Olaniran & Agnello, 2008; Tipton, 2002). A country's GDP per capita and computer usage are significantly correlated, according to research by Quibria et al. (2003). On the other hand, Tavani (2003) argues that a variety of factors other than income account for the disparity in ICT access and utilization. Similar to this, Brooks et al. (2005) observe that the cost of internet connectivity in developing nations is significantly higher than in developed nations, supporting Norris's (2001) argument that wealthier countries are better positioned than poorer nations to take advantage of the benefits of ICT.

Access Divide

Access delineates the comprehensive capability of individuals to utilize Information and Communication Technologies (ICT) in varied scenarios, thus representing a microcosm of the digital divide (De Haan, 2003). This concept, as a nuanced determinant, encompasses the usage of ICT and is characterized by the ease with which technologies can be employed in specific situations (De Haan, 2003; Thompson & Garbacz, 2008). Four distinct types of access are identified:

Material Access: This relates to the possession or accessibility of hardware, software, internet connections, computer devices, and/or the right to use these resources within certain parameters (Belanger & Carter, 2009; Bruno et al., 2011). It is strongly correlated with the rate of technology progress and may need subscriptions to different internet services and software. Physical access (as it relates to hardware utilization) and conditional access (as it relates to supplementary software and online material) are distinguished by Van Dijk (2005, p. 25). One can obtain material access through public service providers, social networks, workplaces, or personal ownership.

Cognitive Access: This is often referred to as intellectual access, is the capacity to use digital technologies for work, study, or personal needs in an efficient and effective manner. Digital literacy abilities are strongly related to this kind of access. Critical competencies for digital literacy include computer operation, email and internet use, word processing, document generation, and elementary search capabilities (Goldhammer et al., 2013; Tesch et al., 2006). Basic programming, security awareness, and system/network diagnostics are examples of advanced literacy that are becoming more and more important (Arachchilage & Love, 2014; Turner et al., 2011).

Motivational Access: This is defined as the aspiration to adopt, buy, use, or learn technology in specific scenarios (Jackson et al., 2001; Van Dijk, 2005). It's a more subjective form of access, distinguished by the individual's desire or lack thereof.

Social Access: This specifies the conditions necessary for technology use, particularly within an organizational or business context (Yu et al., 2016). ICT usage not only demands time and space but also a level of social privilege or access. Participation in spaces providing digital devices, instructions, or services often necessitates membership, which can be restricted in certain environments like university libraries, limited to faculty and students.

Financial resources have a significant impact on the link between household income and device availability, making them essential for ICT use. Better access to computers, home broadband, and general internet use, as well as diffusion rates, are positively correlated with higher family income. (Fuchs, 2009; Rainie, 2017). Conversely, households with lower income are less likely to embrace internet usage. Smartphone, tablet, gaming console, wearable, and health technology ownership is also closely related to household income. Low-income adults often prioritize owning basic cell phones over other technological gadgets (Anderson & Ainley, 2010; Nielsen, 2014),

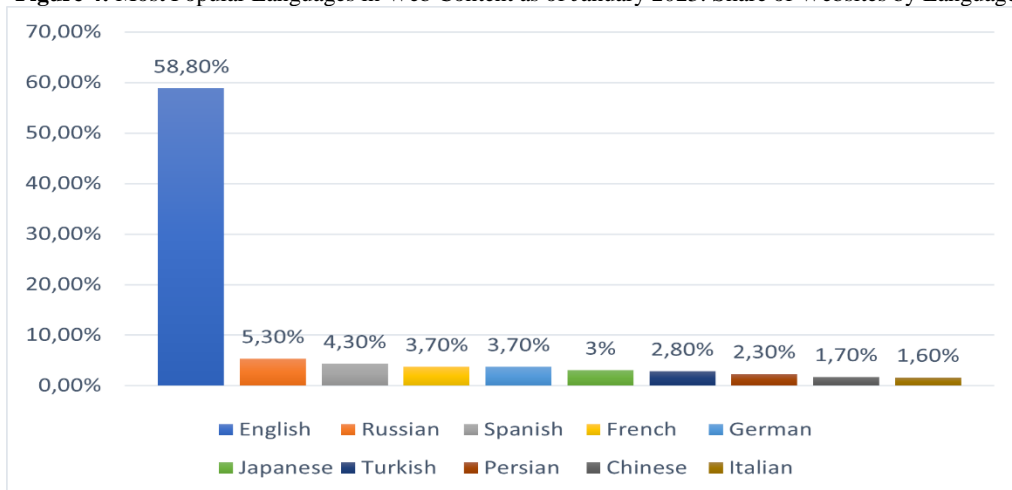
while higher-income families tend to spend more on digital content and software (Aguiar & Martens, 2016; Cheng et al., 1997). The younger generation within the same income bracket is more inclined to allocate financial resources for technology (Chakraborty & Bosman, 2005).

Mathieson (1991) and Venkatesh & Davis (2000) describe those who voluntarily reject digital use, regardless of economic means, as resisters and refusers, often applying to individuals who initially engaged with the internet or computers but later opted out. Technophobia is used to characterize those overwhelmed or intimidated by technology or reluctant to use ICT. It manifests as anxiety or fear towards technological activities, internal self-criticism during device usage, and negative anticipations regarding future technology interactions and its social implications (Rosen & Weil, 1995). Other psychological factors influencing motivational access and ICT usage include self-efficacy, perceived overload, locus of control, attitudes, trust, and normative beliefs about ICT (Bawden, 2008; Broos & Roe, 2006).

Language Divide

Another factor affecting the digital divide is the language barrier (Kiiski & Pohjola, 2002). Language is the most important tool for communication between people. Today, more than 7,000 languages are spoken worldwide. Today, a social media tool is available in dozens of different languages and even dialects. The relationship between language and the internet is a growing field of academic research. By 2022, English, Chinese and Spanish are the top three most common languages using the internet in the world (Statista, 2022). A search in a regional language may yield very few results, while a search in a global language may yield much more comprehensive results. In order to increase the degree of social integration negatively affected by language barriers, many efforts are being made to support more local languages on mobile devices.

Figure 4: Most Popular Languages in Web Content as of January 2023: Share of Websites by Language

Source: (Statista, 2023).

This can lead to a digital divide in developing countries for several reasons. Web content or the information needed may not be available in local languages. This is a barrier to accessing information that exists. On the other hand, a well-educated foreign-language digital literate person will be able to access the information they need. The difference between the existing language of the population and the ICT language not only negatively affects ICT use at the individual level, but also creates a gap in the perception of the benefits of ICT (Kiiski and Pohjola, 2002).

People all throughout the world, particularly in developing nations, are unable to connect and take part in the information economy because of language barriers. How can we assist everyone in bridging the language gap? It is not practical or reasonable to argue that English should be learned by all. The best course of action for IT firms, makers of mobile devices, and service providers is to develop a long-term strategy to enable their products to be accessed in all currently spoken languages. It is necessary to find technical solutions that support all language scripts and fonts and offer input ways on mobile devices. As many pertinent languages as possible should be pre-installed by device manufacturers. Language variety should be supported by service providers (Lu, 2010). In order to make sure that speakers of minority and underrepresented languages are not left behind, some language communities should also participate in translation crowdsourcing. Every language community should match their language with online material since having access to relevant content in each language is essential for success.

The internet can only communicate in a language that is available online, allowing the community to engage in the information economy.

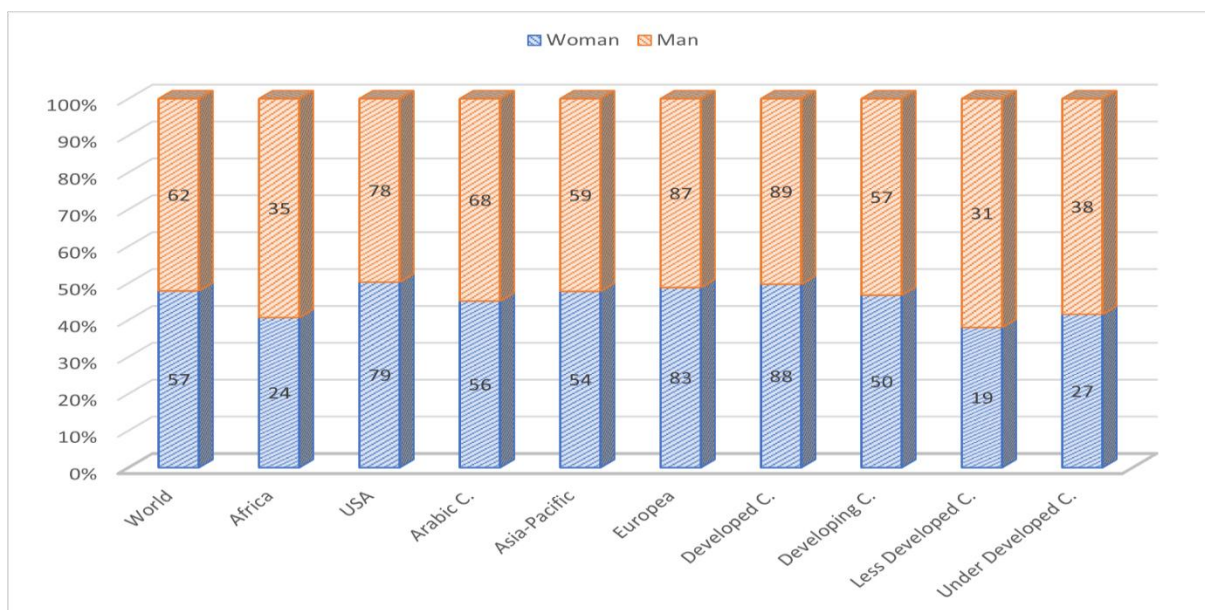
Gender Divide

Access to and use of ICTs is one of the most significant gender concerns facing society today. The term "gender digital divide" describes how differently the sexes utilize and have access to ICT. The gender-based digital divide is seen by the UN High Commissioner for Human Rights as both a result and a source of human rights abuses (United Nations, 2022). Global socioeconomic difficulties include gender discrimination and other gender-related concerns. Goal 3 of the UN Millennium Development Goals and Goal 5 of the Sustainable Development Goals list gender equality. In the framework of fundamental human rights, gender equality is a prerequisite for a future that is peaceful, prosperous, and sustainable (United Nations, 2022). ICTs are becoming more and more necessary for both academic and economic success; as a result, gender-based disparities in interest or skill sets are problematic for society (Cooper, 2006). ICTs have the potential to alleviate persistent gender disparities in developing nations, particularly in the areas of work, income, education, and health care access (Hilbert, 2011).

In the digital age, a growing number of services and information in the political, social, cultural, health, and economic domains are accessible online. As a result, the internet has developed into a vital tool for society. Given the importance of the Internet nowadays, everyone is expected to use online services (Van Deursen & Van Dijk, 2011). According to Olphert and Damodaran (2013), "digital inclusion" is the ability for every member of society to access and use the Internet and other relevant digital technologies. This has a significant positive externality that benefits people on an individual, economic, and even societal level.

Globally, access to and usage of digital technologies have increased significantly, but there are still major obstacles in the way of ensuring that women are included in the digital society (Mariscal et al., 2019). In underdeveloped nations, women tend to use fewer digital services and have lower rates of access to and usage of ICTs. Also, it has been noted that women use ICTs with less confidence (Alozie & Akpan-Obong, 2017; Hilbert, 2011). Women typically find themselves on the losing end of the digital gap, particularly in underdeveloped nations. International Telecommunication Union (ITU) data estimates that in 2020, 62% of men and 57% of women will access the internet globally. The percentages of men and women who use the internet in wealthy countries are 88% and 89%, respectively, but in underdeveloped nations the figures are 50% and 57%. There is a significant gender disparity in internet use and a relatively low number of internet users in developing countries (ITU, 2020). Furthermore, in emerging and less developed nations, the gender disparity in internet usage has grown over time (OECD, 2018). The issue of the gender digital gap extends beyond underdeveloped nations. In industrialized nations as well, there are gender disparities in ICT use and access. Studies reveal that, on average, males use digital technologies more frequently and have greater familiarity with them than women (Codoban, 2005).

Figure 5: Internet Usage Rate of Men and Women 2020

Source: (ITU, 2020).

Gender-centered ICT policies that can offer simple accessibility, extended access hours, and ICT use are necessary, according to Bala and Singhal (2018), in order to close the gender digital divide. The author suggests that by emphasizing women-centered ICT training centers, these policies could improve women's technology literacy and skills. The availability and usage of the internet by rural women should also be considered. In order to guarantee sustained gender equality in access to and use of information technologies, policies and initiatives should enable girls and women to participate equally in an information society (Hilbert, 2011). Arroyo (2020) makes the point that in order to provide women with better opportunities for participation in the digital realm, digital inclusion policies must be combined with other social policies. Since women's engagement in the digital society is a sociocultural issue, socially inclusive projects should be implemented to secure women's participation (Abu-Shanab & Al-Jamal, 2015).

The bar chart illustrates the gender disparity in internet access across various global regions and country classifications in 2020. It reveals that men consistently have higher internet usage rates than women in all the categories presented. For instance, in Africa, 57% of men use the internet compared to 24% of women, indicating a significant gender gap. This trend is consistent but varies in magnitude across other regions, such as the USA, where the gap is smaller, with 79% of men and 68% of women using the internet. Interestingly, the gap is widest in the less developed and underdeveloped countries, where economic and social factors may exacerbate the digital divide. The chart underscores the persistent global challenge of ensuring equitable internet access across genders, with a clear indication that efforts are needed to address this imbalance, particularly in regions where the disparity is most pronounced.

4. Strategies for Overcoming the Digital Divide and Enhancing E-Inclusion

Hosman and Pérez Comisso (2020) have written extensively about the issues of the digital divide and the strategies that aim to address them. To offer a fresh viewpoint, the authors examine how the terms "digital divide," "digital literacy," and "digital inclusion" have been framed, developed, and transformed over the past three decades. They place a strong emphasis on the idea of sociotechnical awareness in their analysis. The sociotechnical awareness framework has been examined by Hosman and Pérez Comisso (2020) in relation to the extent to which people and communities can use ICT and the internet to make meaningful (or empowered) uses of it. They contend that to attain meaningful internet use, people must first have access, then acquire the requisite skills, and lastly have self- and technology awareness. They do this by examining the notions of the digital divide, internet-ready skills, and effective use.

Several academics have framed the digital divide issue as one of unequal participation in a digital society (Clement & Shade, 2000; Helsper & Smahel, 2020). To expound on this notion, Warschauer (2004) introduced the concepts of social inclusion and e-inclusion as means to understand the disparity in digital participation. He defines social inclusion as the state where individuals, families, and communities are fully engaged in society and can shape their own futures as much as possible. This concept encompasses a range of factors including economic resources, employment opportunities, health care, education, housing, recreational activities, cultural engagement, and civic participation. On the other hand, e-inclusion is characterized as the active engagement of individuals and communities in all dimensions of a knowledge-based society and economy, facilitated by their access to ICT. This definition underscores the importance of ICT in enabling comprehensive societal participation and shaping the contours of modern societal engagement.

As a result, in this context, e-inclusion and the digital divide are understood as complementary ideas that reflect ideal and real conditions for digital inclusion. When the digital divide is closed, e-inclusion is realized; yet, inequality will always exist as long as people are kept from participating in society on any level (political, social, or economic).

Another element of the digital divide's technology is replacement, which occurs at a similar or equivalent rate (Rogers, 2001). Incorporating social media, wearable technology, networked or smart items, or health information technology into normative ICT practices may nevertheless provide a challenge for an individual who has historically used computers and the internet (Perrin, 2015).

4.1. The Pandemic's Amplification of Digital Divide

The pandemic has exacerbated the inequality in education and training by creating a digital barrier between pupils from low-income and financially wealthy households. According to Van Lancker and Parolin (2020), governments should offer educational resources that don't require computers or the internet in order to solve digital inequality in learning. Cluver et al. (2020) also observed that the economic situation has worsened as a result of the pandemic and that parents' stress levels have grown due to their decreased ability to purchase digital equipment. Furthermore, Cao and Li (2020) discovered that the pandemic had a major effect on the psychological

well-being of students. The majority of students reported feeling concerned as a result of academic tasks being delayed, according to the authors.

Knowing the general contours of remedies to alleviate digital inequality is crucial as these disparities multiply and deepen. Rogerson (2020) made a solid case for the idea that the Covid-19 epidemic has given rise to new dimensions and significance for digital inequality. Today, considering the pandemic, digital inequalities have potential critical vital consequences. The Covid-19 pandemic (also the other natural disasters) is an extreme example of the acceleration of this divide, which in this case may have even indirectly cost the lives of some digitally disadvantaged individuals. Because in the digital dimension, information rewards those who have it and deprives those who do not.

Students from economically disadvantaged homes suffer a bigger burden when it comes to accessing e-learning, and one significant element contributing to this is the Digital Divide. If there are no government regulations that support students and guarantee the affordability and accessibility to the internet for them, students in the higher education system would suffer grave consequences because of accessibility and affordability issues.

It is impossible to discuss ideal procedures and detailed guidelines that all higher education institutions should adhere to. Following the pandemic, educational institutions might need to assess the difficulties they might encounter and get ready to make difficult choices in the near future. To guarantee that student learning objectives and standards of educational quality are not compromised, university communities will need to consider their educational vision and mission. Universities' goals of education, knowledge development, and community service are interwoven with a sophisticated balancing of financial expenses and public health, which will require them to engage and consult with all their stakeholders (Indrajit & Wibawa, 2020). In addition, post-pandemic higher education institutions need to be ready for the difficult times ahead, when their choices will have a lasting impact on their students' lives.

During the pandemic, relying on and adjusting to e-learning may cause instructors to include more online components into their lessons. Regarding the accessibility of digital technology for education, there are, nevertheless, a number of practical problems and restrictions with this. The topic of digital inequality can be discussed globally on a very big scale. Assuming that all instructors and students will have access to sophisticated gadgets and internet connectivity outside of their universities for communication is illogical (Rogerson, 2020).

Conclusion

The disparities in access to and usage of technology among different societal segments are reflected in the digital gap that is the subject of this study. In order for people and communities to reach their maximum potential in terms of economics, education, and society, these disparities must be eliminated. Because of its status as a developing nation and the differences in affluence among its regions, Türkiye is a prime illustration of the digital divide. Therefore, some policies should be devised to minimize the causes and negative impacts of the digital divide based on the theoretical and empirical investigations described in this paper. Creating a more equitable and inclusive society requires closing the digital divide. Here is a list of recommended tactics to narrow the digital divide:

- Expanding Digital Access: To enhance internet infrastructure in rural and impoverished areas, governments and the private sector should work together. One of the most important steps in closing the digital divide is to make technology and internet services more reasonably priced.
- Encourage Digital Literacy: By setting up workshops and programs for digital literacy, educational institutions and civil society organizations can assist individuals of all ages in honing their digital skills.
- Considering Socioeconomic variables: It's critical to recognize the influence of socioeconomic variables in the digital divide and create policies that will help to reduce it. To achieve digital fairness, assistance initiatives for low-income households may be quite important.
- International Cooperation and Creative Solutions: Efforts to reduce the digital gap may benefit greatly from international cooperation. Additionally, it's critical to use cutting-edge technologies and commercial strategies to make sure that more individuals have access to technology.
- Create Inclusive Policies: When tackling the digital gap, governments should create inclusive policies and implement them with a process of ongoing evaluation.

Ultimately, tackling the digital divide requires a multi-pronged approach. Increasing technological access, promoting digital literacy, taking socio-economic factors into account and international cooperation are important steps in achieving digital equality. These efforts will lay the foundations for a more equitable and inclusive society, enabling everyone to take full advantage of the opportunities offered by technology.

AUTHOR STATEMENT

Statement of Research and Publication Ethics: This study has been prepared in accordance with scientific research and publication ethics rules.

Ethics Committee Approval: Since this research includes analyzes that do not require ethics committee approval, it does not require ethics committee approval.

Author Contributions: Both authors contributed equally.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest arising from the study for the author or third parties.

References

- Abu-Shanab, E., & Al-Jamal, N. (2015). Exploring the gender digital divide in Jordan. *Gender, Technology and Development, 19*(1), 91-113.
- Aguiar, L., & Martens, B. (2016). Digital music consumption on the internet: Evidence from clickstream data. *Information economics and policy, 34*, 27-43.
- Alozie, N. O., & Akpan-Obong, P. (2017). The digital gender divide: Confronting obstacles to women's development in Africa. *Development Policy Review, 35*(2), 137-160.
- Anderson, R., & Ainley, J. (2010). Technology and learning: Access in schools around the world. *International Encyclopedia of Education (Third Edition)*, 21-33.
- Antonelli, C. (2003). The digital divide: understanding the economics of new information and communication technology in the global economy. *Information economics and policy, 15*(2), 173-199.
- Arachchilage, N. A. G., & Love, S. (2014). Security awareness of computer users: A phishing threat avoidance perspective. *Computers in Human Behavior, 38*, 304-312.
- Arroyo, L. (2020). Implications of digital inclusion: Digitalization in terms of time use from a gender perspective. *Social Inclusion, 8*(2), 180-189.
- Bala, S., & Singhal, P. (2018). Gender digital divide in India: a case of inter-regional analysis of Uttar Pradesh. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society.*
- Bawden, D. (2008). Origins and concepts of digital literacy. *Digital literacies: Concepts, policies and practices, 30*(2008), 17-32.
- Belanger, F., & Carter, L. (2009). The impact of the digital divide on e-government use. *Communications of the ACM, 52*(4), 132-135.
- Bertot, J. C. (2003). The multiple dimensions of the digital divide: more than the technology 'haves' and 'have nots'. *Government Information Quarterly, 2*(20), 185-191.
- Brooks, S., Donovan, P., & Rumble, C. (2005). Developing nations, the digital divide and research databases. *Serials Review, 31*(4), 270-278.
- Broos, A., & Roe, K. (2006). The digital divide in the playstation generation: Self-efficacy, locus of control and ICT adoption among adolescents. *Poetics, 34*(4-5), 306-317.
- Bruce, C., Edwards, S., & Lupton, M. (2006). Six Frames for Information literacy Education: a conceptual framework for interpreting the relationships between theory and practice. *Innovation in Teaching and Learning in Information and Computer Sciences, 5*(1), 1-18.
- Bruno, G., Esposito, E., Genovese, A., & Gwebu, K. L. (2011). A critical analysis of current indexes for digital divide measurement. *The information society, 27*(1), 16-28.
- Burbules, N. C., & Callister Jr, T. A. (2000). Universities in transition: The promise and the challenge of new technologies. *Teachers College Record, 102*(2), 271-293.
- Bynum, T. W., & Rogerson, S. (2003). *Computer ethics and professional responsibility: introductory text and readings*. Blackwell Publishers, Inc.
- Cao, W., & Li, T. (2020). COVID-19: towards understanding of pathogenesis. *Cell research, 30*(5), 367-369.
- Chakraborty, J., & Bosman, M. M. (2005). Measuring the digital divide in the United States: Race, income, and personal computer ownership. *The Professional Geographer, 57*(3), 395-410.
- Cheng, H. K., Sims, R. R., & Teegen, H. (1997). To purchase or to pirate software: An empirical study. *Journal of management information systems, 13*(4), 49-60.
- Clement, A., & Shade, L. R. (2000). The access rainbow: Conceptualizing universal access to the information/communications infrastructure. In *Community informatics: Enabling communities with information and communications technologies* (pp. 32-51). IGI Global.
- Cluver, L., Lachman, J. M., Sherr, L., Wessels, I., Krug, E., Rakotomalala, S., Blight, S., Hillis, S., Bachman, G., & Green, O. (2020). Parenting in a time of COVID-19. *Lancet, 395*(10231).

-
- Codoban, I. (2005). Internet usage and gender digital divide in a Romanian students' sample. *PsychNology J.*, 3(3), 265-291.
- Cooke, L., & Greenwood, H. (2008). "Cleaners don't need computers": bridging the digital divide in the workplace. *Aslib*, 60, 143-157.
- Cooper, J. (2006). The digital divide: The special case of gender. *Journal of computer assisted learning*, 22(5), 320-334.
- Cruz-Jesus, F., Oliveira, T., & Bacao, F. (2012). Digital divide across the European Union. *Information & Management*, 49(6), 278-291.
- De Haan, J. (2003). IT and social inequality in the Netherlands. *IT & society*, 1(4), 27-45.
- DiMaggio, P., & Hargittai, E. (2001). From the 'digital divide' to 'digital inequality': Studying Internet use as penetration increases. *Princeton: Center for Arts and Cultural Policy Studies, Woodrow Wilson School, Princeton University*, 4(1), 4-2.
- Dobransky, K., & Hargittai, E. (2006). The disability divide in internet access and use. *Information, Communication & Society*, 9(3), 313-334.
- Dong, C., & Zhang, F. (2022). Book Review: Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. *Policy Futures in Education*, 21(2), 239-240. <https://doi.org/10.1177/14782103221117655>
- Drori, G. S., & Jang, Y. S. (2003). The global digital divide a sociological assessment of trends and causes. *Social Science Computer Review*, 21(2), 144-161.
- European Commission. (2022). *Shaping Europe's digital future*. Retrieved 25 May 2022 from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en>
- Fuchs, C. (2009). The role of income inequality in a multivariate cross-national analysis of the digital divide. *Social Science Computer Review*, 27(1), 41-58.
- Goldhammer, F., Naumann, J., & Keibel, Y. (2013). Assessing individual differences in basic computer skills: Psychometric characteristics of an interactive performance measure. *European journal of psychological assessment*, 29(4), 263.
- Hartviksen, G., Akselsen, S., & Eidsvik, A. K. (2002). MICTS: municipal ICT schools—a means for bridging the digital divide between rural and urban communities. *Education and Information Technologies*, 7(2), 93-109.
- Helsper, E. J., & Smahel, D. (2020). Excessive internet use by young Europeans: psychological vulnerability and digital literacy? *Information, Communication & Society*, 23(9), 1255-1273.
- Hess, F. M., & Leal, D. L. (2001). A shrinking "digital divide"? The provision of classroom computers across urban school systems. *Social Science Quarterly*, 82(4), 765-778.
- Hilbert, M. (2011). Digital gender divide or technologically empowered women in developing countries? A typical case of lies, damned lies, and statistics. *Women's Studies International Forum*, 34(6), 479-489.
- Hindman, D. B. (2000). The rural-urban digital divide. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 77(3), 549-560.
- Hoffman, D. L., & Novak, T. P. (1998). Bridging the Digital Divide: The Impact of Race on Computer Access and Internet Use.
- Hosman, L., & Pérez Comisso, M. A. (2020). How do we understand "meaningful use" of the internet? Of divides, skills and socio-technical awareness. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society*, 18(3), 461-479.
- Indrajit, R. E., & Wibawa, B. (2020). Portrait of higher education in the covid-19 period in a digital literacy perspective: a reflection on the online lecture process experience. 2020 Fifth International Conference on Informatics and Computing (ICIC).
- ITU. (2020). *The gender digital divide*. Retrieved 20 Nisan 2022 from <https://www.itu.int/itu-d/reports/statistics/2021/11/15/the-gender-digital-divide/>
- ITU. (2023). *Measuring digital development Facts and Figures 2023*.

-
- Jackson, L. A., Ervin, K. S., Gardner, P. D., & Schmitt, N. (2001). The racial digital divide: Motivational, affective, and cognitive correlates of internet use 1. *Journal of applied social psychology, 31*(10), 2019-2046.
- Katz, J. E., & Rice, R. E. (2002). *Social consequences of Internet use: Access, involvement, and interaction*. MIT press.
- Kaye, H. S. (2000). *Computer and Internet use among people with disabilities*. University of California.
- Keniston, K., & Kumar, D. (2004). *IT experience in India: Bridging the digital divide*. Sage.
- Kiiski, S., & Pohjola, M. (2002). Cross-country diffusion of the Internet. *Information economics and policy, 14*(2), 297-310.
- Kyriakidou, V., Michalakelis, C., & Sphicopoulos, T. (2011). Digital divide gap convergence in Europe. *Technology in Society, 33*(3-4), 265-270.
- Lengsfeld, J. H. (2011). An econometric analysis of the sociodemographic topology of the digital divide in Europe. *The information society, 27*(3), 141-157.
- Levine, L. (2020). Broadband adoption in urban and suburban California: Information-based outreach programs ineffective at closing the digital divide. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society, 18*(3).
- Lu, L. (2010). Digital divide: Does the internet speak your language? EdMedia+ Innovate Learning,
- Mackey, T. P., & Jacobson, T. E. (2011). Reframing information literacy as a metaliteracy. *College & research libraries, 72*(1), 62-78.
- Mariscal, J., Mayne, G., Aneja, U., & Sorgner, A. (2019). Bridging the gender digital gap. *Economics, 13*(1).
- Mathieson, K. (1991). Predicting user intentions: comparing the technology acceptance model with the theory of planned behavior. *Information systems research, 2*(3), 173-191.
- McConnaughey, J., Lader, W., & Chin, R. (1998). "Falling through the net II: new data on the digital divide", National Telecommunications and Information Administration. *Department of Commerce, US Government, Washington, DC*.
- Middleton, K. L., & Chambers, V. (2010). Approaching digital equity: is wifi the new leveler? *Information Technology & People*.
- Mubarak, F. (2015). Towards a renewed understanding of the complex nerves of the digital divide. *Journal of Social Inclusion, 6*(1), 71-102.
- Mubarak, F., Suomi, R., & Kantola, S.-P. (2020). Confirming the links between socio-economic variables and digitalization worldwide: the unsettled debate on digital divide. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society, 18*(3), 415-430.
- Nielsen, C. (2014). *Tech-styles: are consumers really interested in wearing tech on their sleeves*. Retrieved 20 Nisan 2022 from <https://www.nielsen.com/insights/2014/tech-styles-are-consumers-really-interested-in-wearing-tech-on-their-sleeves/>
- Norris, P. (2001). *Digital divide: Civic engagement, information poverty, and the Internet worldwide*. Cambridge university press.
- O'Sullivan, J. (2013). Validating academic training versus organizational training: An analysis in the enterprise resource planning (ERP) field. *Journal of Communication and Computer, 10*, 1261-1270.
- OECD. (2016). *Skills for a Digital World*. Retrieved 25 Mayis 2022 from <https://www.oecd.org/els/emp/Skills-for-a-Digital-World.pdf>
- OECD. (2018). *PISA 2018 results*. Retrieved 20 Nisan 2022 from <https://www.oecd.org/pisa/publications/pisa-2018-results.htm>
- OECD. (2021). *Unemployment rate*. Retrieved 25 Mayis 2022 from <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>
- Olaniran, B. A., & Agnello, M. F. (2008). Globalization, educational hegemony, and higher education. *Multicultural Education & Technology Journal*.

-
- Olphert, W., & Damodaran, L. (2013). Older people and digital disengagement: a fourth digital divide? *Gerontology*, 59(6), 564-570.
- Perrin, A. (2015). Social media usage. *Pew research center*, 125, 52-68.
- Pick, J. B., & Nishida, T. (2015). Digital divides in the world and its regions: A spatial and multivariate analysis of technological utilization. *Technological Forecasting and Social Change*, 91, 1-17.
- Pieper, M., Morasch, H., & Piela, G. (2003). Bridging the educational divide. *Universal Access in the Information Society*, 2(3), 243-254.
- Pittman, J. (2007). Converging instructional technology and critical intercultural pedagogy in teacher education. *Multicultural Education & Technology Journal*.
- Quibria, M. G., Ahmed, S. N., Tschang, T., & Reyes-Macasaquit, M.-L. (2003). Digital divide: Determinants and policies with special reference to Asia. *Journal of Asian Economics*, 13(6), 811-825.
- Rainie, L. (2017). *Digital divides—feeding America*. Pew Research Center. Retrieved 20 Nisan 2022 from <https://www.pewresearch.org/internet/2017/02/09/digital-divides-feeding-america/>
- Rogers, E. M. (2001). The digital divide. *Convergence*, 7(4), 96-111.
- Rogerson, S. (2020). The digital divide is a multi-dimensional complex. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society*.
- Rosen, L. D., & Weil, M. M. (1995). Computer availability, computer experience and technophobia among public school teachers. *Computers in Human Behavior*, 11(1), 9-31.
- Schleife, K. (2010). What really matters: Regional versus individual determinants of the digital divide in Germany. *Research Policy*, 39(1), 173-185.
- Shirazi, F., Ngwenyama, O., & Morawczynski, O. (2010). ICT expansion and the digital divide in democratic freedoms: An analysis of the impact of ICT expansion, education and ICT filtering on democracy. *Telematics and Informatics*, 27(1), 21-31.
- Srinuan, C., & Bohlin, E. (2011). *Understanding the digital divide: A literature survey and ways forward* 22nd European Regional Conference of the International Telecommunications Society (ITS): "Innovative ICT Applications - Emerging Regulatory, Economic and Policy Issues", Budapest.
- Statista. (2022). *Number of internet users worldwide from 2005 to 2021*. Retrieved 20 Mart 2022 from <https://www.statista.com/statistics/273018/number-of-internet-users-worldwide/#:~:text=In%202021%2C%20the%20number%20of,billion%20in%20the%20previous%20year.>
- Statista. (2023). *Languages most frequently used for web content as of January 2023, by share of websites*. Retrieved 15 Şubat 2023 from <https://www.statista.com/statistics/262946/most-common-languages-on-the-internet/>
- Tavani, H. T. (2003). Ethics and technology: Ethical issues in an age of information and communication technology. *Acm Sigcas Computers and Society*, 33(3).
- Tesch, D., Murphy, M., & Crable, E. (2006). Implementation of a basic computer skills assessment mechanism for incoming freshmen. *Information Systems Education Journal*, 4(13), 3-11.
- Thompson, H., & Garbacz, C. (2008). Broadband impacts on state GDP: Direct and indirect impacts. International Telecommunications Society 17th Biennial Conference, Canada,
- Tipton, F. B. (2002). Bridging the digital divide in Southeast Asia: Pilot agencies and policy implementation in Thailand, Malaysia, Vietnam, and the Philippines. *ASEAN Economic Bulletin*, 83-99.
- Turner, C. F., Taylor, B., & Kaza, S. (2011). Security in computer literacy: a model for design, dissemination, and assessment. Proceedings of the 42nd ACM technical symposium on Computer science education,
- Turney, C., Robinson, D., Lee, M., & Soutar, A. (2009). Using technology to direct learning in higher education: The way forward? *Active learning in higher education*, 10(1), 71-83.
- United Nations. (2022). *World Telecommunication and Information Society Day, 17 May*. Retrieved 25 Mays 2022 from <https://www.un.org/en/observances/telecommunication-day>

-
- Van Deursen, A., & Van Dijk, J. (2011). Internet skills and the digital divide. *New Media & Society*, 13(6), 893-911.
- Van Dijk, J. (2005). *The deepening divide: Inequality in the information society*. Sage.
- Van Dijk, J., & Hacker, K. (2003). The digital divide as a complex and dynamic phenomenon. *The information society*, 19(4), 315-326.
- Van Lancker, W., & Parolin, Z. (2020). COVID-19, school closures, and child poverty: a social crisis in the making. *The Lancet Public Health*, 5(5), e243-e244.
- Vehovar, V., Sicherl, P., Hüsing, T., & Dolnicar, V. (2006). Methodological challenges of digital divide measurements. *The information society*, 22(5), 279-290.
- Venkatesh, V., & Davis, F. D. (2000). A theoretical extension of the technology acceptance model: Four longitudinal field studies. *Management science*, 46(2), 186-204.
- Vicente, M. R., & Lopez, A. J. (2010). A multidimensional analysis of the disability digital divide: Some evidence for Internet use. *The information society*, 26(1), 48-64.
- Warschauer, M. (2004). *Technology and social inclusion: Rethinking the digital divide*. MIT press.
- Wei, L., & Hindman, D. B. (2011). Does the digital divide matter more? Comparing the effects of new media and old media use on the education-based knowledge gap. *Mass Communication and Society*, 14(2), 216-235.
- World Bank. (2016). *World Development Report 2016: Digital Dividends*. World Bank Group.
- Yu, R. P., Ellison, N. B., McCammon, R. J., & Langa, K. M. (2016). Mapping the two levels of digital divide: Internet access and social network site adoption among older adults in the USA. *Information, Communication & Society*, 19(10), 1445-1464.
- Zha, X., Zhang, J., & Yan, Y. (2015). Comparing digital libraries in the web and mobile contexts from the perspective of the digital divide. *Journal of Librarianship and Information Science*, 47(4), 330-340.

Türkiye’de Ar-Ge Faaliyetlerinde Uygulanan Vergisel Teşvikler ve Yasal Düzenlemelerin Ar-Ge Harcamaları Üzerindeki Etkisi

The Effect of Tax Incentives and Legal Regulations on R&D Expenditures in Türkiye

Mustafa Taşayan^a, Çiğdem Çadırcı^b

^a Öğretim Görevlisi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dış Ticaret Bölümü, mustafataşayan@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3263-8757

^b Doç. Dr., Harran Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, cigdemcadirci@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1602-3103

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 17.01.2024

Makale Kabul Tarihi: 16.03.2024

Anahtar Kelimeler: Ar-Ge, Ar-Ge Harcamaları, Ar-Ge Harcamalarına Yapılan Vergisel Teşvikler, Yasal Düzenlemeler, Türkiye.

JEL Kodları: O30, O32, O38.

ÖZ

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler ülkelerin uluslararası pazarlarda yer edinebilmek amacıyla ayrı bir çaba içerisine girmesine neden olmuştur. Küreselleşme bazı ülkelere pozitif faydalarını sunmakta, bazı ülkelere ise yoğun olarak negatif yönlerini sunmaktadır. Özellikle küreselleşmeden olumsuz etkilenen ülkeler ekonomi ve maliye politikalarında yeni araçlar bulma arayışına girmiştir. Zamanla Ar-Ge faaliyetleri bu araçlar arasında önemli bir yer edinmiştir. Ar-Ge faaliyetlerinin doğru yönlendirilmesi ile yeni teknolojilerin elde edilmesi ise ülkelerin ekonomik gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Bu nedenle ülkeler Ar-Ge politikalarını yeniden dizayn etmeye başlamışlardır. Bu süreçte Türkiye’de özellikle 2000’li yıllardan itibaren Ar-Ge faaliyetlerini yönlendiren önemli kanun ve yönetmelikler yürürlüğe konulmuştur. Aslında Ar-Ge faaliyetleri üzerine uygulamaya konulan vergisel teşvik ve yasal düzenlemelerin etkisinin ölçülmesinde en önemli göstergelerden biri Ar-Ge harcamalarıdır. Bu nedenle çalışmada, Türkiye’de Ar-Ge faaliyetleri üzerine yürürlüğe giren yasal düzenlemeler ile vergisel teşviklerin incelenmesi ve Ar-Ge harcamaları üzerindeki etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada 2000’li yıllarda yürürlüğe giren kanunların Ar-Ge faaliyetleri ve harcamaları üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmüştür. Fakat bu etkilerin kısıtlı kaldığı da dikkat çekmiştir.

ARTICLE INFO

Article Received: 17.01.2024

Article Accepted: 16.03.2024

Keywords: R&D, R&D Spending, Tax Incentives for R&D Expenditures, Legal Regulations, Türkiye.

JEL Codes: O30, O32, O38.

ABSTRACT

Today, developments in information and communication technologies have caused countries to make a separate effort to gain a place in international markets. Globalization offers its positive benefits to some countries, but it presents its negative aspects to other countries more intensely. Countries that have been particularly negatively affected by globalization have begun to seek new tools in their economic and fiscal policies. Over time, R&D activities have gained an important place among these tools. The acquisition of new technologies through the correct guidance of R&D activities has also made significant contributions to the economic development of countries. Therefore, countries have begun to redesign their R&D policies. In Türkiye, important laws and regulations have been enacted to guide R&D activities, especially since the 2000s. In fact, one of the most important indicators for measuring the impact of tax incentives and legal regulations on R&D activities is R&D expenditures. Therefore, this study aims to examine the legal regulations and tax incentives on R&D activities in Türkiye and to investigate their impact on R&D expenditures. The study reveals that the laws enacted in the 2000s had positive effects on R&D activities and expenditures. However, it is also noteworthy that these effects are limited.

Giriş

1980'li yıllardan itibaren özellikle küreselleşmenin etkisi ve ekonomik sınırların ortadan kalkması ile bilgiye erişim daha kolay hale gelmiştir. Böylece değişimin gerekliliği ön plana çıkmıştır. Ekonomik sınırların ortadan kalkması, işletmelere küresel pazara ürün ve hizmetlerini sunma avantajı sağlamıştır. Bu durum ise işletmelerin yoğun bir rekabet ortamına girmelerine neden olmuş ve hükümetler ile ekonomik sistemleri önemli ölçüde etkilemiştir. Bu süreçte ülkelerin bu ortamda rekabet üstünlüğünü sağlamanın ve refah düzeylerini arttırabilmesinin ancak asgari maliyet ve kıt kaynaklarla maksimum faydayı elde etmeleriyle mümkün olacağı anlaşılmıştır (Doğan, 2020, s. 234). Ancak ülkeler, ekonomik gelişmelerin dünya pazarlarına ulaşımın en önemli yolunun araştırma geliştirme faaliyetleri sonucunda elde edilen bilgi olduğunun farkına varmışlardır. Bu farkındalık ise ülkelerde ekonomi ve maliye politikalarında Ar-Ge faaliyetlerine verilen önemin ve Ar-Ge faaliyetlerine yönelik teşviklerin artması ile sonuçlanmıştır.

Devletin belirli kesimler için uyguladıkları teşvik politikaları devletin serbest piyasa ekonomisine müdahalede etmesini sağlayan en etkili maliye politikası araçları arasındadır. Ekonomik sistemlerde önemli olan teşvikler, yatırım hacmini arttıran, yatırımların en verimli sektörlerle yapılmasını sağlayan, geri kalmış bölgelere yatırımların yapılmasını sağlayarak gelişmişlik farkını ez aza indiren, teknolojik gelişmelere uyumun ve dış rekabete dayanıklılığı arttıran önemli etkilere sahiptir (Tatar Candan ve Yurdadoğ, 2017, s. 155). Ülkelerde Ar-Ge faaliyetleri doğrudan destek veya vergisel teşvik yöntemleri kullanılarak desteklenmektedir. Teşvik yöntemlerinin tercihi ise ülkelere bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Türkiye'de Ar-Ge faaliyetlerinin teşvik edilmesinde doğrudan desteklere nazaran vergisel teşviklerin yoğunlukla tercih edildiği dikkat çekmektedir. Bu nedenlere dayanarak çalışmada Türkiye'de 2000-2022 dönemi için Ar-Ge faaliyetleri kapsamında uygulanan vergisel teşviklerin ve yasal düzenlemelerin incelenmesi ile bu teşvik ve düzenlemelerin Ar-Ge harcamaları üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada yıllık olarak kullanılan veriler Dünya Bankası, OECD ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) resmî sitesinden temin edilmiştir. Bu açıklamalar ışığında çalışmanın birinci bölümünde teorik çerçevede Ar-Ge harcamaları ve vergisel teşvik konusu ele alınmıştır. Ardından Türkiye'de Ar-Ge faaliyetlerine yönelik vergisel teşvikler ve yasal düzenlemeler incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise istatistiksel verilerle Türkiye'de Ar-Ge faaliyetleri değerlendirilmiştir. Çalışma sonuç ve değerlendirme kısmı ile tamamlanmıştır.

Günümüzde hızla küreselleşen dünyada ekonomik güç ve bu gücün istikrarını sağlamanın bir yolunun da Ar-Ge harcamalarının önemli olduğu kanısının kabulüyle Ar-Ge faaliyetleri ve harcamalarını etkileyen yasal ve vergisel düzenlemelerin ne kadar önemli olduğu ispatlanmıştır. Bu çalışma ile Türkiye'de Ar-Ge faaliyetleri üzerine yapılan vergisel teşviklerin ve yasal düzenlemelerin Ar-Ge harcamaları üzerindeki etkisinin araştırılması ile konu hakkında farkındalık yaratmak amaçlanmıştır. Bu yönüyle de yapılan çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Teorik Çerçeve: Ar-Ge Faaliyetleri ve Vergisel Teşvikler

Yoğun rekabetin olduğu günümüzde işletmelerin de varlıklarını koruyabilmeleri önem arz etmektedir. Bu durum işletmelerin tüketicilerin değişen taleplerine karşı yeni ürün ve hizmetleri sunmaları veya mevcut üretimi asgari maliyetle karşılayabilecek yeni üretim tekniklerini kullanabilmeleri ile mümkün olabilmektedir. Teknolojik gelişmeler bu yenilikleri ortaya çıkarmaktadır. Teknolojik gelişmelerin ortaya çıkması bilimsel temellere dayalı yürütülen Ar-Ge faaliyetleri sonucunda gerçekleşmektedir. Aynı zamanda yenilik yaratma sürecinde Ar-Ge faaliyetleri ön plana çıkarak, piyasaya yeni ürünlerin üretilmesi ile ürünlerin kalitesinin gelişmesinde rol oynamaktadır (Cenikli, 2021, s. 232).

Literatürde Ar-Ge faaliyetlerinin farklı şekillerde tanımlamaları mevcuttur. Erickson ve Jacobson (1992), Ar-Ge faaliyetlerini, firmaların normal ya da ortalamasının üzerinde kar elde etmesi ile mevcut ve potansiyel rakipleri karşısında avantaj elde etmelerine imkân tanıyan bir sistem olarak tanımlamaktadır (Ghaffar ve Khan, 2014, s. 358). Doruk ve Söylemezoğlu (2014) ise; Ar- Ge faaliyetlerini, beyin gücüne dayalı uzun dönemdeki büyük yatırımları içeren bir süreç olarak ifade etmektedir (Doruk ve Söylemezoğlu, 2014, s. 2). Bu tanımlardan Ar-Ge faaliyetlerinin yeni teknolojilerin üretilmesi ve geliştirilmesi ile ekonomik kalkınma ve büyüme yolunda önemli bir lokomotif güç olarak görülmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Ar- Ge faaliyetlerinin ülke ekonomileri üzerinde birtakım faydaları bulunmaktadır. Bu faaliyetlerin bir faydası ülkelerin gelişmişlik seviyesinin göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilmesini sağlamasıdır (Ünal ve Seçilmiş, 2013, s. 14). Ar-Ge faaliyetlerinin diğer önemli faydası ise; teknolojik ilerlemeyi destekleyen özelliği ile ülkeye doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının girmesini sağlamasıdır. Bu sayede ise teknolojik yatırımlar artarken ve teknolojiye dış ülkelere olan bağımlılık azalmaktadır (Taş, Taşar ve Açı 2017, s. 199). Aynı zamanda Ar-Ge faaliyetleri ile yüksek katma değerli ürünler de üretimin artmasını sağlamaktadır (Dereli ve Salgar, 2019, s. 345). Ar-Ge faaliyetlerinin ülke ekonomileri üzerinde olumlu etkilerinin yanı sıra Ar-Ge harcamalarının

yapıldığı alanlarda başarısızlıkla sonuçlanmasında ise uzun vadede işletmelerin finansal performansı üzerinde olumsuz etkilerde de bulunabilir (Bloemendaal, 2020).

Ekonomik büyüme ve kişi başına düşen gelir arasındaki farkların incelenmesiyle ülkelerin beşerî sermaye, doğal kaynak, teknolojik altyapı, birim işgücü ile siyasi ve ekonomik devamlılığının ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ülkelerin rekabet bakımından gelişmiş ülkelerin düzeyine yetişmeleri için teknoloji transferleri, eğitim harcamaları ve Ar-Ge faaliyetlerini arttıracak teşvikleri yapmaları gerekmektedir (Göçer, 2013, s. 236).

Ülkelerde vergisel teşvikler devletin ekonomiye müdahale etmesine imkân tanıyan önemli mekanizmalardır. Bu yönüyle vergisel teşviklerin; genel olarak girişimcilerin vergi yükünü azaltan nitelikte özelliğe sahip olduğu söylenebilir (Onay, 2016, s. 33). Aslında vergisel teşviklerin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde oldukça önemli etkileri mevcuttur. Devletlerin sınırlı kaynakların ekonomi önceliklerine bağlı olarak sektörlere veya bölgelere dağıtılmasını mali araçlar yardımıyla sağlaması neticesinde teşvikler önemli bir araç haline gelmiştir. Teşvikler ile ülkede kaynakların dengeli dağıtımı mümkün olmaktadır. Devletlerin sağladığı teşvikler; üretim hacmini, rekabet gücünü, toplam istihdamı arttıran ve bölgesel gelişmişlik farklarını ortadan kaldıran özelliğiyle, ülke ekonomisinin büyüme ve kalkınmasına önemli bir katkı sağlamaktadır (Tüleykan, 2015, s. 232). Tablo 1’de vergisel teşviklerin faydaları ve sakıncaları verilmiştir.

Tablo 1: Vergi Teşviklerinin Faydaları ve Sakıncaları

Avantaj	Dezavantaj
Düşük Oranlı Kurumlar Vergisi	
Yönetilmesi kolaydır. Gelir kayıpları daha şeffaftır.	Teşviğin olmadığı durumlarda bile en fazla yarardan yatırım yapabilecek yüksek gelirli firmalar faydalanır. Karların transfer edilmesi sayesinde vergiden kaçınma eylemini oluşturabilir. Var olan yatırımcılar için beklenmeyen bir getiridir.
Vergi Tatili	
Yönetilmesi kolaydır. Yatırımcıların vergi yönetimi ile ilişkisini keser.	Düşük oranlı kurumlar vergisi avantajı sağlar. Vadesi kısa olan projeleri çeker. Mevcutta olan yatırımların yeni bir yatırım olarak tasarlanması ile vergiden kaçınma eylemine sebep olur. Eski firmalar ve yeni firmalar arasında rekabet eşitsizliğine neden olur.
Yatırım İndirimi	
Yayıma etkisi yüksek olan belirli yatırımlar hedeflenebilir. Gelir kaybı daha şeffaftır.	Sermaye varlıklarının seçiminde kısa ömürlü sermaye varlıkları üzerinde olumsuz etki yaratır. Aktiflerin yenilenmesinde her defa da indirimlerden faydalanma niyeti doğurur. İşletmelerin mevcut aktiflerini tekrardan satması ve almasıyla indirimlerden mükerrer yararlanılır. Bu durumda sistem suistimal edilir. Yönetimin zorluğu sorunu oluşur. Eğer ileriye dönük bir zararı mahsup eden etkin bir sistem bulunmuyorsa kara geçiş süreci uzun olan işletmeler için aleyhte olur.
Hızlandırılmış Amortisman	
Yatırım indirimlerinin ve vergi kredilerinin avantajlarının tümü. Uzun ömürlü aktiviteler için genellikle ayrımcı değildir. Zararı mahsup eden etkin bir sistemi bulunmuyorsa kurumlar vergisi tüketim tabanlı vergi olur.	Kısmi olarak yönetim zorluğu vardır. Zarar mahsubu sistemi etkin değilse bulunmuyorsa kar sağlama süresi firmaların aleyhinde olur.
Dolaylı Vergilerden İstisna (KDV, Gümrük Vergisi gibi)	
Mükellefler ile vergi idaresi bağlantısını keser.	KDV istisnalarının faydası azalır. Bunun nedeni KDV sisteminde yüklenen KDV’ler indirilebilir. Suistimale açıktır.
İhracat İşleme Bölgeleri	
Mükellefler ile vergi idaresi arasındaki bağlantıyı keser. Yurtiçi piyasaya vergilendirilmemiş malların sızmasına neden olur.	Bölgesel seçim kararlarında farklılıklar oluşur.

Kaynak: (Bulut, 2009, s. 133-134.)

Gelişmekte olan ülkelerde vergisel teşviklere iktisadi dengesizliklerden korunmak, ekonomik istikrarı ve kalkınmayı sağlamak amacıyla başvurulmaktadır. Benzer şekilde az gelişmiş ülkeler de sermaye ve tasarruf yetersizliği yaşadıklarından, hedeflenen kalkınma hızına ulaşabilmek için teşvik edici politikalarla tasarrufları rasyonel ve verimli yatırımlara yöneltmeyi amaçlamaktadır (Giray, 2012, s. 35; Akt., Çildir ve Tetik, 2020, s. 117). Tablo 2’de teşvik araçlarının türlerine yer verilmiştir.

Tablo 2: Teşvik Araçlarının Türleri

Amaçlara Göre	AR-GE Faaliyetlerine Yönelik Teşvikler KOBİ'lere Amacına Yönelik Teşvikler Bölgesel Kalkınma Amacına Yönelik Teşvikler
Kapsama Göre	Gümrük Muafiyetleri KDV Ertelemeleri Kredi Garanti Destekleri Yatırım Faiz Destekleri
Veriliş Aşamalarına Göre	Yatırım Öncesi Teşvikler Sigorta Primi İşveren Desteği Yatırım Döneminde Yapılan Teşvikleri Yatırım Sonrasında Yapılan Teşvikler
Kullanılan Araçlara Göre	Aynı Teşvikler Nakdi Teşvikler Dolaysız Vergi Teşvikleri Dolaylı Vergi Teşvikleri

Kaynak: (Tatar Candan ve Yurdadoğ, 2017, s. 161.)

Tabloda görüldüğü gibi kamu maliyesinde teşvik araçları çok çeşitlidir. Ancak vergisel teşviklerin temel özelliği doğrudan desteklere nazaran kamuya maliyetinin daha düşük seviyede olmasıdır. Bu teşvik türü özellikle Ar-Ge harcamalarının teşvik edilmesinde daha etkindir (Falk, 2004, s. 4-5; Akt. Seçilmiş ve Konu, 2019, s. 690). Vergisel teşvik yöntemleri arasında istisna, muafiyet, hızlandırılmış amortisman, belirli koşullar altında vergiye tabi gelir indirimi gibi uygulamalar yer almaktadır.

Ar-Ge harcamalarına yönelik vergisel teşvikler, işletmelere yenilikçi faaliyet gerçekleştirmeleri nedeniyle ödeyecekleri vergileri azaltma olanağı tanımaktadır. Ar-Ge faaliyetlerine yönelik vergisel teşvik yöntemleri koşullu nitelikte ya da belirli projeler için diğer teşviklerden farklı olarak işletmelere tercih ettikleri projeleri uygulayabilme imkânı sağlamaktadır. Vergisel teşviklerin iyi tasarlanması halinde özellikle özel kesimin Ar-Ge yatırımlarını arttırabilecek uygulamalar olduğu kabul edilmektedir (Çelebi ve Kahrıman, 2011, s. 35).

Devletlerin piyasalarda Ar-Ge faaliyetlerinin artmasında etkili olabilecek müdahaleleri iki şekilde gerçekleştirmektedir. Bu müdahaleler; (TOBB, 2004; Akt., Doruk ve Söylemezoğlu, 2014, s. 2).

- ✓ Devletin bizzat kendisi tarafından araştırma kurumları ve üniversiteler aracılığıyla Ar-Ge faaliyetlerini gerçekleştirmesi,
- ✓ Özel kesimin Ar-Ge faaliyetlerinin arttırılması için doğrudan verilen teşvikler, şeklindedir. Günümüzde pek çok Avrupa Birliği (AB) ile Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkesinin Ar-Ge faaliyetlerini desteklemek amacıyla doğrudan sübvansiyonları değil, vergisel teşvikleri tercih ettikleri görülmektedir.

Ar-Ge harcamalarına sunulan vergisel teşviklerde izlenecek politikanın tutarlı olması gerekmektedir. Bu tutarlılık, Ar-Ge yatırım mekanizmaları ile vergi teşvikleri arasında bir denge kurulmasını sağlamaktadır. Vergisel teşviklerin ve diğer yatırım mekanizmalarının birbirine yakın oranda olması ise birbiriyle çelişen hedeflerin ya da mükerrerliğin varlığını göstermektedir (Evcı, 2004, s. 95).

Günümüzde işletmelerin Ar-Ge faaliyetlerine ayırdıkları harcamaların artışına veya hacmine göre vergi yükünde azalma öneren vergisel teşvikler popülerlik kazanmıştır. Bu popülerlik, mevcut sistem ve kurumlar vergisi yoluyla uygulanmasının kolay olması, işletmeler ile yetkililerin düşük ek idari maliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan vergisel teşvikler, desteklenen Ar-Ge faaliyetlerinin içeriği bakımından tarafsız olarak her büyüklüğe sahip işletmeye sunulmaktadır. Ayrıca uzun vadede işletmelerin Ar-Ge faaliyetleri ve finansal planlama kararlarına da güvenilir bir temel oluşturmaktadır (Köhler, Laredo ve Rammer, 2012, s. 3).

Ülkelerde Ar-Ge harcamalarının büyüklüğü farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar üzerinde ekonomik kalkınma, teknolojik gelişmeler, ithalat ve ihracat faaliyetleri ve istihdam politikaları etkilidir. Aslında Ar-Ge harcamalarının GSYİH üzerinde olumlu güçlü bir etkisinin meydana geldiği düşünülmektedir. Bu nedenle de gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyümelerine hız kazandırmak için Ar-Ge faaliyetlerine aktarılan kaynakların arttırılmasını amaçlamaktadır (Gümüş ve Çelıkay, 2015, s. 215).

2. Türkiye’de Ar-Ge Faaliyetlerine Ayrılan Vergisel Teşvikler ve Yasal Düzenlemeler

Devletler tarafından piyasadaki Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi doğrudan ve dolaylı şekilde gerçekleşmektedir. Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan vergisel teşvikler, dolaylı destekler kapsamında bulunmaktadır. Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerine yönelik vergisel teşviklerin uygulanmasında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Hazine ve Maliye Bakanlığı önemli rol oynamaktadır. Bakanlıkların gözetimi ve denetimi altında sağlanan vergi teşviklerinin arasında Ar-Ge indirimi, gelir vergisi istisnası ve kurumlar vergisi istisnası, gümrük vergisi istisnası, sinai mülkiyet hakları, damga vergisi, vergi indirimi ve katma değer vergisi istisnası yer almaktadır.

Türkiye’de Ar-Ge faaliyetleri farklı zamanlarda mevcut teşvik yöntemleri veya farklı vergi teşvik yöntemleriyle desteklenmiştir. Ar-Ge harcamalarına ilk olarak 01.01.1986 tarihinde vergi ertelemesi uygulaması getirilmiş ve Ar-Ge faaliyetleri teşvik edilmiştir. Bu uygulama başlangıçta kurumlar vergisi mükelleflerine uygulanmış, daha sonra yapılan düzenleme ile gelir vergisi mükellefleri de bu olanaktan faydalandırılmıştır (Yavuz, 2010, s. 31-32). Türkiye’de Teknoloji Geliştirme Bölgelerine özgü yapılan yasal düzenlemelerden ilki ise; 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu^a’dur. Kanun 26.06.2001 tarihinde kabul edilmiş, 06.07.2001 tarih 24453 sayılı Resmî Gazete ’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun ile teknoloji geliştirme bölgelerinin kuruluş çalışmalarına dair esaslar belirlenmiştir. Ayrıca Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde üretim yapan işletme, girişimci ve çalışanlara pek çok teşvik öngörülmüştür. 4691 Sayılı Kanun ile Ar-Ge faaliyetlerine verilen dokuz adet vergisel teşvik yöntemi bulunmaktadır. Söz konusu teşvik yöntemleri aşağıda verilmiştir;

- ✓ Katma değer vergisi istisnası,
- ✓ Gelir vergisi istisnası,
- ✓ Kurumlar vergisi istisnası,
- ✓ Damga vergisi muafiyeti ve istisnası,
- ✓ Gümrük vergisi muafiyeti,
- ✓ Emlak vergisi muafiyeti,
- ✓ Harçlara yapılan muafiyet ve istisnalar,
- ✓ Ar-Ge projelerinde sermaye desteklerine indirim imkânı,
- ✓ Hızlandırılmış amortisman imkânı.

4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanun’u çerçevesinde sunulan teşvikler ile Teknoloji Geliştirme Bölgesi sayıları artmaya başlamıştır. Türkiye’de 2001 yılında Teknoloji Geliştirme Bölgesi iki tane iken, 2020 itibarıyla; toplam 85 adete yükselmiştir. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinden 67 tanesi faaliyetlerini sürdürürken, 18 tanesinin ise altyapı çalışmaları daha tamamlanmamıştır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020). Teknoloji geliştirme bölgelerinin hızla artmasındaki etken, bölgelerdeki işletmelerin Ar-Ge faaliyetlerinden dolayı kazançlarının ve Ar-Ge personel ücretlerinin vergiden istisna tutulması, ayrıca personelin işveren hissesine düşen sigorta priminin belirli bir kısmının beş yıl süreyle devlet tarafından karşılanması olmuştur (Bilim ve Teknoloji Genel Müdürlüğü, 2017; Akt. Kutbay ve Öz, 2017, s. 785).

4691 Sayılı Kanun’da vergilemeye ilişkin hükümlere yer verilen 8.maddenin 3., 4. ve 8. fıkraları yürürlükten kaldırılmış, Kanun’a geçici olarak ilave edilen 2.madde ile ilgili hükümler yeniden belirlenmiştir. Teknoloji Geliştirme Bölgelerine sağlanan vergisel teşvik yöntemleri Tablo 3’te özet halinde sunulmuştur.

Tablo 3: Teknoloji Geliştirme Bölgelerindeki Vergisel Teşvikler

	Teşvik Yöntemi	Yasal Dayanağı
	Kazanç istisnası (Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi)	4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu (Geçici 2.madde)
Vergisel Teşvikler	İthal edilen eşya için vergi ve harç istisnası	4691 Sayılı Kanun (Ek 2.madde)
	Katma Değer Vergisi İstisnası	
	a. Makine ve teçhizat alımında KDV istisnası	3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu (13.madde)
	b. Bazı hizmetlerde ve teslimlerde KDV istisnası	3065 Sayılı Kanun (Geçici 20.madde)
	Ar-Ge, tasarım ve destek personel ücretleri ile ilgili Gelir ve Damga Vergisi istisnası	4691 Sayılı Kanun (Geçici 2.madde)

Kaynak: (Aktaş ve Delen, 2021, s.735.)

Ar-Ge faaliyetlerine uygulanan vergisel teşviklere ilişkin yasal düzenlemeler arasında en önemli düzenleme ise; 5746 Sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun’dur. Kanun 2008 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun’un ülkenin uluslararası seviyede rekabet düzeyine sahip olması için Ar-Ge, yenilik ve tasarım sayesinde teknolojik alanlarda bilgi üretilmesi ile ürünlerde ve üretim süreçlerinde yenilik yapılması gibi önemli hedefleri bulunmaktadır. Bu Kanun’da^b kazanç tespiti aşamasında Ar-Ge harcamalarının tamamı indirim konusu yapılabilmektedir (Aktaş ve Delen, 2021, s. 744). Teknoloji Geliştirme Bölgelerine özellikle bu

^a Ayrıntılı bilgi için 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanun’una bakınız.

^b Ayrıntılı bilgi için 5746 Sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun’a bakınız.

bölgelerdeki işletmelere teşvikler sağlanmasını düzenleyen 4691 Sayılı Kanun ile 5746 Sayılı Kanun'un hedefleri önemli seviyede örtüşmektedir (Güzel, 2009, s. 43). Türkiye'nin vergi mevzuatında vergisel teşvikler; uygulanan kanunlar kapsamında sağlanan vergisel teşvik yöntemleri farklılıklar göstermekle birlikte farklı kanunlarla sağlanan aynı vergi teşvik yöntemlerinin de uygulama esaslarının da zamana göre farklılık gösterdiği söylenebilir.

5746 Sayılı Kanun'da 2016 ve 2018 yıllarında yapılan düzenlemelerle vergisel teşvikler iyileştirilmiş ve uygulamada birlik sağlanmıştır (Dokuzoğlu ve Tüm, 2020, s. 152). 5746 Sayılı Kanun'da ülke ekonomisinin Ar-Ge ve yenilik aracılığıyla en üst seviyede rekabet edebilecek yapıya kavuşturulması amacıyla ürün ve üretimde yenilik yapılmasıyla ürün kalitesi ve standardının artırılması, teknolojik bilgilerin üretilmesi, üretim maliyetlerinin düşürülmesiyle verimlilik artışının sağlanması, nitelikli işgücü istihdamının ve Ar-Ge personelinin artırılmasını desteklemek amacıyla sağlanan Ar-Ge indirimi, damga vergisi istisnası ve gelir vergisi stopajı vergisel teşvik yöntemlerine ilişkin özet bilgiler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Ar-Ge Faaliyetlerine Sunulan Vergisel Teşvikler

Vergisel Teşvik Yöntemi	Teşvikten Yararlanacak Olanlar	Teşvikten Yararlanma Oranı	Diğer Bilgiler
Ar-Ge İndirimi	a. Ar-Ge merkezleri b. Teknoloji merkezi işletmeler c. Rekabet öncesi işbirliği projeleri d. Kamu kurum ve kuruluşları ile kanunla kurulmuş vakıflar veya uluslararası fonlar tarafından desteklenen Ar-Ge ve yenilik projeleri e. Teknogirişim sermaye desteğinden yararlananlar	a. Ar-Ge yenilik giderlerinin tamamı ticari kazanç tespitinde indirim konusu yapılır (2008-2023). b. İlave olarak tam zamanlı olarak 500 ve üzerinde Ar-Ge personeli istihdam eden Ar-Ge merkezlerindeki Ar-Ge giderleri önceki yıla göre artışının yarısı da indirim konusu yapılır.	a. Uygulamanın geçerlilik başlangıcı 2008 yılı 2. geçici vergilendirme dönemidir. b. İlgili hesap döneminde kazancın düşük olması halinde düşürülemiyen tutar bir sonraki hesap dönemine devredilir. Devredilmiş olan tutarlar Vergi Usul Kanunu'nda her yıl belirlenmiş olan yeniden değerlendirme oranında artırılır. c. Ar-Ge giderlerinin muhasebeleştirilmesi aktifleştirme ve amortisman yoluyla itfa etmek suretiyle gerçekleştirilir. (Kanun'da yer alan özel durumlar da gider yazılabilir.)
Gelir Vergisi Stopaj Teşviki	Ar-Ge indiriminden faydalanacak olan bölümdaki projelerde çalışan; a. Ar-Ge araştırmacısı ve teknisyenler b. Destek çalışanları	Ar-Ge faaliyetleri karşılığında sağlanan ücretlerin vergiye tabi olan matrahı üzerinden hesaplanan gelir vergisinin; a. Doktora eğitimi almış personel için yüzde 90'ı, b. Doktora eğitimi almamış olanlar için yüzde 80'i istisna kapsamındadır.	a. İstisna kapsamında bulunan destek personeli sayısı tam zamanlı Ar-Ge personelinin sayısının yüzde 10'undan fazla olamaz. b. Bu istisnadan Ar-Ge personelinin hangi düzeyde faydalanacağı Ar-Ge ve yenilik etkinliklerinde yer aldığı çalışma zamanı oranına göre belirlenir. c. Kamu personeli söz konusu istisnadan yararlanamaz.
Damga Vergisi İstisnası	Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerine yönelik düzenlenen kağıtların tamamı	Kanun kapsamında yer alan kağıtlar damga vergisinden istisna tutulmuştur.	Uygulama için Ar-Ge faaliyetini akredite etmiş olan kuruluşlardan, kağıtların Kanun kapsamında olduğuna ilişkin onaylı listenin temin edilmesi gerekmektedir.

Kaynak: (Şenlik, 2008, s.169-170; Akt., Erdoğan, 2023, s.320.)

Gelir ve Kurumlar Vergisi kapsamındaki Ar-Ge indirimi uygulaması 09.08.2016 tarihinden itibaren sonlanmıştır. Ancak kurumlar vergisi mükelleflerinden bu indirimden halen faydalananlar bulunmaktadır. Çünkü Kurumlar Vergisi mükelleflerinden zarar beyan edenlerin veya matrahın yetersiz olması halinde, Ar-Ge indirimi tutarı sonraki yıllara süresiz olarak devredilebilmektedir. Ayrıca 2016 tarihinde Ar-Ge indirimi sonlandırılmış olarak görülse de aynı tarihte 5746 sayılı Kanun'a eklenen m.3/A ile Ar-Ge indirimi bazı değişikliklerle uygulanmaya devam etmiştir. Ayrıca Ar-Ge faaliyetlerine 5746 sayılı Kanun çerçevesinde sağlanan teşvikin harcama indirimi olduğu, 4692 sayılı Kanun kapsamında sağlanan teşvikin kazanç istisnası olduğu ifade edilmektedir (Dokuzoğlu ve Tüm, 2020, s. 143).

5746 Sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun özel bir kanun olup, belirli bir süreyle sınırlandırılmıştır. Kanun'un ilk halinde 31.12.2023 olarak belirlenen süre yapılan düzenleme ile Kanun'da "Yürürlük" başlığında 6.madde de "...bu kanun 31.12.2028 tarihine kadar uygulanmak üzere, yayımını takip eden aybaşında yürürlüğe girer." şeklinde değiştirilmiştir.

Vergi mevzuatında birtakım düzenlemelerin yapıldığı "6518 Sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun Hükmündeki Kararname ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde

Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun^c” özel yürürlük tarihlerinin belirlendiği bazı maddeleri haricinde 19.02.2014 tarihli 28918 sayılı Resmî Gazete ’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun’da Ar-Ge ve yazılım faaliyetleri sonucunda elde edilen buluşlardan sağlanan kazançların istisnasına ilişkin düzenleme yer almaktadır.

Türkiye’de sınai mülkiyet haklarına ilişkin sunulan vergisel teşvik yöntemi ise oldukça yeni bir uygulamadır. Vergi mevzuatına “6518 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun Hükmündeki Kararname ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” kapsamında 2014 yılında yapılan değişikliklerle sınai mülkiyet hakları istisnası da dahil olmuştur. Yapılan düzenlemede 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’na 5/B maddesi ile 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu^d’na da 17/4-z bendi eklenmiştir.

z) (Ek: 6/2/2014-6518/32 md.) 13/6/2006 tarihli ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 5/B maddesi kapsamındaki araştırma ve geliştirme, yenilik ile yazılım faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan patentli veya faydalı model belgeli buluşa ilişkin gayri maddi hakların kiralanması, devri veya satışı (Bu kapsamda vergiden istisna edilen işlemler bakımından bu Kanunun 30 uncu maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi hükmü uygulanmaz.) (3065 Sayılı KDVK m. 17/4-z).

Kurumlar Vergisi Kanunu’nda yapılan değişikliklerle Türkiye’de gerçekleştirilen Ar-Ge faaliyetleri ile kazanç elde edilmesi halinde kazancın yüzde 50’sinin vergiden istisna olacağına karar verilmiştir. Katma Değer Vergisi Kanunu’nda yapılan değişikliklerle ise, söz konusu faaliyetlerden dolayı elde edilen patent, lisans gibi hakların devredilmesi, kiralanması, satışının katma değer vergisinden istisna edileceği hüküm altına alınmıştır (6518 Sayılı Kanun).

İstisna düzenlemesinin konusunu Türkiye’de gerçekleştirilen Ar-Ge faaliyetleri ile elde edilen bir buluştan kaynaklanan kazanç ve iratlar oluşturmaktadır (Tahir, 2014, s. 34). Bu bağlamda sınai mülkiyet haklarında istisna uygulamasında göz önüne alınması gereken temel şartın ilgili faaliyetlerin Türkiye’de gerçekleştirilmiş olmasıdır.

Sınai mülkiyet hakları istisna düzenlemesi 2014 yılında yapılmış olsa da 01.01.2015 tarihinde uygulanmaya başlanması kararı alınmıştır (6518 sayılı Kanun m.125/1-e). Buna göre, istisna düzenlemesinin 2014 yılı kazançlarına uygulanması söz konusu değildir. Söz konusu istisnadan faydalanan mükelleflerin ayrıca 4691 sayılı Kanun kapsamındaki kazanç uygulamasından faydalanma olanağı bulunmamaktadır (3065 Sayılı KVK md. 5/B-6). Buluşun patenti ya da belgesi verildiği tarihten itibaren istisna düzenlemesinden faydalanılmaktadır. Bununla birlikte faydalı model için 10 yıla kadar, patent için ise 20 yıla kadar istisnadan faydalanmak mümkündür (Çavuşoğlu, 2018, s. 26).

3. İstatistiksel Verilerle Türkiye’de Ar-Ge Faaliyetleri

Dünya genelinde sürdürülebilir ekonomik büyümenin ilgili ülkenin Ar-Ge yatırımları ve Ar-Ge faaliyetlerine verdiği teşvikler kapsamında teknolojik olarak gelişmesi ile ilişkilendirildiği bilinmektedir. Teknolojik gelişme ise etkinlik ve verimlilik artışını sağladığından, ülkelerin rekabet gücünün artmasında önemli rol oynamaktadır. Buna göre ülkelerin küresel rekabette geri kalmamak için istikrarlı ve hızlı büyüyerek, ekonomik olarak güçlenmeleri için Ar-Ge faaliyetlerine daha fazla önem vermelerinin bir gereklilik haline geldiği kabul edilmelidir.

Ar-Ge çalışmaları ürün oluşumunun ve ticarileşmesinin sağlanması süreçlerine hız kazandıran yenilikçiliğin en önemli aracıdır (Yıldırım ve Kaya, 2019, s. 806). Ülkelerde yapılan Ar-Ge faaliyetleri, yapılan harcamaların analiz edilmesi sonucunda belirlenmekte ve karşılaştırılabilmeleri mümkün olmaktadır. Bir ülkede Ar-Ge harcamalarının yüksekliği Ar-Ge faaliyetlerinin yoğun olduğunu göstermektedir (Sarısoy, 2017, s. 55-56). Bir başka ifade ile, ülkelerin Ar-Ge faaliyetlerinin değerlendirilmesinde Ar-Ge harcamalarının GSYİH’ye oranı kullanılmaktadır. Bu yönüyle de Ar-Ge harcamaları / GSYİH oranı ülkelerdeki Ar-Ge faaliyetlerinin önemli bir göstergesidir. Bu oran ise ilgili ülkenin ilerleyen yıllarda rekabet gücünün nasıl seyredeceğini ortaya koymaktadır.

Ülkelerde GSMH’den %1 oranında pay ayrılması ile 10000 nüfusa tam zamanlı olarak çalışacak 15 araştırmacı personel sayısı belirlenmesi Ar-Ge harcamalarının eşik değeri olarak ifade edilmektedir. Ülkelerin sahip olduğu bu değerler, Ar-Ge yapabilmesinin ve teknoloji üretebilmesinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Yücel, 1997, s. 15). Ayrıca yenilikçi teknolojilerle büyüme stratejisine sahip olan ülkelerin milli gelir içinde Ar-Ge harcamalarının içindeki payının ortalama olarak %3-4 olarak gerçekleştiği bilinmektedir (Demir ve Geyik, 2014, s. 172). Tablo 5’te 2020 yılında dünyada en fazla ve en az Ar-Ge harcaması yapan ilk 10 ülke ve Türkiye verileri verilmiştir.

^c Ayrıntılı bilgi için 6518 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun Hükmündeki Kararname ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’ a bakınız.

^d Ayrıntılı bilgi için 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanun’ a bakınız.

Tablo 5: Dünyada En Çok ve En Az Ar-Ge Harcaması Yapan 10 Ülke ve Türkiye (2020* / % GSYİH)

Dünya Sıralaması	En Çok Ar-Ge Harcaması Yapan Ülkeler	% GSYİH
1	İsrail	5,35
2	Güney Kore	4,80
3	İsveç	3,49
4	Belçika	3,46
5	ABD	3,42
6	Kuzey Amerika	3,30
7	Japonya	3,27
8	İsviçre	3,19
9	Avusturya	3,19
10	Almanya	3,11

Dünya Sıralaması	En Az Ar-Ge Harcaması Yapan Ülkeler	% GSYİH
1	Moritanya	0,01
2	Madagaskar	0,01
3	Suriye	0,02
4	Angola	0,03
5	Papua Yeni Gine	0,03
6	Virgin Adaları	0,03
7	Monaco	0,04
8	Irak	0,04
9	Guatemala	0,06
10	Trinidad ve Tobago-Honduras-Jamaica-Guatemala	0,06
	Türkiye	1,37

Kaynak: Dünya Bankası, 2023.

*Dünya Bankası veri tabanında ülkelere ait en son veriler 2020 yılına ait olduğu için Tabloda 2020 verileri verilmiştir.

Tablo 5'teki verilere göre 2020 yılında Ar-Ge harcamalarının GSYİH'ye oranının en yüksek olduğu ülke İsrail (%5,35) olup, bu ülkeyi Güney Kore (%4,80) takip etmektedir. Bu ülkeler eşik değerin çok üstünde bir değere sahiptir. Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payının en düşük olduğu ülke ise Moritanya (%0,01) olup, bu ülkeyi Madagaskar (%0,01) izlemektedir. Türkiye'de ise son dönemlerde Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payının artmasını sağlayan önemli adımlar atılsa da 2020 yılında %1,37 olarak gerçekleşmiş ve hedeflenen seviyeye ulaşamamıştır. Bu oran gelişmiş ülkeler ile Türkiye arasında önemli farklar olduğunu ve eşik değerin çok altında bir değere sahip olduğunu göstermektedir.

Türkiye'deki politika eğilimi 1960 öncesinde korumacı kamu girişimleri ile ithal ikameci sanayileşme politikasına şeklinde gerçekleşmiştir. 1970-1980 yıllarında ise, özel sektörün öne çıktığı kurumsal yapılanmalara yoğunlaşan politikalar uygulanmıştır. Bu dönem Kamu-Üniversite, sanayi iş birliğine eğilimin arttığı, ileri teknoloji ürünlerin geliştirildiği bir dönem olmuştur (Erdoğan, 2023, s. 316-317). Türkiye'de ulusal bilimsel faaliyetlerin yönlendirilmesi amacı ile Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) kurulan ilk kurumdur. Bu kurum 1963 yılında kurularak faaliyetlerine başlamıştır. 2000'li yıllar ise Türkiye'de önemli kanun ve yönetmeliklerin yürürlüğe girdiği ve önemli gelişmelerin kaydedildiği yıllar olmuştur.

Ar-Ge harcamaları birçok çalışmada en önemli ve ölçülebilir derecesi yüksek yenilik göstergesi olmasının yanı sıra ticari ve kamu kesiminin bilim ve teknoloji alanlarında rekabet üstünlüğü sağlamalarının önemli bir yolu olarak görülmektedir (Çetin ve Işık, 2014, s. 79; Yıldırım ve Kaya, 2019, s. 793). Bu nedenle Ar-Ge harcamalarının büyüklüğü önemlidir. Türkiye'de 2000-2022 yılları için Ar-Ge faaliyetlerine yönelik harcamalar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Türkiye'de Ar-Ge Faaliyetleri Harcama İstatistikleri (2000-2022)

Yıllar	Ar- Ge Harcamaları (Milyon TL)	Mali Şirketler ve Mali Olmayan Şirketler (TL)	Genel Devlet (TL)	Yükseköğretim (TL)
2000	798, 437,970	267	49	482
2001	1,291, 891,387	435,856,643	95,100,575	760,934,169
2002	1,843,288,038	528, 963,218	29,288,701	185,036,119
2003	2,197,090,032	510,351,896	229,326,155	1,457,411,981
2004	2,897,516,250	700,595,752	230,494,240	1,966,426,258
2005	3,835,441,076	1,297,591,429	443,161,191	2,094,688,456
2006	4,399,880,662	1,629,087,642	513,803,475	2,256,989,544

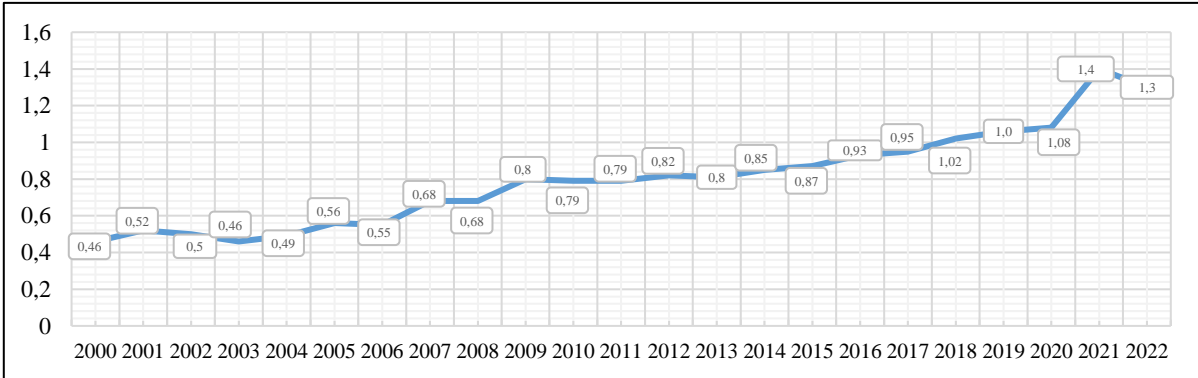
2007	6,091,178,492	2,513,487,11	642,841,769	2,934,849,608
2008	6,893,048,199	3,048,503,098	823,650,071	3,020,895,031
2009	8,087,452,600	3,235,272,345	1,016,522,342	3,835,657,913
2010	9,267,589,617	3,942,908,434	1,060,683,036	4,263,998,147
2011	11,154,149,797	4,817,272,485	1,263,503,530	5,073,373,782
2012	13,062,263,394	5,891,214,749	1,436,923,417	5,734,125,228
2013	14,807,321,926	7,031,518,974	1,543,493,558	6,232,309,394
2014	17,598,117,442	8,760,019,770	1,705,399,800	7,132,697,872
2015	22,741,100,883	11,207,003,438	2,130,766,481	9,403,330,964
2016	29,411,867,411	14,580,948,519	2,338,372,843	12,492,546,049
2017	36,862,357,978	18,415,556,216	2,858,435,052	15,588,366,710
2018	47,801,863,438	25,326,867,512	3,559,213,870	18,915,782,056
2019	56,977,709,236	31,940,686,522	3,044,485,454	21,992,537,260
2020	69,038,125,507	38,505,512,999	3,716,726,729	26,815,885,779
2021	101,737,887,655	62,400,169,966	4,583,609,094	34,754,108,595
2022	198,669,743,783	122,027,928,169	9,563,066,707	67,078,748,907

Kaynak: (TUİK, 2023.)

Tablo 6 incelendiğinde; Türkiye’de Ar-Ge harcamalarının yıllar itibarıyla arttığı görülmüştür. 2021 yılında Ar-Ge harcaması 101 milyar 738 milyon TL iken, 2022 yılında 97 milyar TL artış göstererek, 198 milyar 669 milyon TL’ye yükselmiştir. 2000-2022 yılları arasındaki dönem değerlendirildiğinde ise; Ar-Ge harcamasının özellikle 2010 yılından itibaren istikrarlı bir artış gösterdiği görülmüştür. 2022 Yılında mali şirketler ve mali olmayan şirketlerin en yüksek Ar-Ge harcaması yaptığı, yükseköğretim kurumlarının ikinci sırada yer aldığı Tabloda görülmüştür. Genel devlet Ar-Ge harcamaları ise mali şirketler ve mali olmayan şirketler ile Yükseköğretim Kurumlarına nazaran çok düşük seviyede gerçekleşmiştir.

Tablo 6’da veriler incelendiğinde Türkiye’nin her geçen yıl Ar-Ge faaliyetlerine daha fazla önem verdiği söylenebilir. Ancak Ar-Ge faaliyetlerine yapılan harcamaların büyüklüğünü değerlendirmek ve kıyaslayabilmek için bu harcamaların GSYİH’a oranı önem taşımaktadır. Grafik 1’de Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları / GSYİH oranı verilmiştir.

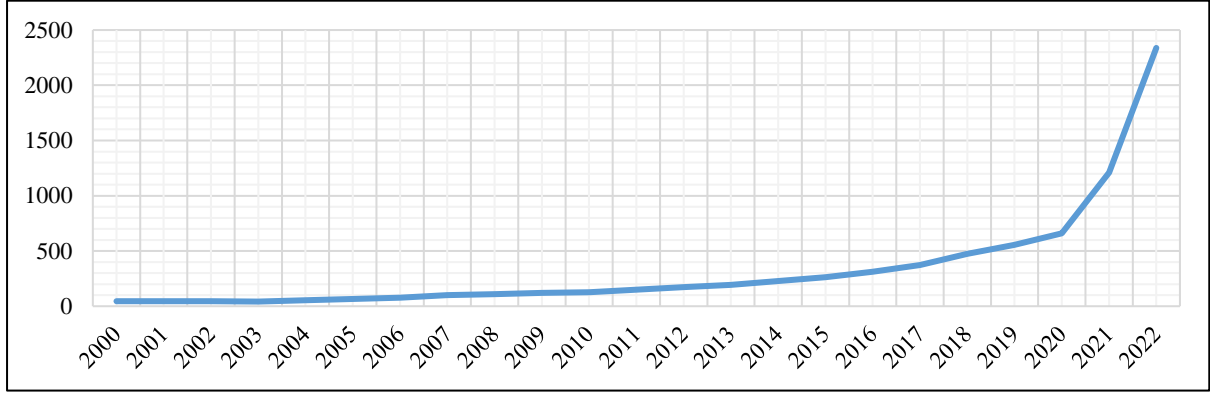
Grafik 1. Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları / GSYİH (2000-2022/ %)

Kaynak: (Dünya Bankası, 2023.)

Grafik 1’de Türkiye’de Ar-Ge harcamalarının 2000-2022 yılları arasında GSYİH içindeki payının arttığı görülmüştür. Ar-Ge harcamalarının GSYİH’nin içindeki payı 2020 yılında % 1,08 iken, 2021 yılında % 1,40 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 2022 yılında % 1,32’ye düşmüştür. Türkiye’de Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payı yıllar içerisinde yükselen bir seyir izlese de 2022 yılındaki azalan seyri dikkat çekicidir. Bu azalan seyirin Türkiye’de teknolojik açıdan ilerlemenin ve bilimin geliştirilmesi bakımından olumsuz bir durum olduğu kabul edilmelidir. Aynı zamanda bu eğiliminin istikrar kazanmaması için de gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.

Grafik 2: Kişi Başına Düşen Ar-Ge Harcamaları (2000-2022/ TL)

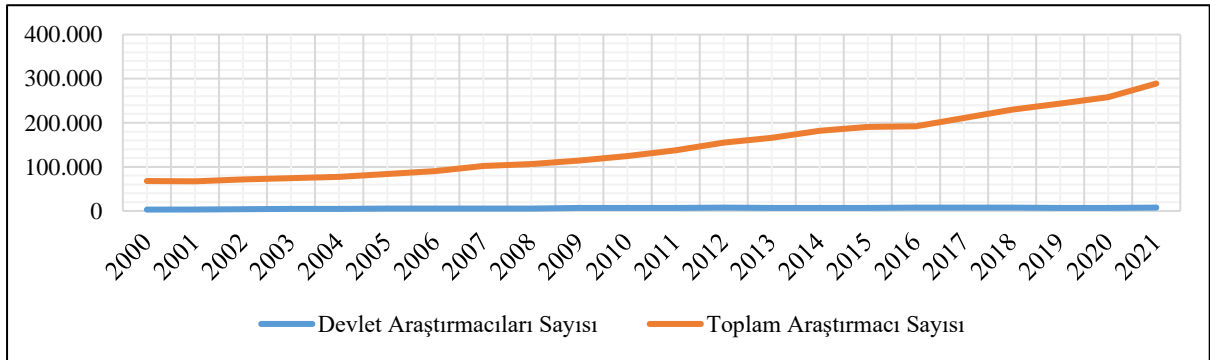

Kaynak: (TUİK, 2023.)

Grafik 2’de Türkiye’de 2000-2022 dönemi için kişi başına düşen Ar-Ge harcamaları verilmiştir. Grafik’de yer alan verilere göre; Türkiye’de kişi başına düşen Ar-Ge harcaması 2000-2010 yılları arasında yatay bir seyir izlemiştir. 2010 yılından 2020 yılına kadar olan dönemde ise; kişi başına düşen Ar-Ge harcamasının istikrarlı bir şekilde yükseldiği, 2021 yılında ise 1.209 TL iken, ciddi bir yükselişle 2022 yılında 2.338 TL olduğu görülmüştür. Grafikteki veriler genel olarak Türkiye’nin özellikle 2021 yılından itibaren Ar-Ge faaliyetlerine verdiği önemin arttığını ifade etmektedir.

Ar-Ge faaliyetlerinde bir diğer önemli bir gösterge de, Ar-Ge faaliyetlerinde istihdam edilen insan gücünün sayısıdır (Bayraktutan ve Bırdırdı, 2015, s. 49). Ar-Ge sektöründe çalışan personelin genel istihdam içindeki pay, ülkede bilime atfedilen önemin ve yapılan desteği ifade etmektedir. Ar-Ge faaliyetlerinin temelinde, bu faaliyetleri yürütmekle görevli teknik elemanlar ve araştırmacılar yer almaktadır. Ülkeler ve ya firmalar, Ar-Ge faaliyetlerinin başarıya ulaşması ve rekabet avantajını kazanması için bünyesinde daha fazla nitelikli Ar-Ge personelini istihdam etmesi gerekmektedir (Ünal ve Seçilmiş, 2013, s. 17). Grafik 3’te Türkiye’deki Ar-Ge faaliyeti yürüten girişimlerdeki araştırmacı sayısı verileri verilmiştir. Grafikte devlet araştırmacıları sayısının 2000 yılında 3.156’dan, 2021 yılında 7.337 yükseldiği görülmüştür. Bu dönemde en yüksek araştırmacı sayısı ise 2018 yılında 7.549 kişi olarak gerçekleşmiştir. Türkiye genelinde toplam Ar-Ge faaliyeti yürüten araştırmacı sayısının ise 2000 yılında 67.512 kişi olduğu, 2021 yılında ise istikrarlı bir artışla 288.986 kişi olarak gerçekleştiği görülmüştür. Grafik’te yer alan bilgiler doğrultusunda, Türkiye’de özellikle özel kesimin Ar-Ge faaliyetlerine daha fazla önem verdiği ve her geçen yıl girişimlerdeki araştırmacı sayısını artırma eğiliminde olduğu söylenebilir.

Grafik 3. Türkiye’de Araştırmacı Sayısı (2000-2021)

Kaynak: (OECD, 2023.)

Sonuç

Ar-Ge faaliyetleri, ekonomik büyüme ve rekabetin sağlanması için ekonomiler ve firmalar açısından önemlidir. Bundan dolayı ülkelerde Ar-Ge faaliyetlerinin artırılmasına yönelik politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla başta gelişmiş ülkeler üzere pek çok ülkede sübvansiyonlar veya mali teşviklerin kullanımına yönelik düzenlemeler yapılmakta ve politikalar oluşturulmaktadır.

Ülkelerin Ar-Ge faaliyetlerinin teşvik edilmesi amacıyla doğrudan destekleri veya vergisel teşvikleri kullanmaları ülkelerin tercihlerine bağlı olarak değişmektedir. Türkiye’de ise Ar-Ge faaliyetlerini teşvik edilmesinde doğrudan desteklere nazaran vergisel teşvikler daha fazla tercih edilmektedir. Bir başka ifade ile; Türkiye’de yasal düzenlemeler kapsamında uygulanan Ar-Ge teşvikleri genellikle devlet tarafından özel kesimin Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi şeklinde görülen dolaylı vergi teşvikleri şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerinin geliştirilmesi ve teşvik edilmesine yönelik önemli yasal düzenlemeler mevcuttur. Bu yasal düzenlemelerin başlangıcı 2000’li yıllara dayanmaktadır. Yapılan yasal düzenlemelerin ilki; 2001 yılında yürürlüğe giren 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanun’u, diğeri ise 2008 yılında yürürlüğe girmiş olan 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkındaki Kanun’udur. Genel olarak vergi teşvikleri ile diğer teşvikler olarak incelenebilen dolaylı destekler, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanun’unda, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanun’unda, 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanun’unda, 5746 sayılı Araştırma Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun’unda, 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanun’unda yer alan Ar-Ge indirim ve istisnalarını kapsamaktadır.

Çalışmada Türkiye’de Ar-Ge harcamalarının 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu’nun yürürlüğe girdiği 2001 yılında 1 milyar 300 milyon TL olarak gerçekleştiği, 2002 yılında ise 1 milyar 843 milyon TL’ye yükseldiği görülmüştür. Bu artış diğer yıllarda da devam etmiştir. 2008 Yılında yürürlüğe giren 5746 sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun’un etkisiyle 6 milyar 893 milyon TL olan Ar-Ge harcamaları, 2009 yılında 8 milyar 87 milyon TL’ye yükselmiştir. İzleyen yıllarda Ar-Ge harcamalarında istikrarlı bir artış gözlenmiştir. Ancak Ar-Ge faaliyetlerinin ölçülmesi ve değerlendirmesi aşamasında Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payı kıyaslama ve karşılaştırma yapmak için daha uygun bir göstergedir. Çalışmada bu kanunların yürürlüğe girdiği yılları izleyen yıllarda Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payında bir miktar artış görülse de istikrarlı bir yükselişin görülmemesi dikkat çekmiştir.

Sonuç itibarıyla; çalışmada Türkiye’de 2000-2022 dönemi için Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payında yıllar itibarıyla yükselmeler olsa da istikrarlı bir yükseliş trendinin gerçekleşmediği görülmüştür. 2000 yılında Ar-Ge harcamalarının GSYİH içerisindeki payı 0,46 iken, 2021 yılında bu oran 1,40 düzeyine kadar yükseldiği görülmüştür. Ayrıca yasal düzenlemelerin uygulandığı yıllar ile birlikte Ar-Ge harcamalarında önceki yıllara oranla bir artış olmuştur. Bu durum Türkiye’de yürürlüğe giren kanun ve yönetmeliklerin Ar-Ge faaliyetleri üzerinde olumlu etkiler yarattığını, ancak etkilerinin ise kısıtlı kaldığını bir başka ifade ile hedeflenen seviyeye ve istikrarlı bir artış trendine ulaştıramadığını ifade etmektedir. Bunun nedeni olarak; Türkiye’de diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi girişimci eksikliği ve sermaye sıkıntısı gibi hususlar gösterilebilir. Türkiye’de Ar-Ge harcamaları 2000’den günümüze kadar geçen süreçte artış eğiliminde olsa da diğer gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında; gelişmiş ülkelerin çok gerisinde kalmıştır.

Çalışmada dikkat çeken diğer bir husus ise; Türkiye’de özel araştırmacı sayılarına oranla devlet araştırmacı sayılarının düşük sayıdadır. Bu durumda devlet araştırmacıları sayısının artırılmasında ilgili kanunların yetersiz kaldığını ve politikaların daha etkin bir şekilde düzenlenmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermiştir.

Devletin yasal düzenlemelerle desteklediği Ar-Ge faaliyetlerinde meydana gelen artışların, Ar-Ge yatırımlarının çıktılarının etkisini de arttıran bir etkiye sahip olduğu unutulmamalıdır. Böyle bir durumda ülkenin kısa ve uzun dönemde refah düzeyini olumlu yönde etkilemesinin yanı sıra uluslararası alanda rekabet gücünün de artmasının nedeni olacağı ortadadır. Bu nedenle Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerine getirilen vergisel teşvik sistemlerinin daha etkili olabilmesi amacıyla, denetim mekanizmasının geliştirilmesi ve neticelerin analiz edilmesi önemli görülmelidir. Ayrıca ilgili alanda gelişmiş ülkelerdeki mekanizmalar değerlendirilmeli ve Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerinin gelişimine katkı yapacak uygulamalara öncelik verilmelidir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: İki yazar da eşit oranda katkı sağlamıştır. (Birinci yazar %50, İkinci yazar %50 oranında katkı sağlamıştır.)

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aktaş, R. ve Delen, S. (2021). Teknoloji geliştirme bölgelerindeki firmalara yönelik vergisel teşvik ve desteklerin muhasebe uygulamaları. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 14 (2), 727-757.
- Araştırma, Geliştirme Ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun, <https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5746.pdf> Erişim Tarihi: 02.12.2023.
- Bayraktutan, Y. ve Bıdırdı, H. (2015). Türkiye’de teknolojiye dair politika perspektifi ve kalkınma planları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi KOSBED*, 29, 37-55.
- Bloemendaal, E. (2020). *The Effects of R&D Investments on Financial Performance: A Comparison Between High-Tech and Non-High-Tech Companies* (Bachelor's Thesis, University of Twente). <https://essay.utwente.nl/81782/>.
- Bulut, M. (2009). Yatırım ikliminin geliştirilmesinde vergi politikalarının rolü: Türkiye örneği, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2009/388, Ankara.
- Cenikli, V. S. (2021). Türkiye ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerin göreceli araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) etkinliğinin analizi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10 (1), 231-246.
- Çavuşoğlu, A. (2018). *Patent’le Kazanmak*. İstanbul: İhlas Gazetecilik. <https://turkiyepatenthareketi.org/wp-content/dosyalar/patentle-kazan-ktabi.pdf>.
- Çelebi, A. K. ve Kahriman, H. (2011). Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’de ar-ge faaliyetlerine yönelik vergi teşvikleri ve bunların karşılaştırmalı analizi. *Maliye Dergisi*, 161, 33-63.
- Çetin, M. ve Işık, H. (2014). Türkiye ve Avrupa Birliği Ekonomilerinde Yenilikler ve Ar-Ge’nin Teşviki: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Maliye Dergisi*, 166, 75-94.
- Çildir, M. ve Tetik, M. (2020). Araştırma geliştirme faaliyetlerine yönelik vergisel teşvikler ve seçili ülkeler arasında bir karşılaştırma. *International Journal of Social, Political and Economic Research*, 9 (1), 112-130.
- Demir, M. ve Geyik, O. (2014). Türkiye’de ar-ge & inovasyon harcamalarının gelişim süreci ve ekonomik etkileri. *Journal of Life Economics*, 2, 171-190.
- Dereli, D. D. ve Salğar, U. (2019). Ar-Ge harcamaları ile büyüme arasındaki ilişki: Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Journal of Life Economics*, 6 (3), 345-360.
- Doğan, H. (2020). Türkiye ve AB ülkelerinin ar-ge verimliliklerinin entropi-eatwos yöntemleri ile karşılaştırılması. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 2(23), 233-251. <https://doi.org/10.38155/ksbd.792763>.
- Dokuzoğlu, S. ve Tüm, K. (2020). 5746 sayılı araştırma, geliştirme ve tasarım faaliyetlerinin desteklenmesi hakkında kanun kapsamında sunulan vergisel teşviklerin değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (45), 140-154.
- Doruk, Ö. T. ve Söylemezoğlu, E. (2014). Gelişmekte olan ülkelerde ar-ge’ye dayalı büyümenin varlığının sınanması (testing of the existence of r&d based growth in developing countries), *1.Ulusal Üretim Ekonomisi Kongresi*, 1-12.
- Dünya Bankası, (2023). <https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS?locations=JP>, Erişim Tarihi: 07.12.2023.
- Erdoğan, Z. (2023). The relationship between R&D expenditures, tax incentives and economic growth. *Journal of Life Economics*, 10(4), 315–328. <https://doi.org/10.15637/jlecon.2217>.
- Evcı, C. (2004). *Ar-Ge Vergi Teşvikleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye (Kamu Ekonomisi) Anabilim Dalı, Ankara.
- Ghaffar, A. ve Khan, W. A. (2014). Impact of research and development on firm performance. *International Journal of Accounting and Financial Reporting*, 4 (1), 357-367.
- Göçer, İ. (2013). Ar-Ge Harcamalarının yüksek teknolojili ürün ihracatı, dış ticaret dengesi ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri. *Maliye Dergisi*, (165), 215-240.
- Gümüş, E. ve Çelikay, F. (2015). R&D Expenditure and economic growth: new empirical evidence. *The Journal of Applied Economic Research*, 9 (3), 205-217.

- Güzel, S. (2009). Ar-Ge harcamaları ve vergi teşvikleri: belirli ülkeler karşısında Türkiye'nin durumu. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4 (2), 29-47.
- Köhler, C., Laredo, P. ve Rammer, C. (2012). The impact and effectiveness of fiscal incentives for R&D. Manchester Institute of Innovation Research, Nesta Working Paper No: 12/01. https://media.nesta.org.uk/documents/the_impact_and_effectiveness_of_fiscal_incentives.pdf
- Kutbay, H. ve Öz, E. (2017). Türkiye ve seçilmiş ülkelerde ar-ge faaliyetlerine yönelik uygulanan vergi teşviklerinin karşılaştırılması. *Yönetim ve Ekonomi*, 24 (3), 783-802.
- OECD, (2023). <https://www.oecd.org/> Erişim Tarihi: 06.12.2023.
- Onay, A. (2016). Muhasebe standartları kapsamında devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (3) 31-45.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/istatistik/TGB_%C5%9EUBAT_2020_%C4%B0statistiki_Bilgiler_02.03.2020.pdf.
- Sarısoy, İ. (2017). Araştırma-geliştirme faaliyetlerinde Türkiye'nin konumu ve geleceği: genel bir değerlendirme ve öneriler. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/172-08.pdf> Erişim Tarihi: 15.12.2023.
- Seçilmiş, N. ve Konu, A. (2019). OECD ülkelerinde ar-ge teşvikleri ve inovasyon ilişkisi üzerine ampirik bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2), 686-702. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.533175>.
- Tahir, E. (2014). Sınai Mülkiyet Haklarında İstisna Uygulaması. *Mali Çözüm Dergisi*, İSMMMO Yayınları, 24 (123), 25-43.
- Taş, Ş., Taşar, İ. ve Açıcı, Y. (2017). Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 197-206.
- Tatar Candan, G. ve Yurdadoğ, V. (2017). Türkiye'de maliye politikası aracı olarak teşvik politikaları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 154-177.
- Tüleykan, H. (2015). Mali teşvik uygulamalarında ar-ge ve önemi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (1), 231-254.
- Türkiye İstatistik Kurumu TÜİK, (2023). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Arastirma-Gelistirme-Faaliyetleri-Arastirmasi-2022-49408>, Erişim Tarihi: 04.12.2023.
- Ünal, T. ve Seçilmiş, N. (2013). Ar-Ge göstergeleri açısından Türkiye ve gelişmiş ülkelerle kıyaslaması. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 1 (1), 12-25.
- Yavuz, B. (2010). *Ar-Ge Faaliyetlerine İlişkin Teşvikler ve Ar-Ge Giderlerinin UMS-TMS Kapsamında Mali Tablolara Yansıtılması*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, C. ve Kaya, G. (2019). Ar-Ge harcamalarının gelişimi: TR-AB üzerine bir değerlendirme. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33 (3), 791-812.
- Yücel, İ. H. (1997). Bilgi Teknoloji Politikaları ve 21.Yüzyılın Toplumu. Ankara: DPT.
- 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.3065.pdf> , Erişim Tarihi: 01.12.2023.
- 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/07/20010706.htm#1>. Erişim Tarihi: 01.12.2023.
- 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5520.pdf> , Erişim Tarihi: 01.12.2023.
- 5746 Sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5746.pdf>. Erişim Tarihi: 01.12.2023.
- 6518 Sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun Hükmündeki Kararname ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6518.pdf>. Erişim Tarihi: 02.12.2023.

Extended Abstract

Research Questions and Purpose

Since the 1980s, access to information has become easier, especially with the effect of globalization and the disappearance of economic borders. Thus, the necessity of change has come to the fore. The disappearance of economic borders has provided businesses with the advantage of offering their products and services to the global market. This situation has caused businesses to enter an intense competitive environment and has significantly affected governments and economic systems. In this process, it has been understood that countries can achieve competitive advantage in this environment and increase their welfare levels only by obtaining maximum benefit with minimum cost and scarce resources (Doğan, 2020, p. 234). However, countries have realized that the most important way for economic developments to reach world markets is the information obtained as a result of research and development activities. This realization has resulted in an increase in the importance given to R&D activities and R&D expenditures in economic and fiscal policies in countries. At the same time, countries have sought to find new instruments in economic and fiscal policies. Over time, R&D activities have gained an important place among these instruments. The acquisition of new technologies with the correct orientation of R&D activities has made significant contributions to the economic development of countries.

In countries, R&D activities are supported through direct support or tax incentives. The preference of incentive methods varies across countries. In Türkiye, it is noteworthy that tax incentives are more prevalent than direct support in encouraging R&D activities. One of the most important indicators for measuring the impact of tax incentives and legal regulations on R&D activities is R&D expenditures. Therefore, the aim of this study is to analyze the legal regulations and tax incentives on R&D activities in Türkiye for the period 2000-2022 and to investigate their impact on R&D expenditures.

In today's rapidly globalizing world, it has been proven how important the legal and tax regulations affecting R&D activities and expenditures are with the acceptance of the belief that R&D expenditures are one of the ways to ensure economic power and the stability of this power. This study aims to raise awareness on the subject by investigating the impact of tax incentives and legal regulations on R&D activities on R&D expenditures in Türkiye. In this respect, it is thought that this study will contribute to the literature.

Methodology

In the first part of the study, R&D expenditures and tax incentives are analyzed in the theoretical framework. In the second part, tax incentives and legal regulations for R&D activities in Türkiye are discussed. In the third part of the study, R&D activities in Türkiye for the period 2000-2022 are evaluated with statistical data. The study is completed with a conclusion and evaluation section. The annual data used in the study were obtained from the official websites of the OECD, World Bank and the Turkish Statistical Institute (TUIK). In the literature review phase of the study, a detailed literature review was conducted for relevant books, periodicals and periodicals. However, the necessary resources from these sources were added to the publication. In addition, the laws included in the legal regulations section of the study were examined and used.

Results

Whether countries use direct subsidies or tax incentives to encourage R&D activities varies depending on their preferences. In Türkiye, tax incentives are preferred more than direct supports to encourage R&D activities. In Türkiye, the beginning of legal arrangements for the development and incentivization of R&D activities dates back to the 2000s. The first legal regulation is the Law No. 4691 on Technology Development Zones, which entered into force in 2001, and the other is the Law No. 5746 on Supporting Research, Development and Design Activities, which entered into force in 2008.

In 2001, when Law No. 4691 entered into force in Türkiye, the R&D expenditures amount of TL 1,291,891,387 million increased to TL 1,843,288,038 million in 2002. This increase continued in the following years. In 2009, R&D expenditures increased to TL 8,087,452,600 million, up from TL 6,893,048,199 million in 2008 with the effect of Law No. 5746 that entered into force in 2008. In the following years, a steady increase was observed in R&D expenditures. However, R&D expenditures/GDP ratio is a more appropriate indicator for benchmarking and comparison in the measurement of R&D activities. When the ratio of R&D expenditures to GDP is analyzed for the period 2000-2022 in Türkiye, it is seen that although there have been increases over the years, it has not reached the targeted level. The reason for this can be said to be the lack of entrepreneurs and capital shortage in Türkiye, as in other developing countries. However, it is noteworthy that there has been a significant increase in R&D expenditures in the years since the implementation of legal regulations compared to previous years. In addition, the study draws attention to the low number of government researchers compared to the number of

private researchers in Türkiye. This shows that the relevant laws are insufficient to increase the number of government researchers and that it is important to organize active policies more effectively.

As a result, the study shows that while the share of R&D expenditures in GDP was 0.46 in 2000, this ratio increased to 1.40 in 2021. However, when Türkiye's ranking among world countries is analyzed, it is understood that Türkiye has not reached the desired level. The increase in R&D activities supported by the state through legal regulations has an effect that increases the impact of the outputs of R&D investments. It is obvious that such a situation will not only positively affect Türkiye welfare level in the short and long term, but also increase its competitiveness in the international arena. Therefore, in order for the tax incentive systems introduced for R&D activities to be more effective, it is important to develop an audit mechanism and analyze the results. In addition, mechanisms in developed countries in the related field should be evaluated and practices that will contribute to the development of R&D activities in our country should be prioritized.

A Sustainable Fiscal Policy Against the Global Climate Crisis: Green Fiscal Policy - Comparison of Policy Indicators of Selected Countries

Küresel İklim Krizine Karşı Sürdürülebilir Bir Maliye Politikası: Yeşil Maliye Politikası- Seçilmiş Ülkelerin Politika Göstergelerinin Karşılaştırılması

Melih Kabayel^a

^aDr., İzmir Democracy University, melih.kabayel@uzem.idu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9885-1783

ARTICLE INFO

Article Received: 06.02.2024

Article Accepted: 18.03.2024

Keywords: Fiscal policy, budget, environmental taxes, green spendings, green fiscal policy, green transformation, sustainability.

JEL Codes: E62, H69, H23, Q56.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 06.02.2024

Makale Kabul Tarihi: 18.03.2024

Anahtar Kelimeler: Maliye Politikası, Bütçe, Çevre Vergileri, Yeşil Harcamalar, Yeşil Maliye Politikası, Yeşil Dönüşüm, Sürdürülebilirlik.

JEL Kodları: E62, H69, H23, Q56.

ABSTRACT

Green fiscal policies as a sustainable fiscal policy are the most important public policy tools available to governments due to the acceleration of the global climate crisis and the finalization of its effects. Because with green fiscal policy tools, governments know how to direct social, economic and fiscal impacts. However, there are some interdisciplinary situations regarding the implementation of green fiscal policies. These situations include problems and solutions. However, the solution to the problems may be difficult in practice. In this context, this study tries to reveal the obstacles to solving the global climate crisis with an interdisciplinary approach by presenting a comparison of the fiscal approach to solving the problems in the context of policy indicators with selected countries and making predictions and inferences regarding the implementation of fiscal policies.

ÖZ

Sürdürülebilir bir maliye politikası olarak yeşil maliye politikaları, küresel iklim krizinin hızlanması ve etkilerinin sona ermesi nedeniyle hükümetlerin kullanabileceği en önemli kamu politikası araçlarıdır. Çünkü yeşil maliye politikası araçlarıyla hükümetler sosyal, ekonomik ve mali etkileri nasıl yönlendireceklerini biliyorlar. Ancak yeşil maliye politikalarının uygulanmasına ilişkin bazı disiplinler arası durumlar söz konusudur. Bu durumlar sorunları ve çözümlerini içerir. Ancak sorunların çözümü pratikte zor olabilir. Bu bağlamda bu çalışma, küresel iklim krizinin çözümüne ilişkin, sorunların çözümüne yönelik mali yaklaşımın politika göstergeleri bağlamda seçilmiş ülkelerle karşılaştırılmasını sunarak ve maliye politikalarının uygulanmasına ilişkin öngörü ve çıkarımlarda bulunarak, disiplinler arası bir anlayışla sorunların çözülmesinin önündeki engelleri ortaya koymaya çalışmaktadır.

Introduction

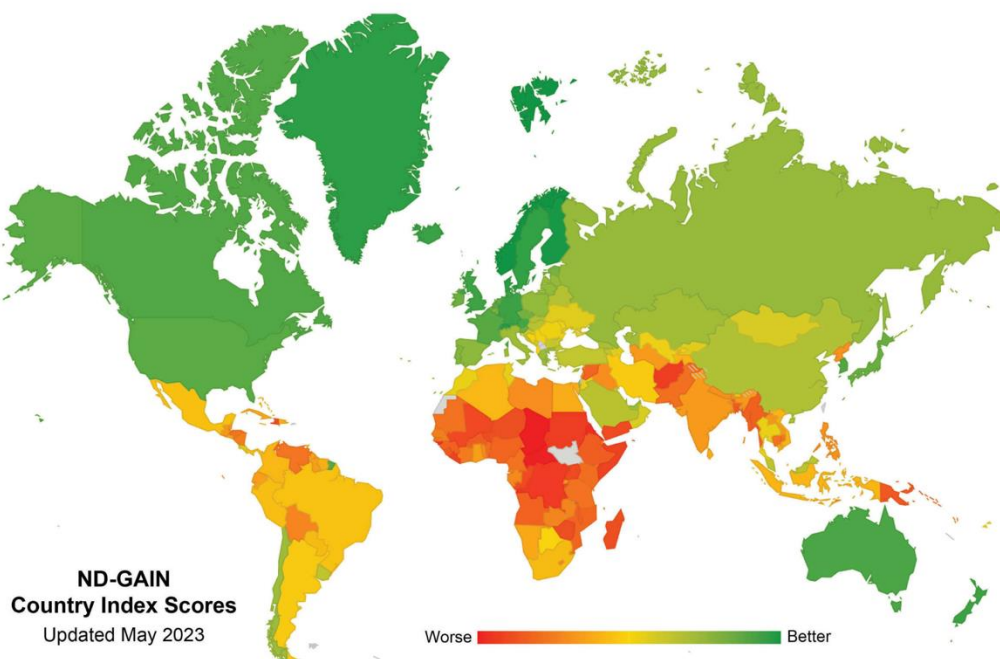
With the acceleration of the global climate crisis, green fiscal policies are important. Fiscal policies based on the sovereign power of the state can be used as an effective public policy tool in the fight against the global climate crisis, which creates negative consequences at the national, regional and global levels. With this use, externalities can be compensated, economic transformation can be developed in favor of green transformation, and socio-economic indicators can be positively regulated. However, in order to make a policy, some points need to be taken into consideration. It may be important that the implemented green fiscal policies are compatible with each other and implemented in the long term for a political solution.

Within the scope of the title of the study, explanations will be made under three main headings. In the first part of the study, the "Global Climate Crisis" will be discussed in general and briefly explained. In the second section, green fiscal policy will be discussed and its relationship with the Global Climate Crisis will be revealed. In the last section of the study, after the theoretical and practical discussion on the implementation of green fiscal policy, country outlooks will be briefly evaluated with a descriptive analysis accompanied by some indicators of green fiscal policies of selected countries. In this context, in the study, evaluations are made shortly in the context of the green fiscal policy indicators of some selected countries, in the light of the literature, on how to ensure the effective and sustainable use of green fiscal policies.

1. Global Climate Crisis

The global warming problem, also known as the global climate crisis, is a global problem explained by the emergence of greenhouse gas effects in the atmosphere as a result of high carbon emissions. In other words, it refers to the heat accumulation in the Earth's atmosphere as a result of high carbon emissions and an irregular process that ensures the carbon layer formed in the atmosphere constantly warms up by not allowing the sun's rays to reflect back. This change and disorder causes global environmental problems and makes global externalities insurmountably difficult. Therefore, global warming is not just a problem of an environmental nature. The problem of global warming is referred to as the global climate crisis because environmental effects cause economic, social and political problems. Climate change resulting from global warming not only causes serious damage or risk to world heritage (living creatures, landforms, habitats, etc.), but also has negative consequences on humanity. So, due to its global nature, the global climate crisis is being tried to be solved through international agreements such as the Paris climate agreement and the Kyoto Protocol (Aktaş, 2023; Paglia, 2017; Rezai et al., 2012a; UN, 2023).

Figure 1: Global Indication of the Impact Level of the Global Climate Crisis on Countries (2023)

Source: (ND-GAIN, 2023).

In figure 1 visualises that the impact of the global climate crisis will not be equal for countries. Therefore, it may not be possible to understand the global climate crisis specifically for a group of economies or regions. In this context, by triggering a socio-economic crisis, the global climate crisis harms the management and sustainability of public goods by causing a negative intergenerational impact on all global, national and common public goods, in the context of the public goods theory in the literature. In a study, the socio-economic consequences of the global climate crisis on all continents and in some regions are shown in the context of public goods. In this context, while there will be a relatively low impact on water and food in the European and North American continents, it is predicted that there will be serious losses in health and social welfare. In addition to the African and Asian continents, which are deeply affected by global warming, the Mediterranean region, islands and northern polar regions are also expected to be exposed to relatively more negative externalities. It can be predicted that with the global climate crisis, the tragedy of the partners has emerged at a serious level on a global scale and at the level of all global public goods. This may indicate that there is a need to establish protection through an organization based on international consensus, as in the protection of the Antarctic Continent, in the fight against the global climate crisis. While the Covid-19 Pandemic showed the inadequacy of the whole world in health as a global public good, it revealed that the weakest link strategy remained only theoretical in prevention, and that global policies that were comprehensive and based on global consensus were needed for global public goods (Açıkgöz & Kabayel, 2019; IPCC, 2022; Perkins et al., 2021).

2. Relation with Global Climate Crisis of Green Fiscal Policy

Fiscal policy is the set of policy instruments within public policies that aim to achieve fiscal and extra-fiscal goals by using public expenditure and revenue tools. On the other hand, it can be said that fiscal policy has supportive qualities to economic policy. The state can provide positive change on the non-financial objectives of fiscal policy and socioeconomic indicators such as income distribution and welfare, which are relevant to economic policy. Moreover, if we ignore the neutrality of fiscal policy, the key to the solution of economic policy to market failures is fiscal policy. Although this situation is described as the intervention of the public economy into the free market economy through fiscal policy, it may be inevitable and necessary. Of course, the state of the political exchange process is also important regarding its use. The willingness of voters and elected officials on this issue may lead to policy development. The situation regarding the Climate Crisis requires a similar process. In this context, fiscal policy can offer effective policy tools that governments can use to combat the Climate Crisis (Gaspar et al., 2019; Sakal & Karadeniz, 2019).

Green fiscal policy¹ ensures the transformation of taxes and public expenditures in a compensatory and harmonizing manner in the fight against the global climate crisis. In the history of fiscal policy, especially tax policy has been used for many years to combat environmental problems and purpose for green economic² transformation. However, since tax policy alone constitutes only one leg of fiscal policy, it may be insufficient in political terms as a result of the ignition of the global climate crisis. In fact, the problem is to ensure that taxes do not trigger the sectoral and bureaucratic harmonization process in their expenditures while using their compensatory feature (Kabayel & Kabayel, 2023b).

Table 1: Green Fiscal Policy Tools

Public Revenues	Public Expenditures	Public Debt	Budget
Carbon Tax Environmental taxes Carbon Pricing etc.	Green Subsidies Green Public Procurement Green infrastructure investments etc	Green Bonds Green Finance etc.	Green expenditure audit Climate budget labelling etc.

Source: (Kabayel & Kabayel, 2023b).

In table 1, presents the instruments of fiscal policy. One of the instruments of fiscal policy is public revenues. the most important of these are classically environmental taxes, carbon tax and carbon pricing. another fiscal policy instrument is public expenditures. The most important of these as a green fiscal policy tool can be shown as green procurement, green incentives, green investment (Yıldız Şeren, 2019). Public debt is used as another green fiscal policy tool. Green bonds can be shown as an example in this regard. finally, the budget is shown as an effective tool in the use of fiscal policy with a focus on green transformation. The green budget approach represents a political understanding developed in this regard (Kete, 2022). Classical environmental taxes, which have been

¹ Green fiscal policy aims to use fiscal policy instruments in a way that accelerates green economic transformation in favour of the global climate crisis. In this context, it seeks to achieve the political objective by harmonising other fiscal policy instruments, especially tax policy, in various ways.

² “A green economy is defined as low carbon, resource efficient and socially inclusive.” (UNEP, 2024).

used by many countries for many years, have become the most important financial tool of the fiscal policy. However, it can be said that environmental taxes have lost their political effectiveness on their own due to reasons such as the use of environmental taxes mainly for financial purposes and the tax burden remaining on the final consumer. For this reason, in recent years, alternative solutions such as carbon tax, carbon pricing, carbon exchanges, and carbon exchanges have come to the fore. Especially with the border carbon regulation of the European Union, the acceleration of the economic transformation of states and sectors is encouraged in the context of both tax policy and expenditure policy. It is also encouraged in the context of both tax policy and expenditure policy. It also increases the political effectiveness and the conversion coefficient. Green purchasing in the literature Expanded with concepts such as green budget, green borrowing, green financing (Kabayel, 2023).

In order to combat the climate crisis, fiscal policy needs to be shaped proactively, but many countries and policy makers can be said to be insufficient in this regard. Especially developing economies are responding with reactive Policies, which are the exact opposite of this policy understanding. The feature of reactive policies is that problems are developed within the scope of emergence and harm. Establishing a proactive understanding to ensure that the green policy is more efficient However, the fact that the climate crisis has become a big problem and the problems have already emerged also shows that the problem of delay, which is one of the shortcomings of the fiscal policy, has emerged after this point. The most correct political understanding to be made after this point is the green-oriented preparation of tax spending and ultimately the budget policy and the establishment of the appropriate legislative infrastructure (Avci, 2023).

“Green budgeting is a process whereby the environmental contributions of budgetary items and policies are identified and assessed with respect to specific performance indicators, with the objective of better aligning budgetary policies with environmental goals.” (European Commission, 2024). It will be much healthier to establish the green fiscal policy in depth, during the Budget Process, where the fiscal policy takes shape every year and receives permission to spend. Thus, the tax and spending policy will be strengthened based on the budget law, which is the biggest permit. In the process of preparing the budget, what kind of strategy should be developed regarding climate change and the solution to the problems it creates. Expert Commissions can be formed and made more qualified. Otherwise, the decisions taken by policy makers who are not experts on the climate crisis and its solution may lead to the ineffectiveness of the green fiscal policy (Kabayel & Kabayel, 2023a, 2023b).

Table 2: Harmonization Problem Samples About Green Fiscal Policy Tools

Increasing fossil fuel subsidies while environmental taxes are in place,
The use of fossil fuels by consumers is taxed, while the use of fossil fuels by industry for electricity generation benefits from tax relief,
Tax fossil fuelled vehicles at a higher rate than electric or hybrid vehicles,
While fossil fuels used by vehicles are taxed at a high rate, the fuel costs of high carbon emitting vehicles such as aircraft, ships, etc. are taxed at a low rate,
While tax incentives are applied to sectors with high carbon emissions, the agricultural sector is not given sufficient incentives.

Source: (Kabayel & Kabayel, 2023b).

Table 2 provides examples of harmonisation problems of green fiscal policy. While green fiscal policy is harmonizing and compensatory, the tools should not conflict with each other. In case of conflict, the problem of blending between policy tools arises and the effectiveness of the applied policies decreases or becomes neutral. The problem of harmonization is done by many countries during the use of fiscal policy for the purpose of environmental policy. In case the public expenditure and various subsidies are in conflict with the purpose of taxes, which is the reduction of pollution, at the point of applying the tax as a compensatory for environmental purposes, the problem of harmonization arises. Of course, it may not be only like this. In recent years, it has been seen that the number of hybrid or electric vehicles has increased, especially for the regulation of carbon emissions, but the tax policy should be shaped to support this transformation. A higher proportion of environmentally friendly vehicles and taxation from the base bracket. Again, it points to a blending problem. To give another example, fossil fuel. Regardless of the pollution among the vehicles, the problem of higher taxation of vehicles that produce less pollution may arise. Finally, the tax incentives given to the sectors conflict with environmental objectives. It may cause a sewage problem (Avci, 2023). For example, while much more incentives are given to the heavy industry, where carbon emissions are the highest, the agricultural sector receives sufficient benefits from this

incentive policy. Agricultural vulnerabilities in the process of climate change may trigger (Kabayel & Kabayel, 2023b).

3. Comparison of Selected Countries in Green Fiscal Policy Indicators

The global climate crisis has required governments to take measures for extra-fiscal purposes, such as public expenditures, subsidies, taxes, and fiscal instruments. In the fight against the global climate crisis, pro-government fiscal policies have been adopted. However, efforts made at the national level may lose their optimality due to the globality of the problem (Horton & El-Ganainy, 2024).

In recent years, in the fight against the global climate crisis, it is aimed to reduce global carbon emissions through carbon pricing method as well as environmental taxes. Because global warming is basically a result of the greenhouse effect caused by increasing carbon emissions (Avgousti et al., 2023). The reason why it is called the global climate crisis is that it reveals many problems and is a global public good (Rezai et al., 2012b). Tackling this problem requires global cooperation and political harmony. Although global cooperation has been seriously discussed within international organizations in recent years, cooperation without political harmony does not bring a solution. In other words, sharing ideas in cooperation within international organizations is not enough and causes insufficient solutions. In addition to sharing ideas, countries' application of the most appropriate political tools for the country and geography can bring about political harmony at the global level (Atalla et al., 2022; Coelho et al., 1991). However, there are reasons why this level of effectiveness cannot be achieved. First of all, the sovereign power of nations is the most important political wedge against global political harmony. Here, it is not a question of a nation ruling, but the current governments making the policies that are for the benefit of the nation and the country a subject of political exchange and developing a logic for not implementing these policies based on the power of sovereignty (Bernstein & Cashore, 2012). Especially in developing economies, the exchange gap that arises due to the indifference and ignorance of the electorate causes these decisions not to be questioned (Lohmann, 1998).

The most important reason that prevents political harmony is the political myopia of governments. Fighting the global climate crisis is not a short-term problem that will only cover one government term. However, governments may not see the fight against this problem as a whole. Reasons such as a change of government, prioritization of other policies to win the election, prioritization of socioeconomic problems, and the emergence of external costs brought about by natural disasters in the country may hinder stability in the fight against the global climate crisis (Ghosh, 2022). This situation can be seen as a political paradox. Governments may not want to bear the costs that may arise from Green Policies. These costs are generally political costs (Furceri et al., 2023, 2024). High political costs can lead governments to act inconsistently with policies. In addition, the problem of political paradox may cause other governments and organizations tackling the climate crisis at the global level to suffer from the "crab in a bucket" syndrome (crab mentality). Combating the global climate crisis requires global public goods theory and integrity at the global level (Benzie et al., 2019). If one or more of the countries that contribute the most to carbon emissions enter into a political paradox, it may reduce the political effectiveness and desire of other governments and organizations to combat the global climate crisis. For this reason, green fiscal policy is based on the sovereign power of governments, and its results at the global level are permeable at the international level. It can be said that the basis of the situations seen as green paradox and climate paradox in the literature is that governments and policy makers are caught in a political paradox (R. V. Der. Ploeg, 2024; F. (Rick) van der Ploeg & Withagen, 2015).

Because the political exchange of governments can damage the political harmony at the global level by disrupting the most effective set of policies and the related resource distribution (Udrea, 2023). Although this political paradox is sometimes necessary (disaster, war, etc.), it mostly occurs due to the political interests of governments (Neumayer & Barthel, 2012; Weston, 2014). Examples of this have emerged in recent years. The great earthquake that the Republic of Türkiye experienced in 2023 is a necessary example of this situation (GFPN, 2024a; O'callaghan & Murdock, 2021). On the other hand, Australia, United Kingdom, Canada and China are caught in the political paradox problem in their practices to combat the global climate crisis due to their political interests (Crerar et al., 2023; Shuo, 2023; The Economist, 2021). On the other hand, the political paradox after elections in the Australia and United States of America has been tried to be overcome by developing in favor of the global climate crisis with the change of government (Waldman, 2024; Westcott & Shankleman, 2022). However, if the government changes again in the next election period, the political paradox may repeat (Greve, 2023; Kessier, 2023).

Table 3: Comparison of Policy Indicators of Selected Countries ³⁴⁵

Countries	GRSR (%Total RS)	TRS (%GDP)	TRS (Billion Dollars)	Fossil Fuel Subsidies with externalities as % of GDP / Revenue from environmentally related taxes (% of GDP)	Carbon Pricing Gap (%) ⁶
Bangladesh	67	0.24	1	3,38	-
Belgium	57	1.79	10	0,64	71
Barbados	80	3.52	0	1,88	-
Canada	54	2.14	37	2,18	81
China	8	2,74	391	16,57	90
Denmark	63	3.43	12	0,63	60
Dominican Republic	54	5.17	0	2,95	-
France	38	3.94	107	0,60	52
Finland	58	1.66	4	0,41	62
Germany	46	2.39	92	1,33	67
Netherlands	2	2.95	27	0,45	54
Norway	55	1.71	7	0,90	38
India	3	0.93	27	7,48	89
United Kingdom	19	12.87	364	0,66	56
United States of America	43	5.22	1.119	4,90	88
South Africa	3	0.69	2	5,08	89
South Korea	26	11	182	1,45	64

³ The colouring in Table 3 refers to the relative comparison of the indicators of the countries. green and darker shades of green indicate a relatively successful position, while red and darker shades of red indicate a relatively unsuccessful indicator range. indicator ranges coloured in yellow indicate relatively average success.

⁴GRSR: Green Recovery Spending Rate, TRS: Total Recovery Spending.

⁵In the selection of the countries in the relevant figure, their performance in implementing green fiscal policy, their contribution to the climate crisis and their level of impact on the global climate crisis (IPCC, 2022) were taken into consideration. For example, countries such as Bangladesh, Barbados and India are more affected by the global climate crisis, especially due to their geographical location. On the other hand, especially China and the United States of America's contributions to the global climate crisis (carbon emissions, etc.) are relatively high. On the other hand, besides the examples of the most contributing countries and the most affected countries, what about the welfare economies (such as Finland, Norway, Germany, the United Kingdom) and their performances. The aim is to summarise the situation of selected countries on green fiscal policy performances by addressing the global warming problem, which is a global problem, in as broad a perspective as possible and to make evaluations about the theoretical and practical situation within the literature review.

⁶The carbon pricing gap "represents the percentage of energy-related emissions that are not subject to a carbon price of less than 60tCO₂." In other words, it shows the percentage of emissions that produce carbon emissions but cannot exceed 60 Euros per ton. Increasing the gap reduces political effectiveness. Subsidies, exemptions and exceptions also contribute negatively to the carbon pricing gap (UNDP, 2021).

Poland	58	1.39	8	2,70	76
Pakistan	64	0.75	2	6,66	-
Türkiye ⁷	100	0.40	73	3,26	78

Source: (GFPN, 2024b, 2024a; O'callaghan & Murdock, 2021).

The implementation of green fiscal policies is done differently by governments. This is because the country has different economic, political, social, and demographic characteristics. Despite these differences, it is possible to compare the levels of green fiscal policies relatively (Gramkow, 2020). In the Table 3, an attempt has been made to relatively predict the green impact level of fiscal policies by evaluating the financial equivalents of green fiscal policy instruments implemented by selected countries. Political harmonization is very important for green fiscal policy. Because the expense and income policy tools designed to combat the global climate crisis require that they do not conflict with each other (OECD, 2018). Otherwise, misleading and ineffective results may occur, just like the greenwashing policy of some companies in the private sector. For example, the main harmonization problems are the high taxation of final consumers under the name of environmental taxes, as well as the serious use of subsidies as policy tools for the production of fossil fuels. *When we look at the table 3*, we can emphasize whether the selected countries are in harmonization error or not. For example, the fact that Norway, Finland, Denmark, the Netherlands and France achieved relatively better scores shows that these countries are careful about political harmonization. In particular, the Fossil Fuel Subsidies with externalities as % of GDP / Revenue from environmentally related taxes (% of GDP) indicator shows the effectiveness of political harmonization. In this regard, countries that are colored in green tones are particularly successful. It cannot be said that China, Pakistan and India were successful in this regard. It can be said that the United States of America and the Republic of South Africa, and relatively Türkiye and Poland, should also carry out political harmonization efforts on this issue. On the other hand, apart from public expenditures and environmental taxes, the most important indicator by which we can predict the success of countries in global political harmony is the carbon pricing gap. The fact that this gap is large may indicate that the public expenditure and tax policies implemented do not include political harmony regarding the global climate crisis (Schubert et al., 2023). In this context, while Norway and France have the best outlook among the selected countries, it can be said that other European countries (such as the United Kingdom, the Netherlands) have a relatively similar performance. On the other hand, while there are countries in Europe that need to improve their performance (such as Türkiye, Poland, Belgium and relatively Germany), it can be said that the performance outlooks of Canada, China, India, South African Republic and the United States are relatively not good. Finally, the public expenditure planning and tax policy tools implemented by countries in the fight against the climate crisis are based on the budget document implemented by governments, and therefore on the budget right, which is based on sovereign power. However, the adequacy of the level of green public expenditure is a matter of debate. At the same time, the content of the applied environmental taxes can be discussed. All these points can show the financial and economic effectiveness of green fiscal policies to be implemented in combating the global climate crisis (Kabayel & Kabayel, 2023b).

Conclusion

Green fiscal policy, if implemented correctly, can bring about a truly sustainable fiscal policy. Fiscal policy, which is the most important policy tool that governments have to combat the global climate crisis, can bring political effectiveness together with the harmonization of public expenditures and public revenues. However, fiscal policy may fail because it is based on political exchange and policy makers act reactively and myopically. For this reason, not every policy can be expected to be successful; in some cases, even the non-implementation of implemented policies can be seen as successful by current governments. Therefore, it may become difficult to design and implement green fiscal policy. Green fiscal policy is important for combating the climate crisis, which is one of the sustainable development goals. As with many sustainable development goals, fiscal policy is a set of policy tools that have both public and economic outcomes. However, in this context, sustainability may not be sustainable in the literal sense. Because establishing and maintaining sustainability may not be possible due to the conflict of policies. Especially developing countries may have to choose between policies and turn to fiscal policies that will provide maximum public and political marginal benefit in the short term. In fact, although this situation seems economically rational, it contains a political paradox. Failure of public policies that will achieve sustainable development in the medium and long term to benefit from resource distribution at a sufficient level and other

⁷Türkiye classified all of its expenditures before the major earthquake as green. However, due to the negative economic externalities brought by the earthquake, this political outlook was suspended. the political outlook in the report prepared in 2021 has changed in current data (GFPN, 2024b; O'callaghan & Murdock, 2021).

policies consuming public resources in the short term may result in growth not being spread to the base and the increase in tax capacity and effort that the public sector will obtain as a result of development. In other words, policies preferred in the short term may not only hinder the fight against the global climate crisis but also the development of the country in the long term. Green fiscal policy to be implemented as a sustainable fiscal policy for the purpose of sustainable development may involve some problems. First of all, the borders that countries have due to their sovereign power prevent the implementation of policies as a whole in all countries. This problem arises from the fact that the global climate crisis contains global public goods characteristics. Secondly, countries approach the fight against the global climate crisis myopically. The problem of political myopia is one of the most important political obstacles in combating the global climate crisis. If political myopia does not disappear or deepens, it may be possible for a political paradox to arise and lead the problem to a dead end. The political paradox occurs because governments do not implement green fiscal policies sustainably, especially in line with their political interests. Finally, governments entering into political paradox and advocating unsuccessful policies may lead to the emergence of the 'crab in the basket' syndrome at the global level. Because the fight against the global climate crisis requires all chain links to be integrated as a whole. Governments' withdrawal from green fiscal policies may suppress or reduce the policies implemented by other governments. Namely, if a country with a significant economic power in combating the global climate crisis enters into a political paradox, it may reduce the will of other countries in the same basket (Crabs) to implement policies. Because fighting the global climate crisis requires integrity. The political paradox of developed economies, which contribute significantly to global carbon emissions, may also drag other countries down.

AUTHOR DECLARATION

Research and Publication Ethics Statement: This study was prepared in accordance with the rules of scientific research and publication ethics.

Ethics Committee Approval: This study does not require ethics committee approval since it does not include analyses that require ethics committee approval.

Author Contribution: The contribution of the author is 100%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest for the author or third parties arising from the study.

References

- Açıköz, B., & Kabayel, M. (2019). Kamusal Mallar Teorisi ve Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Ortakların Trajedisi: Ortak Kıta Antarktika için Politika Önerisi. In M. Kırılı & S. Aybarç (Eds.), *Vergi ve Kamu Harcamaları Ekseninde Güncel Araştırmalar* (1st ed.). Detay Yayıncılık. https://scholar.google.com.tr/citations?view_op=view_citation&hl=tr&user=Bis3zDUAAAAJ&citation_f_or_view=Bis3zDUAAAAJ:W7OEmFMy1HYC
- Aktaş, E. E. (2023). Green Budgeting And Long-Term Fiscal Sustainability. In Ş. A. Koç & A. Çevik (Eds.), *Sustainability, Economics & History* (pp. 32–49). IJOPEC.
- Atalla, G., Mills, M., & McQueen, J. (2022). *Six ways that governments can drive the green transition | EY - Global*. EY. https://www.ey.com/en_gl/government-public-sector/six-ways-that-governments-can-drive-the-green-transition
- Avcı, O. (2023). Green Building Tax Incentives: Selected Country Cases And Implications For Türkiye. In Ş. A. Koç & A. Çevik (Eds.), *Sustainability, Economics & History* (pp. 72–94). IJOPEC. www.ijopec.co.uk
- Avgousti, A., Caprioli, F., Caracciolo, G., Cochard, M., Dallari, P., Delgado-Téllez, M., Domingues, J., Ferdinandusse, M., Filip, D., Nerlich, C., Prammer, D., Schmidt, K., & Theofilakou, A. (2023). *The climate change challenge and fiscal instruments and policies in the EU* (315; Occasional Paper Series). <https://doi.org/10.2866/850581>
- Benzie, M., Persson, Å., Org, M. B., Benzie, M., & Persson, Å. (2019). Governing borderless climate risks: moving beyond the territorial framing of adaptation Abbreviations COP Conference of the Parties GPG Global public good IPCC Intergovernmental Panel on Climate Change IR International Relations IVA Impacts, vulnerability, adaptation NAP National Adaptation Plans NAPA National Adaptation Programmes of Action NAS National adaptation strategies NC National Communication RBO River basin organization UNFCCC United Nations Framework Convention on Climate Change. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 19, 369–393. <https://doi.org/10.1007/s10784-019-09441-y>
- Bernstein, S., & Cashore, B. (2012). Complex global governance and domestic policies: four pathways of influence. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 88(3), 585–604. <http://www.jstor.org/stable/23255552>
- Coelho, M., Ratnoo, V., & Dellepiane, S. (1991). *Political Economy of Policy Failure and Institutional Reform A review of the academic literature Vigyan Ratnoo*. <https://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/Political%20Economy%20-%20A%20Review%20of%20the%20Literature%2012012015%20Final.pdf>
- Crerar, P., Harvey, F., & Stacey, K. (2023, September 20). *Rishi Sunak announces U-turn on key green targets | Green politics | The Guardian*. <https://www.theguardian.com/environment/2023/sep/20/rishi-sunak-confirms-rollback-of-key-green-targets>
- European Commission. (2024). *Green budgeting in the EU*. https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-and-fiscal-governance/green-budgeting-eu_en
- Furceri, D., Gansimeier, M., & Ostry, J. (2024, January 25). *Climate policies carry political costs, but those costs can be mitigated*. Bruegel. <https://www.bruegel.org/analysis/climate-policies-carry-political-costs-those-costs-can-be-mitigated>
- Furceri, D., Ganslmeier, M., & Ostry, J. (2023). Are climate change policies politically costly? *Energy Policy*, 178. <https://doi.org/10.1016/J.ENPOL.2023.113575>
- Gaspar, V., Mauro, P., & Pattillo, C. (2019, October 8). *Fiscal Policies to Curb Climate Change*. IMF Blog. <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2019/10/10/fiscal-policies-to-curb-climate-change>
- GFPN. (2024a). *Countries | Green Fiscal Policy Network*. Green Fiscal Policy Network. <https://greenfiscalspolicy.org/countries/>
- GFPN. (2024b). *Observatory | Green Fiscal Policy Network*. Green Fiscal Policy Network. <https://greenfiscalspolicy.org/observatory/>
- Ghosh, A. (2022). *İklim Değişikliği ve Hiç Düşünülmeyenler: Büyük Kaos* (İ. Uzunhasanoğlu, Ed.). Timaş.
- Gramkow, C. (2020). *Green fiscal policies An armoury of instruments to recover growth sustainably* (Studies And Perspectives 5). www.cepal.org/apps

-
- Greve, J. E. (2023, March 20). *Progressives decry Biden's pivot to center in run-up to 2024: 'Feet to the fire' | Joe Biden | The Guardian*. <https://www.theguardian.com/us-news/2023/mar/30/biden-2024-policies-climate-oil-campaign-pledges>
- Horton, M., & El-Ganainy, A. (2024). *Fiscal Policy: Taking and Giving Away*. Finance And Development. <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/Series/Back-to-Basics/Fiscal-Policy>
- IPCC. (2022). *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability, the Working Group II contribution to the Sixth Assessment Report | UNEP - UN Environment Programme*. Cambridge University Press. doi:10.1017/9781009325844
- Kabayel, M. (2023). *Küresel İklim Krizi'nde Çevresel Vergiler ile Diğer Politika Araçları Arasındaki İlişki* (p. https://www.nobelyayin.com/kitap_20348.html).
- Kabayel, M., & Kabayel, E. (2023a). Green Climate Fund Application In The Struggle Against Global Climate Crisis. *Vi. International Congress On Critical Debates In Social Sciences*, 117–127.
- Kabayel, M., & Kabayel, E. (2023b). Green Fiscal Policies in Sustainability of Green Economy. In E. Özen (Ed.), *II. International Applied Social Sciences Congress - (C-IASOS – 2023) Valletta –Malta, 13-15 November 2023* (pp. 111–121). Economic and Financial Research Association. <https://efad.org.tr/en/>
- Kessier, R. (2023, December 7). “As Trump hovers, Biden's green dreams are fading with his popularity” | *Recharge*. <https://www.rechargenews.com/energy-transition/as-trump-hovers-bidens-green-dreams-are-fading-with-his-popularity/2-1-1550377>
- Kete, H. (2022). Green Budgeting: France and Italy Practices. *Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 102–115.
- Lohmann, S. (1998). An Information Rationale for the Power of Special Interests. *The American Political Science Review*, 92(4), 809–827. <https://doi.org/10.2307/2586305>
- ND-GAIN. (2023). *Country Index // Notre Dame Global Adaptation Initiative // University of Notre Dame*. <https://gain.nd.edu/our-work/country-index/>
- Neumayer, E., & Barthel, F. (2012). *The Political Economy of Natural Disaster Damage*. <http://personal.lse.ac.uk/neumayer.1>
- O'callaghan, B. J., & Murdock, E. (2021). *Are We Building Back Better?* UNEP.
- OECD. (2018). *Effective Carbon Rates 2018* (OECD Series on Carbon Pricing and Energy Taxation). OECD. <https://doi.org/10.1787/9789264305304-en>
- Paglia, E. (2017). The Socio-scientific Construction of Global Climate Crisis. *23(1)*, 96–123. <https://doi.org/10.1080/14650045.2017.1328407>
- Perkins, K. M., Munguia, N., Ellenbecker, M., Moure-Eraso, R., & Velazquez, L. (2021). COVID-19 pandemic lessons to facilitate future engagement in the global climate crisis. *Journal of Cleaner Production*, 290, 125178. <https://doi.org/10.1016/J.JCLEPRO.2020.125178>
- Ploeg, R. V. Der. (2024). *Climate Change And Green Paradoxes| Department of Economics, Oxford University*. <https://www.economics.ox.ac.uk/climate-change-and-green-paradoxes>
- Rezai, A., Foley, D. K., & Taylor, L. (2012a). Global warming and economic externalities. *Economic Theory*, 49(2), 329–351. <https://doi.org/10.1007/s00199-010-0592-4>
- Rezai, A., Foley, D., & Taylor, L. (2012b). Global Warming as a Public Bad. *Economic Theory*, 49, 329–351.
- Sakal, M., & Karadeniz, M. (2019). *Devlet Bütçesi ve Yerel Yönetimler Maliyesi* (1st ed.). Savaş Yayınevi.
- Schubert, K., Pommeret, A., & Ricci, F. (2023). *Confronting the carbon pricing gap: Second best climate policy* (13). <https://shs.hal.science/halshs-04075395>
- Şeren, G. Y. (2019). Solid waste management in the context of public policies and private sector participation: Thoughts on the Need of a Comprehensive Approach. In U. Akkucuk (Ed.), *Ethical and Sustainable Supply Chain Management in a Global Context*. IGI Global.
- Shuo, L. (2023, October 28). *How 2024 Will Be a Watershed Climate Moment for China | TIME*. <https://time.com/6549772/china-climate-2024/>

-
- The Economist. (2021, October 30). *Australia's climate policy is all talk and no trousers*. The Economist Journals. https://www.economist.com/asia/2021/10/30/australias-climate-policy-is-all-talk-and-no-trousers?utm_medium=cpc.adword.pd&utm_source=google&ppccampaignID=18151738051&ppcadID=&utm_campaign=a.22brand_pmax&utm_content=conversion.direct-response.anonymous&gad_source=1&gclid=EAIaIQobChMIkun9koqFhAMVw0tBAh1WtAumEAAAYASAAEgII5_D_BwE&gclid=aw.ds
- Udrea, R. (2023). *The Paradox of Climate Change Migration*. *Perspective Politice*. 16(2), 138. <https://doi.org/10.25019/perspol/23.16.9>
- UN. (2023). *What Is Climate Change?* | United Nations. Climate Action. <https://www.un.org/en/climatechange/what-is-climate-change>
- UNDP. (2021). A Guide to Carbon Pricing and Fossil Fuel Subsidy Reform. In *UNDP Publications*. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2021-10/UNDP-A-Guide-to-Carbon-Pricing-and-Fossil-Fuel-Subsidy-Reform.pdf>
- UNEP. (2024). *Green Economy*. UNEP - UN Environment Programme. <https://www.unep.org/regions/asia-and-pacific/regional-initiatives/supporting-resource-efficiency/green-economy>
- van der Ploeg, F. (Rick), & Withagen, C. (2015). Global Warming and the Green Paradox: A Review of Adverse Effects of Climate Policies. *Review of Environmental Economics and Policy*, 9(2), 285–303. <https://EconPapers.repec.org/RePEc:oup:renvpo:v:9:y:2015:i:2:p:285-303>.
- Waldman, S. (2024, January 29). *Biden courts angry climate voters. Will it work?* - POLITICO. <https://www.politico.com/newsletters/power-switch/2024/01/29/biden-courts-angry-climate-voters-will-it-work-00138323>
- Westcott, B., & Shankleman, J. (2022, May 22). *What Comes Next After Australia's Decisive Climate Election - Bloomberg*. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-05-22/what-comes-next-after-australia-s-decisive-climate-election>
- Weston, D. (2014). The Political Economy of Global Warming: The Terminal Crisis. In *Routledge* (1st ed.). Routledge. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=qORXAAwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=negative+effect+of+political+economy+on+global+climate+crisis&ots=HMzCAfwkJ5&sig=I9f34ulfr2OGUv2DyN72exw5RCQ&redir_esc=y#v=onepage&q=negative%20effect%20of%20political%20economy%20on%20global%20climate%20crisis&f=false

Kamu Alacaklarının Korunması ve Tahsilatın Kolaylaştırılması Kapsamında Bir Önlem: İhtiyati Haciz Kurumu

*A Measure Within The Scope of Protecting Public Receivables and Facilitating
Collection: Precautionary Seizure Authority*

Taner Ercan^a

^aDoç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, taner.ercan@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9647-0127

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 13.02.2024

Makale Kabul Tarihi: 16.03.2024

Anahtar Kelimeler: İhtiyati Haciz, Haciz, Kamu Alacağı, Kamu Borçlusu, Kamu Geliri

JEL Kodları: K34, K39, K40

ÖZ

Kamu hizmetlerini sunma mükellefiyetine haiz devlet kurumları, bu faaliyetlerin topluma arz edilmesi sürecinde süreklilik prensibi bağlamında hareket etmesi gerekmektedir. Ancak devletin ifa ettiği kamu hizmetlerinde arzulan devamlılık için finansman kaynağı olarak kamu gelirlerinin elde edilmesi elzemdir. Söz konusu gelirlerin kamu hizmet finansmanına katkı sağlaması doğal olarak kamu gelirlerinin zamanında ve eksiksiz bir şekilde tahsili ile mümkün olabilmektedir. Devletin, diğer kamu idarelerinin ve kurumlarının mali yükümlülüklerden doğan ve kamu alacağı olarak ifade edilen kamu gelirlerinin tahsil edilememesi tehlikesi doğrultusunda gerçekleştirilecek güvence önlemlerini, ödenmesini, takibini ve hukuki cebir çerçevesinde tahsilini kamu icra hukuku düzenlemektedir. Kamu alacaklarının hızlı ve adil bir biçimde tahsil edilmesi temelinde kamu yararı da sağladığından özel hukuktaki alacaklardan farklı bazı kural ve uygulamalara tabi olmaktadır. Bu kural ve uygulamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunu (AATUHK)'da düzenlenmiştir. Kamu alacağının tahsilinde yaşanacak gecikme ve riskleri önlemek amacıyla mezkur Kanun'da bazı koruma tedbirlerine yer verilmiş olup ihtiyati haciz müessesesi bunlardan birisini teşkil etmektedir. Bu çalışmada kamu alacağının güvence altına alınması amacıyla düzenlenen ihtiyati haciz kurumu ile ilgili yasal düzenlemeler çerçevesinde açıklamalar yapılacak, uygulama dahilinde ve ihtiyati haczin dava sürecinde özellik arz eden hususların hukuki durumu ele alınacaktır.

ARTICLE INFO

Article Received: 13.02.2024

Article Accepted: 16.03.2024

Keywords: Ancillary Attachment, Attachment, Public Receivables, Public Debtor, Public Revenue

JEL Codes: K34, K39, K40

ABSTRACT

State institutions that have the obligation to provide public services must act within the context of the principle of continuity in the process of offering these activities to the society. However, it is essential to obtain public revenues as a source of financing for the desired continuity in public services provided by the state. Naturally, the contribution of these revenues to public service financing is only possible with the timely and complete collection of public revenues. Public enforcement law regulates the assurance measures, payment, follow-up and collection within the framework of legal force in line with the danger of non-collection of public revenues arising from the financial obligations of the state, other public administrations and institutions and expressed as public receivables. Since it also provides public benefit on the basis of rapid and fair collection of public receivables, it is subject to some rules and practices different from private law receivables. These rules and practices are regulated in the Law No. 6183 on the AATUHK. In order to prevent delays and risks in the collection of public receivables, some protection measures are included in the said Law, and the provisional lien institution constitutes one of them. In this study, explanations will be made within the framework of the legal regulations regarding the provisional lien institution organized for the purpose of securing public receivables, and the legal status of the issues that are special within the scope of practice and in the provisional lien litigation process will be discussed.

Giriş

Birçok alanda toplumun gereksinimlerini karşılamaya çalışan devlet, ifa etmekle yükümlü olduğu kamu hizmetlerine yönelik yapmış olduğu harcamaları finanse etmek amacıyla özel kesimden kamu kesimine değerler aktarmaktadır. Kamu hizmetlerinin finansmanı ve bunların kesintisiz devam etmesi için devlet kurumu, Anayasa'dan almış olduğu yetki çerçevesinde mali yükümlülükler koymaktadır. Kamu alacağı olarak nitelendirilen, idare hukuku açısından idari işleme konu teşkil eden bu mali yükümlülükler, devletin alacak ve borç ilişkisi tesisi sonucu idari işlemler vasıtasıyla sağlamış olduğu kamu gelirleridir. Devletin bu bağlamda alacaklı vasfına haiz olmasıyla birlikte söz konusu değerlerin de vadelerinde tahsil edilmesi önem arz etmektedir. Tıpkı özel hukukta olduğu gibi kamu hukukunda da temel gaye, tarafların hak ve yükümlülüklerinin adaletli bir şekilde tesisi ve korunmasıdır. Kamu hukuku kapsamında doğan borç alacak ilişkisinde bahsi geçen tarafların hak ve yükümlülükleri korunurken, kamu hizmetlerinin kesintisiz devam etmesi prensibi gereğince kaynağa ihtiyaç duyan kamu kesimi bir yandan tahsilatı zamanında yapmak diğer yandan ise olası gecikmeleri önlemeye çalışmaktadır. Kamu gelirlerinin tahsil sürecinde yaşanan ya da yaşanması muhtemel gecikmeler doğal olarak kamu hizmetlerinde de aksamalara yol açacaktır. Kamu gelirlerinin tahsilinde yaşanacak gecikmeleri önlemek ve tahsilata ilişkin olası temerrütlerin önüne geçmek amacıyla “6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunu”nda (AATUHK) birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Kamu icra hukuku çerçevesinde önemli bir düzenleme olan AATUHK, kamu alacağının tahsil ve takibinde izlenecek usul ve esasları ortaya koymakta ayrıca kamu alacağının tahsil güvenliğine yönelik önemli hükümler içermektedir. Kamu alacağının tahsil sürecinde gecikme yaşanmaması, kamu alacağının karşılıksız kalma riski, kamu alacağının tahsil edilememe tehlikesinin önlenmesi, cebri icra sürecinin neticeye varabilmesi gayesine binaen kanun koyucu ihtiyati haciz kurumunu tesis etmiştir. İhtiyati haciz, gelecekte tahakkuk edecek durumda olan ya da nihayetinde muaccel hale gelmemiş veya vadesi geldiği halde gerekli ödeme emri tebliğ edilmemiş kamu alacağının tahsil edilmesine ve emniyetini karşılamaya yönelik olarak gerçekleştirilen hacizdir. Yani söz konusu müessese, amme alacağının borçlu tarafından ödenmesini ya da cebri olarak tahsilini güvenceye almak üzere Kanun'da belirtilen koşulların oluşması halinde idari bir karar ile borçlunun birtakım mal, alacak ve haklarına önceden el konulması suretiyle tasarruf yetkisi kapsamı dışına çıkarılmasına yönelik bir idari işlemdir.

Bu minvalde çalışmada, kamu icra hukukunda yer alan kamu alacağını koruma altına alarak amme alacağının tahsilatının kolaylaştırılması, kamu alacağının karşılıksız kalmasını önlemeye yönelik ihtiyati haciz müessesesi kavramsal ve hukuksal vasıfları bağlamında yorumlanacaktır. Ayrıca ihtiyati haczin şartları ve usul işlemleri irdelenecek olup ihtiyati haczin dava konusu olmasına yönelik hususlar değerlendirilecektir.

1. İhtiyati Haciz Kavramı ve Hukuki Mahiyeti

Devletin, kurumlarının ve diğer kamu idarelerinin mali yükümlülükler sebebiyle meydana gelen veya kamu alacağı vasfına sahip alacaklarının güvence önlemlerini, ödenmesini ve hukuki cebir çerçevesinde tahsilini konu alan bir hukuk dalı kamu icra hukukudur (Karakoç, 2001, s. 123). Doktrinde kamu alacağının cebren tahsilini anlatmak amacıyla “vergi icra hukuku”, “vergi tahsil usulü hukuku”, “kamu alacaklarının takip ve tahsil hukuku”, “kamu gelirlerinin tahsil hukuku”, “kamu alacaklarının zorla alım hukuku”, “kamu alacaklarının tahsili hukuku” gibi tabirler kullanılmaktadır. Ancak bahsi geçen hukuk dalı, vergi dışında bulunan kamu alacaklarının tahsil usulünü de kapsamakta olduğundan “Kamu İcra Hukuku” ifadesinin yerinde olacağı kabul edilmektedir (Dönmez, 1998, s. 12). Kamu alacaklarının cebri icra ile tahsili kamu icra hukuku bağlamında AATUHK çerçevesinde düzenlenmiştir. Kamu hizmetlerinin temel finansman kaynağı olan kamu alacaklarının tahsil süreci özel alacaklarla ile karşılaştırıldığında daha ayrıcalıklı takip ve tahsil usulüne tabi olup kamu alacaklarının korunması amacıyla birtakım tedbirler ve ilkeler benimsenmiştir (Erdönmez, 2005, s. 136). Kamu icra hukukunda, cebri icranın sonunda yani alacaklı tahsil dairesinin haciz safhasına gelmesi durumunda, kamu borçlusunun mamelekinin kamu alacağının tahsiline imkan vermeyecek seviyede olması söz konusu olabilir. İşte bu süreçte kamu icra hukuku, cebri icra sürecinin olumlu bir şekilde sonuç verebilmesi ve kamu borçlusunun mamelekinde meydana gelebilecek eksilmeleri engellemek amacıyla AATUHK'nın 13 ila 16. maddelerinde ihtiyati haciz kurumuna yer vermiştir (Karakoç, 2001, s. 128). Söz konusu kurumun gayesi, ileride tahakkuk edecek olan veya tahakkuk eden fakat ödeme vadesi dolmamış yahut amme borçlusuna ödeme emri gönderilmemiş kamu alacağının tahsil güvenliğini temin etmektir. Bu vasıtayla, borçluya ait olan bazı malların tasarrufundan çıkarılması ile suiniyetli borçlu tarafından bu malların cebri icra alanı dışında tutulmasına mani olunabilmektedir (Baydere, 2019, s. 58). Pratikte amme borçlusuna yönelik cebren tahsil ve takip yollarına gidilebilmesi için öncelikli olarak muaccel hale gelmiş olan borcun ödenmesi amacıyla ödeme emri tebliğ edilmesi ve sonrasında 15 günlük ödeme ya da dava açma süresinin geçmesi gereklidir (Resmi Gazete, 1953/6183: m.15). Dava açılması durumunda, söz konusu sürecin nihayete ermesi ancak belli bir zaman aralığında olanak dahilinde olmaktadır. Belirtilen aşamada amme borçlusu, mameleki üzerinde her türlü tasarruf imkanına sahiptir. Bu olanağın amme borçlularının kullanımında bırakılması halinde suiniyetli borçlular, mallarını kaçırma ve/veya devretme vasıtalarını kullanarak takibin sonuçsuz kalması eylemlerini sergileyebilmektedir. Dolayısıyla bahsi geçen vetireler alacaklı tarafın alacağını tahsil edememesine sebep

olabilmektedir. Bu minvalde ortaya çıkabilecek olumsuzlukları ortadan kaldırmaya yönelik olarak tesis edilmiş olan ihtiyati haciz müessesesi, kamu alacağının korunması açısından hayli büyük öneme haiz bir kurumdur. Bağımsız Vergi Daireleri İşlem Yönergesinde de ihtiyati haczin hususiyetine dikkat çekilerek şu şekilde ifadeler kullanılmıştır; “İleride tahakkuk edecek olan veya henüz vadesi gelmemiş ya da vadesi geldiği halde ödeme emri tebliğ edilmemiş bulunan kamu alacağının tahsil güvenliğini sağlamak üzere yapılan hacizdir” (Gerçek, 2020, s. 185). İhtiyati haciz kurumu, borçlu ve alacaklı arasında borç bağlamında vukuu bulan ya da bulacak olan sorun karşısında tarafların hak kayıplarını koruma altına alan bir sistemdir (Özekes, 1996, s. 14). Bu müessesenin temel gayesi, “asıl alacağı konu edinen yolun” amacına varması, idare tarafından amme alacağının kontrol altında tutularak güvence altına alınmasıdır (Özekes, 1996, s. 19). Yani ihtiyati haciz, “kamu alacağının ödenmesini ya da tahsilini güvence altına almak için yasada öngörülen sebeplere dayanarak, kamu borçlusunun bazı mal, alacak ve haklarına önceden idari bir kararla el konulmasıdır” (Dönmez, 1998, s. 13).

İhtiyati haciz müessesesi, pozitif hukukumuzda sadece kamu alacakları yönünden düzenlenmemiş olup özel hukuk alacaklarının korunması bağlamında da geçerli bir uygulamadır. Özel hukuk alacaklarına yönelik ihtiyati haciz düzenlemesi “2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu”nun (İİK) 257. maddesinde ve devam eden hükümlerinde düzenlenmiştir (Resmî Gazete, 1932/2004: m.257). Kamu icra hukuku çerçevesinde yer alan ihtiyati haciz müessesesi, icra ve iflas hukukundaki ihtiyati hacizden oldukça farklıdır. AATUHK’nda yer alan “ihtiyati haciz”, İİK kapsamındaki ihtiyati hacze nazaran alacaklıya çok daha geniş yetkiler ve imtiyazlar vermektedir. Bununla birlikte söz konusu kurumun icrai nitelik taşıması AATUHK’nda “idari karar” ile İİK’nda ise “yargı kararı” vasıtası ile mümkündür (Yılmaz, 2012, s. 1446). AATUHK’nda yer alan ihtiyati haciz, hukuki nitelik olarak bir “idari işlem” olması hasebiyle idari işlemlerin dahil olduğu hukuksal rejime tabi olmaktadır. Demek ki ihtiyati haciz; idari işlemlerin genel nitelikleri çerçevesindeki “icrailik (tek yanlılık)”, “resen icra edilebilirlik”, “hukuka uygunluk (kanunilik) karinesinden yararlanma” ve “yargısal denetime tabiiyet”, kamu alacaklarının tahsili hukukunda yer alan kurumlar açısından “cebri bir teminat” özelliği taşımaktadır. Binaenaleyh mezkur yasa çerçevesinde ihtiyati haczin mülkiyet hakkını sınırlamaya yönelik özelliği de değerlendirildiğinde, idareye tanınan çok önemli bir “kamu gücü ayrıcalığı” olduğu sarıh bir şekilde görülmektedir (Karakoç, 2007, s. 588). Bu sebeple, idarenin “ihtiyati haciz” işlemi tesis ederken olası hak kayıplarına neden olmaması için verilen bu kamu gücü ayrıcalığının kullanımında titiz davranması oldukça önem arz etmektedir.

AATUHK’da ihtiyat haciz kurumunun kapsamı, ihtiyati tahakkuk sürecinde olduğu gibi bir sınırlamaya tabi tutulmamıştır. Bu yüzden ihtiyati haciz, tüm kamu alacaklarına yönelik olarak uygulanabilecektir (Baydere, 2019, s. 59). Kamu alacaklarının hangi alacaklardan müteşekkil olduğu AATUHK’nun 1 ve 2. maddelerinde ifade edilmiştir. Ancak her kamu alacağının AATUHK çerçevesinde takip ve tahsil edileceğini söylemek doğru değildir. Devletin özel alaktan kaynaklanan her türlü alacağına yönelik olarak İİK’nu tatbik edilmektedir. Yani bahsi geçen tipteki alacaklar için AATUHK’da zikredilen kamu gücü ayrıcalıkları çerçevesinde öncelik ve tedbir uygulanamamakta, özel alacaklarda mezkur kanunda yer alan kamu egemenliği bulunmamaktadır (Özgün ve Andıç, 2018, s. 12). Bir alacağın AATUHK kapsamında bir kamu alacağı olarak nitelendirilebilmesi için bunların “Devlete, il özel idarelerine ya da belediyelere” ait olmaları şartı yasada net bir biçimde hüküm altına alınmıştır. Söz konusu idareler dahilinde bulunmayan alacaklar, AATUHK’nun 1 ve 2. maddeleri kapsamında yer alsalar dahi kamu alacağı niteliğine haiz olamayacaktır. AATUHK’un ilk iki maddesi çerçevesinde kamu alacaklarının kapsamını şu şekilde belirtmek mümkündür (Gerçek, 2020, s. 6);

Tablo 1: 6183 Sayılı Kanun Kapsamında Kamu Alacakları

6183 sayılı Kanun Çerçevesinde Yer Alan Alacaklar				
Asli Kamu Alacakları	Fer'i Kamu Alacakları	Kamu Hizmetlerinin Uygulanmasından Doğan Alacaklar	Kamu Alacaklarının Takip Giderleri	Özel Kanunlarda 6183 Sayılı Kanuna Göre Tahsili Öngörülen Alacaklar
Vergi	Gecikme Zammı	Katılma Payları	İlan Gideri	Oda Aidatları
Resim	Tecil Faizi	Su Bedelleri	Haciz Gideri	SGK Primleri
Harç	Haksız Çıkma Zammı	İmha Giderleri	Taşıma Gideri	Ecrimisiller
Para Cezaları	Gecikme Faizi	Madenlerde Devlet Hakkı	Muhafaza Gideri	Trafik Cezaları
Vergi Cezaları	Pişmanlık Zammı		Satış Gideri	
Muhakeme Giderleri	İzahat Zammı			

Kaynak: (Gerçek, 2020, s.6.)

Diğer yandan bazı kanunlarda kamu idareleri ve/veya kamu kurumları vasıtasıyla tahsil edilen kimi alacakların, AATUHK’da yer alan hükümler çerçevesinde tahsil edileceği ifade edilmektedir. Bu sebebiyle söz konusu alacaklar da AATUHK bağlamında değerlendirilen kamu alacaklarının takip ve tahsil usulüne bağlı olmaktadır. Özel birtakım yasalarda “Tahsili Emval Kanunu” ya da AATUHK’na göre tahsil olunacağı zikredilen bazı alacaklar ve müteallik yasa maddeleri aşağıda belirtildiği şekilde yer almaktadır (Özgün ve Andıç, 2018, s. 13).

Tablo 2: Özel Kanunlarında 6183 Sayılı Kanuna Göre Tahsili Öngörülen Alacaklar

Alacağın İçeriği	Tahsili Emval Kanunu veya AATUHK’ya Atıf Yapan Yasa Hükümleri
Yolsuz Harcanan Köy Paraları	442 Sayılı Köy Kanunu / md. 45
Çiftçi Mallarını Koruma Bedelleri	4081 Sayılı Çiftçi Haklarını Koruma Hakkında Kanun / md. 15
Asker Ailelerine Yapılacak Yardım	4109 Sayılı Asker Ailelerine Yardım Hakkında Kanun / md. 7
Mutemet Avansları	5018 Sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu / md. 35
Para Cezaları ve Alacakları	1567 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu / Ek md. 4
Milli Emlak Taksit Bedelleri	4706 Sayılı Hazineye Ait Taşınmazların Değerlen. Kanunu / md. 5
Oda ve Borsa Aidatları	5590 Sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları, Borsalar Bir. Kanunu / md. 25
SGK Primleri	5510 Sayılı Sosyal Sig. ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu / md. 88
Ecrimisiller	2886 Sayılı Devlet İhale Kanunu / m. 75
Hazine Payı ve Trafik Cezaları	2918 Sayılı Karayolları ve Trafik Kanunu / md. 35 ve 115

Kaynak: (Özgün ve Andıç, 2018, s. 13.)

Tablo 1’de de belirtildiği üzere özel kanunlarında bulunan hükümlere yönelik olarak AATUHK’a atıfta bulunulan belirli alacakların söz konusu kapsamda değerlendirilmesiyle “kamu alacaklarının takip ve tahsil usulü” oldukça genişlemiştir. Tablo 1 ’de yer alan ihtiyati haciz tatbik edilecek kamu alacaklarının, bu sürecin hayat bulması için hangi aşamada oldukları ayrıca önem arz etmektedir (Gerçek, 2020, s. 10). Bu çerçevede belirli safhalardaki kamu alacaklarına yönelik ihtiyati haczin uygulanması mümkün olabilir, bunlar; “nihayetinde tahakkuk etmemiş ve fakat ihtiyati tahakkuk kararı alınan kamu alacakları, tahakkuk etmiş olmakla beraber hala ödeme vadesi gelmemiş olan kamu alacakları, ödeme vadesi dolmuş fakat borçlusuna daha ödeme emri düzenlenerek tebliğ edilememiş olan kamu alacakları, borçlusuna yönelik olarak ödeme emri tebliğ edilmiş ancak henüz 15 günlük itiraz ve ödeme zamanı dolmamış” kamu alacaklarıdır (Baydere, 2019, s. 60). Bu aşamalarda kamu alacakları için ihtiyati haciz tatbik edilebilmektedir. Ayrıca borçluya yönelik ödeme emri düzenlenip 15 günlük yasanın tevdi etmiş olduğu sürenin geçmiş olmasından sonra artık alacağın tahsili ile ilgili “doğrudan haciz” uygulanabilmesi olanağı doğmaktadır. Bu yüzden söz konusu aşama sonrası ihtiyati haczin uygulanması mevzu bahis olmayacaktır.

İhtiyati haciz kurumunun kamu icra hukuku açısından hukuki durumu, genel icra hukukundan farklılık göstermektedir. Kararı veren makam açısından ihtiyati haciz değerlendirildiğinde önemli bir ayırım bulunmaktadır. Genel icra hukukunda ihtiyati hacze yönelik karar alacaklının istemi üzerine hakim tarafından alınmakta, tatbik edilmesi ise icra daireleri vasıtasıyla hayata geçirilmektedir. Kamu icra hukukunda ise ihtiyati haciz için karar alınması, alacaklı amme idaresi tarafından ve re'sen icra yetkisi kapsamında alıp uygulanan bir idari işlem olarak gerçekleşmektedir (Baydere, 2019, s. 80). Kamu icra hukukunda genel icra hukukundan farklı şekilde, bir idari işlem ile kamu borçlusunun mülkiyet hakkının sınırlandırılması mevzubahis olup müteallik idari işlemin yargısal denetimi bilahare kamu borçlusunun dava açması ile mümkün olmaktadır (Yılmaz, 2010, s. 37). Genel icra hukukunda alınan ihtiyati haciz kararı belirli bir süre içinde kesin hacze dönüşmemişse ya da alacaklı vasıtasıyla aynı süre bağlamında dava açılmadığı takdirde ihtiyati haciz nihayete ermektedir. Kamu icra hukukunda ise AATUHK'na göre ihtiyati haczin ne kadar bir süre çerçevesinde devam edeceği belirlenmemiştir. Ancak *“ihtiyati hacze karşı açılan davada vergi mahkemesinin ihtiyati haczin kaldırılmasına karar vermesi, teminat gösterilmesi, ihtiyati haciz nedeninin ortadan kalkması ya da borcun ödenmesi halinde”* ihtiyati haczin kalkacağı açıktır. İhtiyati haciz bahsi geçen nedenler dolayısıyla kalkana ya da kesin hacze dönüşene kadar doğal olarak ihtiyati haciz uygulaması da devam etmektedir (Çetinkaya, 2009, s. 179). İhtiyati haciz hukuki nitelik olarak; kamu icra hukuku çerçevesinde belirli bir kişiye yönelik olması, kişinin malvarlığına yönelik bir alacak minvalinde tatbik edilmesi hasebiyle bireysel-subjektif bir idari işlem niteliğini barındırmaktadır. Ayrıca yeni bir hukuki durumu meydana getirerek borçlunun ihtiyati haciz kapsamındaki varlıkları üzerindeki tasarruf hakkını kaldırdığı için inşai, kamu borçlusunu belli başlı yükümlülükler altına sokması açısından ise *“yükümlendirici”* bir idari işlem olarak ifade edilebilir (Gerçek, 2020, s. 185). Diğer taraftan, AATUHK'da ihtiyati hacze yönelik yollar sayma yöntemiyle de belirtildiğinden sebebe bağlı bir işlemdir. İhtiyati haciz uygulanmasına yönelik şartların herhangi bir vakıa bağlamında gerçekleşmiş olması halinde ilgili idarenin ihtiyati haciz kararı alması zorunlu olduğundan söz konusu durum çerçevesinde idarenin bağlı yetkisinin olduğu da belirtmek yerinde olacaktır (Baydere, 2019, s. 80). Kamu icra hukuku muhtevasında amme alacaklarının korunmasına yönelik ilgili hükümler tetkik edildiğinde, yasa koyucunun ihtiyati haciz kurumuna aslında cebri bir teminat niteliği atfettiği gözlemlenmektedir. Doğrusu AATUHK'nın 14 ve 16. maddeleri bu konuyu destekler niteliktedir. Çünkü mezkur Kanun'un 16. maddesinde amme borçlusunun teminat göstermesi durumunda ihtiyati haczin kaldırılacağı, 14. maddesinde ise *“İhtiyaten haczolunan mallar istenildiği zaman para veya ayın olarak verilmek ve bu hususu temin için malların kıymetleri depo edilmek yahut tahsil dairesinin bulunduğu mahalde ikametgah sahibi bir şahıs müteselsil kefil gösterilmek şartıyla borçluya ve mal üçüncü şahıs yedinde haczolunmuşsa bir taahhüt senedi alınarak kendisine bırakılabilir”* ifadeleri konuya mesnet teşkil etmektedir (Resmi Gazete, 1953/6183: m.14-16). Fakat ihtiyati haciz, sonuçları itibarı ile mezkur Kanun'da yer alan teminat kurumundan daha külfetli neticelere haizdir. Teminat istenmesine yönelik şartların vuku bulması halinde amme borçlusu malvarlığı dahil ve/veya haricindeki teminatları gösterdiğinden dolayı kamu idaresinin cebir uygulamasına muhatap olmamaktadır. Diğer yandan, ihtiyati haciz sürecine mesnet oluşturacak Kanun'da yer alan şartların ortaya çıkması halinde ihtiyati haciz, doğruca amme borçlusunun aktifine yönelik alınmakta ve ilgili aktife dahil olan varlık üzerinden borçluya ait zilyetlik ortadan kaldırılarak idare tarafından el konulmaktadır (Gerçek, 2020, s. 186).

2. İhtiyati Haciz Sebepleri ve Uygulama Süreci

Hukuk düzeninde idari işlemlerin konusunu yaratacağı sonuç teşkil etmekte yani idari belirli bir işlemin sonucu diğer yandan onun konusunu teşkil etmektedir. Kanuni idare prensibi gereğince idari işlemin unsurları arasında yer alan *“konu unsuru”* da ilgili mevzuat bağlamında düzenlenir. Bu sayede kişilerin yasa hükümleri ile ilişkisi daha evvelden tespit edilmiş kurallar minvalinde şekillenmektedir. Doğal olarak bu süreçte ihtiyati haczin konusunu da *“ihtiyati hacze muhatap”* olan kişinin malvarlığı unsurlarına dahil olunarak tasarruf haklarının sınırlandırılması halini oluşturmaktadır. Ayrıca bir idari işlemin sebep ve konu unsurları arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Bir vakıa'nın vuku bulması halinde, idari işlem çerçevesinde ilgili sebep unsurunun varlığı, yani gerçekleşmesi konu unsurunun da ortaya çıktığını, dolayısıyla ilgili idari işlemin *“tesisini”* gerektirmektedir. Aksi takdirde vakıada sebep unsuru gerçekleşmiş olmasına rağmen ilgili işlemin oluşturulması, tabii olarak idari işlemin sebep ve konu unsurları yönünden sakat hale gelmesine neden olacaktır (Baydere, 2019, s. 97). Bu bağlamda, ihtiyati haciz işleminin sebep unsurunu meydana getiren durumlar AATUHK'nın 13. maddesinde tadadı olarak sınırlandırılmıştır. İhtiyati haciz işleminin sakat olarak tesis edilmemesi için mezkur Kanun'da belirtilen sebeplerden bir ya da birkaçının varlığının somut vakıa'nın uhdesinde gerçekleşmiş olması elzemdir.

2.1. 6183 Sayılı Kanun Kapsamında İhtiyati Haciz Sebepleri

Kamu alacaklarının tahsilinin tehlikede olmasına olanak tanımamak adına yasa koyucu tarafından hüküm altına alınmış ihtiyati haciz kurumu, amme borçlusunun borcunu ödeme hususunda ortaya çıkan şüpheli durumu sebebiyle alınmış bir tedbirdir. Bu süreçte önemli olan *“kamu alacağının tahsilinin tehlikede bulunması”* ve bu durumda alınacak tedbirlerin idari işlemi unsurları çerçevesinde vuku bulmasıdır. Bu minvalde oluşabilecek

tehlikeli durumlar AATUHK'nın 13. maddesinde belirtilmiş, mezkur Kanun'da sayılan hallerde alacaklı idare tarafından hemen ihtiyati haciz tatbik edilmesi zorunlu kılınmıştır. İhtiyati haciz tatbik edilmesi gereken mezkur Kanun'da yer alan şartlar şunlardır:

İhtiyati tahakkuk sebeplerinden birisinin oluşması, peşi sıra ihtiyati haciz uygulanmasını gerektiren durumların arasında gelmektedir. Fiili olarak AATUHK'nın 13. maddesinde belirtilmiş olmasa da Kanun'un "17. maddesinin 2 ve 3. bentleri"nde hüküm altına alınmış şartların oluşması halinde de ihtiyati tahakkukun akabinde ihtiyati haczin de uygulanması gerekmektedir. Ayrıca ihtiyati haciz sebepleri olan ve mezkur Kanun'un 1, 2, 3 ve 5. bentlerinde belirtilen şartlar da ihtiyati tahakkuk kararı alınmasına yönelik olarak hüküm altına alınmıştır. Söz konusu şartların varlığı halinde öncelikli olarak ihtiyati tahakkuk kararı alınacak, sonrasında ihtiyati haciz tatbik edilecektir. Bu yüzden ihtiyati haczi gerektiren sebepler arasında "ihtiyati tahakkuk" nedenlerinin de yer alması önem arz etmektedir (Resmi Gazete, 1953/6183: m.17/2-3).

AATUHK'nın 9. maddesine göre teminat talep edilmesi gerekli olan hallerin varlığı, ihtiyati haciz nedeni olarak gösterilmiştir. Mezkur Kanun maddesinde teminat istenmesi için gerekli şartlar şu şekilde ifade edilmiştir; "213 sayılı Vergi Usul Kanununun 344 üncü maddesi uyarınca vergi ziyat cezası kesilmesini gerektiren haller ile 359 uncu maddesinde sayılan hallerde temas eden bir amme alacağının alınması için gerekli muamelelere başlanmış olduğu takdirde vergi incelemesine yetkili memurlarca yapılan ilk hesaplara göre belirtilen miktar üzerinden tahsil dairelerince teminat istenir. Türkiye'de ikametgahi bulunmayan amme borçlusunun durumu amme alacağının tahsilinin tehlikede olduğunu gösteriyorsa, tahsil dairesi kendisinden teminat isteyebilir" (Resmi Gazete, 1953/6183: m.9). Yasa çerçevesinde belirtilen sebeplerin varlığında kamu alacağının tahsiline yönelik tehlike oluşuyorsa kamu idaresi, alacağın güvence altına alınmasını sağlamak amacıyla teminat isteyebilecek ya da doğrudan doğruya ihtiyati hacze de başvurabilecektir. Teminat, "Danıştay 9.D., 16.06.2014, E:2011/3737, K:2014/4258" ve "Danıştay 7.D., 3.10.2007, E:2006/1290, K:2007/3914"¹ kararlarında belirtildiği üzere "daha tahakkuk etmemiş, vadesi gelmemiş ya da cebri takip ve tahsil aşamasına geçmemiş, borca yönelik olarak henüz bir ödeme emri düzenlenmemiş" amme alacaklarına yönelik bir yöntemdir (Sarıcaoğlu, 2020, s. 872). Alacaklı kamu idaresi mezkur yasa hükmü çerçevesinde teminat isteyebileceği gibi doğrudan ihtiyati hacze yönelik olarak tasarrufta bulunabilir. Bu minvalde AATUHK'nın 13. maddesi "teminat istenmesi gereken hallerin varlığı halinde hiçbir müddetle mukayyet olmaksızın ihtiyati haciz uygulanmasını" zaruri tutmaktadır. Nitekim "Tahsilat Hazine ve Maliye Bakanlığı"na "30/06/2007 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan Tahsilat Genel Tebliği Seri:A, Sıra No:1 Amme Alacaklarının Korunması" başlıklı ikinci bölümünde; "...borçlu tarafından teminat gösterilinceye kadar beklenilmesi zorunlu olmayıp, gerek teminat olarak verilecek değerlerin haczedilebilmesini sağlamak gerekse teminat istenmesine ilişkin yapılacak tebligatlarda geçecek sürede amme alacağının güvence altına alınmasını temin etmek üzere, ihtiyati hacze ilişkin işlemlere derhal başlanması gerekmektedir" ifadesi yer almaktadır (Resmi Gazete, 2007/26268: m.6). Amme borçlusu, AATUHK'nın 10. maddesinde zikredilen varlıklar çerçevesinde teminat gösterdiği takdirde bunların alacaklı idare tarafından kabul edilmesi zorunludur. Ancak teminat amme borcuna karşılık gelmiyorsa borca denk gelen kısmı kabul edilip kalan kısmı için ihtiyati haciz yoluna gidilmektedir (Özbalcı, 2008, s. 159).

Amme borçlusunun belirli bir ikametgahının bulunmaması AATUHK'nın 13. maddesinin 2. bendine göre, ihtiyati haciz kararı verilebilmesine mesnet teşkil eden sebepler arasında sayılmıştır. Mezkur hükmünde belirtilen "ikametgah" kavramı "4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu"nun (TMK) 19. maddesinde yer alan "Yerleşim yeri bir kimsenin sürekli kalma niyetiyle oturduğu yerdir." şeklinde değerlendirilmektedir (Resmi Gazete, 2001/4721: m.19). Vergi icra hukuku yönünden, söz konusu kavram yasal ve mali ikametgah olarak yorumlanmalıdır çünkü bir kişinin TMK çerçevesinde ifade edilen manada belirli bir ikametgahı olmayabilir. Diğer yandan ticari ve mali işlerini yürütmüş olduğu belirli bir merkez de var olabilir. İşte böyle bir durumda amme borçlusunun sürekli olarak bu merkezde bulunması halinde ihtiyati haciz uygulanması gerekli olmayacaktır. Temel olarak AATUHK'nın 13/2. maddesi ikametgah yeri açısından da bir tahdit getirmemektedir. Mezkur Kanun hükmünde ifade edilen durum amme borçlusunun hiçbir şekilde ikametgahının olmadığı değil, suinietli bir şekilde amme alacağının tahsilini zorlaştırmak amacıyla sıkça ikametgahını değiştirmesi ve bu durumdan alacaklı idarenin haberdar edilmemesidir (Candan, 2007, s. 81).

¹ "Danıştay 9.D., 16.06.2014, E:2011/3737, K:2014/4258" sayılı kararında: "... 6183 sayılı Kanunun kamu alacağının korunması ile ilgili hükümlerini kapsayan Birinci Kısımın İkinci Bölümünde yer alan teminat istenilmesi, ihtiyati haciz ve ihtiyati tahakkuk müesseseleri, henüz kamu alacağı niteliği kazanmamış vergi ve cezaların, tahakkuk etikleri tarihte karşılaşılabilecek tahsil imkansızlığına bir önlem olarak öngörülmüştür. Dolayısıyla özel kanunlara göre henüz tahakkuk etmemiş vergi ve cezalar hakkında, kamu alacağının güvenceye bağlanması amacıyla öngörülen teminat isteme, ihtiyati haciz ve ihtiyati tahakkuk kararları alınarak uygulanması mümkündür. Tarh ve tebliğ üzerine dava konusu edilmekle tahsili duran vergi ve cezalar hakkında bu yola başvurulması Kanun hükümlerine uygun bulunmamaktadır."; "Danıştay 7.D., 3.10.2007, E:2006/1290, K:2007/3914": "Ödeme emri aşaması da geçirilen kamu alacağının tahsili için 6183 sayılı Kanunda öngörülen diğer cebren tahsil yöntemlerine başvurulması gerekirken, teminat istenmesi yolunda tesis edilen işlem de yasaya uyarlık bulunmamaktadır", Sarıcaoğlu, s.872.

Borçlunun, “kaçmış olması halinde ya da kaçması, mallarını kaçırmaması ve hileli yollara sapması ihtimalleri”, AATUHK’nın “13. maddesinin 3. bendi”ne göre ihtiyati haciz kararı için birer maddi olgu olarak ifade edilebileceğinden bu durumda karar alınabilir. Çünkü idare söz konusu hallerin varlığını; çeşitli kurumlar ile yaptığı bilgi alışverişlerinden, basın haberlerinden, vergi incelemelerinden, yoklamalardan, ihbar ve şikayetlerden saptayabilmektedir. Mezkur madde bağlamında alacaklı idare ihtiyati haciz kararı alırken bunları somut bilgi ve belgelere dayandırmalıdır. Aksi takdirde amme borçlusu açısından telafisi güç zararlar ortaya çıkabileceği gibi dava yoluyla ihtiyati haczin iptali de söz konusu olabilecektir. Nitekim “Danıştay 7.D., 27.01.1986, E:1984/1530, K:1986/246²” kararında AATUHK’nın 13/3. maddesi çerçevesinde “saptamanın somut bilgi, belgeler vasıtasıyla kanıtlanmadığı” gerekçesine dayanarak ihtiyati haczi iptal eden ilk derece mahkemesinin kararını bozmuştur (Baydere, 2019, s. 30). İdareye tanınan takdir yetkisi mezkur madde kapsamında mutlak olmayıp, hukuki esaslar doğrultusunda kamu yararı ve kamu görevinin gerekliliği ile tahdit edilmiş bir yetkidir (Geçer, 2017, s. 221).

AATUHK’nın 13. maddesinin 4. bendine göre “borçlunun teminat veya kefil göstermemesi ya da sunulan kefilin kabul edilmemesi”, ihtiyati haciz sebepleri arasında sayılmıştır. Teminat istenen durumların varlığı halinde yani AATUHK’nın 13/1. maddesi çerçevesindeki hallerin vuku bulunmasıyla birlikte amme borçlusu teminat göstermek durumundadır. Ancak mezkur Kanun’un 11. maddesine göre teminat sağlayamayan borçlu, “muteber bir şahsı müteselsil kefil ve müşterek müteselsil borçlu” olarak gösterebilmektedir (Resmi Gazete, 1953/6183: m.11). Amme borçlusunun teminat verememesi halinde şahsi kefalet mevzubahis olabilir. Diğer yandan alacaklı idare, gösterilen şahsi kefaleti kabul edip etmemekte serbesttir. Yani borçlu tarafından sunulan kefile idare itibar etmediğinde ihtiyati haciz yoluna gidilebilmektedir (Şarlak, 2007, s. 27).

Amme borçlusunun “mal bildiriminde bulunmaması veya eksik mal bildiriminde bulunması”, AATUHK’nın 13. maddesinin 5. bendi çerçevesinde ihtiyati haciz nedeni olarak hüküm altına alınmıştır. Mezkur Kanun’un 55. maddesi kapsamında; “amme borçlusunun borcunu vadesinde ödememesi durumunda 15 gün içinde bu borcunu ödemesini veya mal bildiriminde bulunmasını içeren ödeme emrinin tebliğ edilmesi” hükmü düzenlemektedir (Geçer, 2017, s. 222). Amme borçlusuna usule uygun olarak yapılmış ödeme emrine istinaden süresi dahilinde “mal bildiriminde bulunmaması veya bildirmiş olduğu malların amme alacağını karşılamaya yeterli olmaması halinde” alacaklı idare tarafından daha tahakkuk etmemiş ya da tahakkuk etmekle birlikte henüz ödeme süresi dolmamış sair amme borçları için ihtiyati haciz uygulamaktadır. Söz konusu durum çerçevesinde uygulanan ihtiyati haciz, ödeme emrine mesnet teşkil eden borç ile ilgili bulunmamaktadır. Zira ödeme emri bağlamındaki borç kesin olarak tahakkuk eden bir borçtur ve ödeme vadesi de gelmiş olmasından dolayı artık bununla ilgili olarak kesin haciz yoluna gidilmektedir (Gerçek, 2020, s. 190).

Borçluya karşı “para cezasını gerektiren müstelzim bir fiil nedeniyle kamu davası açılması” hali, AATUHK’nın 13/6. maddesi kapsamında ihtiyati hacze yönelik bir sebeptir. Bu süreçte uygulanacak ihtiyati haczin temel amacı; kamu borçlusunun var olan bütün amme borçlarını güvence altına almak için değil yalnızca kamu davası hasebiyle hüküm altına alınma ihtimali bulunan “para cezasını güvence altına almak”dır. “Danıştay 7.D., 11.10.2005, E:2004/1782, K:2005/2380” ve “Danıştay 7.D., 09.12.2003, E:2002/2942, K:2003/4993” bu konuda örnek teşkil edecek kararlar almıştır. Yasa hükmünden de anlaşılacağı üzere; “ihtiyati haciz kararı alınabilmesi için kamu davasının açılması yeterli olup ilgili davanın sonuçlanması” gerekli değildir (Geçer, 2017, s. 223). Ancak, ilgili kişiye yönelik suç duyurusunda bulunulması ve soruşturmaya başlanmış olması yeterli değildir. İhtiyati haciz tatbik edilebilmesi için Cumhuriyet Savcılığınca düzenlenecek iddianamenin mahkeme tarafından kabul edilerek kovuşturma aşamasına geçilmesi elzemdir (Baydere, 2019, s. 89). Mezkur

² “Danıştay Yedinci Dairesinin 27.01.1986 tarih ve E:1984/1530, K:1986/246” sayılı kararında “... İhtiyati haciz amme alacağının teminat alınması amacıyla getirilmiş bir tedbir olduğundan ve yukarıda anılan yasanın 13/3. maddesinde yer alan, borçlunun malları kaçırması veya hileli yollara sapmasının ihtimal dahilinde olması hâli ihtiyati haciz uygulaması için yeterli sebeptir. Sözü edilen madde hükmünde hangi hâllerde borçlunun kaçması, mallarını kaçırmaması ve hileli yollara sapması ihtimallerinin varlığının kabul edileceği belirtilmediğinden ihtimallerin var olup olmadığının takdiri idareye bırakılmıştır. İdarenin takdir yetkisi içinde kalan tasarruflarında belli sebepler göstererek işlem tesis ettiğinde, idari yargı organlarına bu sebeplerin var olup olmadığı, var olması hâlinde, böyle bir işlem yapılmasına yeterli sayılıp sayılmayacağının araştırılması gerekir. Olayda idarece ihtiyati haciz uygulamasının nedeni, yükümlüden istenen kamu alacağının yüksek miktarda olmasından dolayı borçlunun kaçması, mallarını kaçırmaması ve hileli yollara sapması ihtimalinin varlığına, yükümlünün teminat göstermek koşulu ile bu haczin kaldırılmasını isteme hakkına sahip olduğu hâlde bu yola başvurmamasını da iyi niyetli olmadığını göstermesine dayandırılmaktadır. Gerçekten mal varlığı borcunu karşılamayan kişilerin kaçması, mallarını kaçırmaması ve hileli yollara sapması ihtimali artacağından bu tür kişilerden alacaklı olanların alacaklarını teminat altına alıcı işlemlere başvurması doğaldır. Mahkeme, yükümlünün kaçması, mallarını kaçırmaması ve hileli yollara sapmasının somut belgelerle kanıtlanmadığı gerekçesiyle ihtiyati haczi iptal etmiştir. Somut belgelerle kanıtlanma meydana gelen olaylar için söz konusu olur. Oysa madde hükmünde kişilerin kaçması, mallarını kaçırmaması, hileli yollara sapmasından değil ihtimalinden söz edilmiştir. İhtimal kelime anlamıyla olabirliktir. Bir olayın olabilme şansı veya ihtimalin varlığını kabul zorunludur. Kaldı ki borçlunun ihtiyati haciz sırasında kaçmaya, mallarını kaçırmaya, hileli yollara başvurmaya teşebbüs edici hareketlerde bulunmaması ilerde bu yollara başvurmayacağı anlamına gelmez.” ifadelerine yer verilmiştir. Baydere, s.30.

yasa çerçevesinde böyle bir durum hasıl olduğunda, “suçluya hükmedilecek para cezasının tahsili için Cumhuriyet Savcılığı tarafından durumun vergi dairesine bildirmesiyle” beraber borçlunun mallarına bu kapsamda ihtiyati haciz konulabilmektedir (Gerçek, 2020, s. 191).

AATUHK'nın “27, 29 ve 30. maddeleri gereğince borçlunun iptal davasına dayanak teşkil edecek” tasarruflarda bulunulması, mezkur Kanun’un 13/7. maddesi gereğince ihtiyati hacze yönelik bir sebep oluşturmaktadır. Kamu icra hukukunda amme borçlusunun, mallarının haczinden ya da iflasına karar verilmesi safhasından evvel mal ve hakları üzerinde bulunan tasarruf salahiyeti tahdit altına alınmamıştır. Bu sebeple suiniyetli borçlunun alacaklısına zayıf verecek tasarruflarda bulunması ya da alacaklısından mal kaçırmak için bazı hukuki işlemlere başvurması mümkündür (Karakoç, 2009, s. 75). Yani borçlu, amme alacağının tahsilini engellemek amacıyla birtakım muvazaalı işlemler gerçekleştirerek malvarlıklarını başkasına devredebilir. Söz konusu teşebbüslere mahal vermemek için; “AATUHK’nın 27, 29 ve 30. maddeleri kapsamında ifade edilen ivazsız tasarruflar, hükümsüz sayılan işlemler ve bazı tasarrufların iptali yoluna gidilebileceği belirtilmiş, bu vasıtalar ile borçlunun mallarını kısmen ya da tamamıyla elden çıkarması halinde ihtiyati haciz tatbik edileceği” belirtilmiştir (Gerçek, 2020, s. 191). Bu süreçte diğer ihtiyati haciz nedenlerinden farklı olarak kesinleşmiş bir amme alacağı bulunmaktadır. Ancak, asıl kamu borçlusunun geçmiş zamanlarda gerçekleştirdiği işlem ve tasarruflardan dolayı malvarlığını başka kişilere intikal ettirmesi hasebiyle kesinleşmiş olan amme alacağı karşılıksız kalabilmektedir. Kanun koyucu burada amme borçlusu marifetiyle yapılan işlem ve tasarruflar iptal edilene kadar geçen süreçte, iptale konu olan malları güvence altına almak amacıyla ihtiyati haciz konulması gerekliliğini düzenlemiştir (Geçer, 2017, s. 224). Kamu icra hukuku kapsamında ihtiyati haczin uygulanabilmesi iptal davasının açılmış olma şartına bağlı değildir. Mezkur Kanun çerçevesindeki şartların oluşması halinde alacaklı idare, önce ihtiyati haciz tatbik edip sonrasında iptal davası açabilmektedir (Gerçek, 2020, s. 191). Kanun maddesinin lafzı da bu yönde bir anlam içermekle birlikte ihtiyati haciz ile üçüncü kişinin mülkiyetine yapılan müdahalenin hukuki açıdan bir sakatlık yaratmaması için ivedilikle iptal davasının ikame edilmesi elzemdir (Geçer, 2017, s. 224).

2.2. İhtiyati Haciz Süreci

Temel olarak ihtiyati haczin amme borçlusuna tatbik edilebilmesi bir kamu alacağının varlığına bağlıdır. Aksi durumda yani herhangi bir kamu alacağının bulunmadığı vaziyette şüphesiz ihtiyati haciz uygulamasından da bahsedilemez (Yüzer, 2005, s. 4859). İhtiyati haciz vergi alacakları dahil tüm kamu alacakları için tatbik edilebilen amme alacağını korumayı amaçlayan bir tedbirdir. Kural olarak ihtiyati haciz; “tahakkuk etmiş fakat ödeme vadesi gelmemiş ya da ödeme emri tebliğ edilmemiş alacaklara uygulanmakla birlikte henüz tahakkuk etmemiş olan alacaklarda ihtiyati tahakkukun gerçekleştirilmesi koşuluyla” tatbik edilmektedir (Beyazkılıç vd., 2006, s. 68). Bir amme borçlusunun bu kapsamda yer alan her bir unsura yönelik borcu söz konusu olabilmektedir. Bu durumda vergi dairesi uygulaması, ihtiyati haczin de her bir alacak unsuru için tatbik edilmesi şeklinde geliştirilmiştir. Ancak ortaya çıkan ihtiyati haciz sebebi, amme borçlusunun bütün alacakları çerçevesinde bir tehlikeye mahal verecek nitelikte ise doğal olarak ihtiyati haciz tüm alacaklara yönelik tesis edilebilecektir (Özbalcı, 2008, s. 205).

İhtiyati haczin tatbik edilebilmesi için Kanun’da yer alan sebeplerden birisinin oluşması ve nihayetinde “ihtiyati haciz kararının alınmış olması” gerekmektedir. İhtiyati haciz eğer tahakkuk etmemiş alacaklara tatbik edilecek ise öncelikle ihtiyati tahakkuk yapıp sonrasında ihtiyati haciz uygulanabilmektedir. AATUHK’nın “13. maddesinin 4, 6 ve 7. bentleri” çerçevesindeki sebeplerin varlığı durumunda ihtiyati tahakkuka gerek kalmadan ihtiyati haciz kararı alınabilmektedir (Resmi Gazete, 1953/6183: m.13). İhtiyati tahakkuk kararının alınması gereken koşulların varlığı durumunda güvence altına alınmak istenen amme alacağı hakkında defaten ihtiyati tahakkuk gerçekleştirilmesi gerekli ve yeterli olmaktadır. Yani sonrasında ihtiyati tahakkuka mesnet oluşturan her bir borçluya yönelik ayrıca ihtiyati tahakkuk kararı alınmasına gerek bulunmamaktadır (Yılmaz, 2015, s. 130). İhtiyati haciz, asıl amme borçlusunun haricinde AATUHK’nın 3. maddesinde zikredilen kişiler adına tatbik edilecek ise “tahakkuk etmemiş kamu borçları için asıl borçlu hakkında alınacak ihtiyati tahakkuk kararı” yeterlidir. Ancak söz konusu kişiler adına ayrı ayrı ihtiyati haciz kararı alınması gerekli olmaktadır (Baydere, 2019, s. 104). Diğer taraftan amme borçlusunun birden fazla borcunun bulunduğu hallerde borçların her birisinin tutarları belirtilmek koşuluyla amme borçlarının tamamı hakkında ihtiyati haciz kararı alınabilmektedir (Özbalcı, 2008, s. 209). İhtiyati haciz kararının alakalı kişisi, temelde kamu borçlusu olmakla birlikte mezkur yasada ifade edilen borca muhatap olan diğer kişiler de olabilmektedir. İhtiyati haciz, tüm kamu alacaklarına tatbik edilebildiğinden bu minvalde muhatapları da AATUHK’nın 3. maddesinde -amme borçlusunun kimler olabileceğine yönelik- açıklama yapılmış olan taraflardır. Mezkur madde hükmüne göre amme borçlusu veya borçlu tabiri; “Amme alacağını ödemek mecburiyetinde olan hakiki ve hükmi şahısları ve bunların kanuni temsilci veya mirasçılarını ve vergi mükelleflerini, vergi sorumlusunu, kefilini ve yabancı şahıs ve kurumlar temsilcilerini” şeklinde ifade edilmektedir (Resmi Gazete, 1953/6183: m.3).

Tahakkuk etmemiş, tahakkuk ettiği halde ödeme vadesi henüz gelmemiş veya ödeme vadesi gelmiş fakat ödeme emri çıkarılmamış bütün kamu alacaklarına yönelik olarak ihtiyati haciz tatbik edilebilmesi için AATUHK'nın 13. maddesinde "alacaklı kamu idaresinin mahalli en büyük memurundan" ihtiyati haciz kararı alınması gerekmektedir (Balcı, 2021, s. 477). AATUHK'nın 3. maddesinde Kanun çerçevesindeki alacaklı idarelerin "Devlet, il özel idareleri ve belediyeler" olarak ifade edilmesi hasebiyle ihtiyati haciz kararını verecek makam da bu minvalde değişiklik göstermektedir (Resmi Gazete, 1953/6183: m.3). Bu bağlamda alacaklı amme idaresi eğer il özel idaresi ise "ihtiyati haciz kararı" verme izni valiye; alacaklının belediye olması durumunda ise söz konusu yetki belediye başkanına aittir. Bahsi geçen yetki bağlı yetki çerçevesinde olup bir başka makama tevki mümkün değildir (Candan, 2007, s. 105). Mezkur Kanun'un haciz varakası başlıklı 64. maddesinde her ne kadar bir yetki devri ifade edilmişse de bu yetki ihtiyati haczin tatbik edilmesi sürecinde kıyasen uygulama alanı bulmamaktadır. Diğer taraftan "ölüm, istifa ve izin" gibi nedenlerle makamın boşalması durumunda, valilik ya da kaymakamlık görevine tevki edilen kişilerin de ihtiyati haciz kararı verebilmesi "Danıştay 7.D., 12.03.1996, E:1994/2479, K:1996/883" sayılı kararında³ ifade edildiği üzere mümkündür. İhtiyati haciz kararının verilmesinde "yer" olarak yetkili makam, alacaklı tahsil dairesinin mevcut olduğu konumdaki mevkiidir. AATUHK'nın 5. maddesinde belirtildiği üzere; "Borçlu veya malları başka mahallerde bulunduğu takdirde..." ifadesi bir niyabet unsurunu belirtmektedir ancak ihtiyati haciz kararının doğal olarak niyabeten alınması söz konusu değildir. Mezkur Kanun maddesi kapsamındaki durumların ortaya çıkması halinde öncelikle "alacaklı amme idaresinin mahalli en büyük memuru" vasıtasıyla ihtiyati haciz kararı alınacaktır. Sonrasında ise "borçlunun veya mallarının bulunduğu mahaldeki aynı neviden amme idaresinin tahsil dairesince" ihtiyati haciz kararı niyabeten tatbik edilebilecektir (Baydere, 2019, s. 102-103).

İhtiyati haciz kararı alınması akabinde, AATUHK'nın 64. maddesi çerçevesinde "ihtiyati haciz varakası" düzenlenmektedir. Mezkur Kanunda haciz muameleleri; "...tahsil dairelerince düzenlenen ve alacaklı amme idaresinin, mahalli en büyük memuru veya tevki edeceği memur tarafından tasdik edilen haciz varakalarına dayamılarak yapılır. Bu varakaların şekli ve ihtiva edeceği bilgiler Maliye Vekaletince belirtilir" şeklinde ifade edildiği üzere gerçekleştirilmektedir (Resmi Gazete, 1953/6183: m.64). İhtiyati haciz varakasında amme borçlusunun kimlik bilgileri, amme alacağına yönelik bilgiler, ihtiyati haciz kararının alınması sebepleri ve mesnedi gibi birtakım bilgiler yer almaktadır. Pratikte, söz konusu varakanın alt kısmında tahsil dairesi tarafından amme alacağı kadar malların ihtiyati hacize karar verildiği belirtilerek yetkililer tarafından imza altına alınır. Akabinde haciz varakası icra servisine gönderilmektedir, uygulamaya haiz olan kişi icra memuru ya da tahsildar olmaktadır (Gerçek, 2020, s. 193). AATUHK'nın 13/1. maddesi gereğince "ihtiyati haciz kesin haczin yapıldığı şekle göre" uygulanmaktadır. Bu bağlamda, icra servis şefine vasıtasıyla teslim edilen haciz varakası, işlemin icra servisi yetkisi dahilinde olması durumunda diğer saymanlıkların "borç izleme defterine" kaydedilerek zimmetle icra memuruna verilmektedir. İcra memuru ya da tahsildar haciz varakasında yer alan bilgilere istinaden ihtiyati haciz tutanağı tutar ve işlemlere devam etmektedir. Kamu borcuna yetecek derecedeki tespit edilen mallar tutanakta icra memuru, katipler ve borçlu tarafından imza altına alınmakta eğer varsa üçüncü kişilerin ya da borçlunun iddiaları da tutanağa derç edilmektedir (Çiftçioğlu vd., 2015, s. 109). İhtiyati haciz, borçlunun bilfiil şahsında değil mal ve alacakları, varsa diğer haklarına ilişkin tesis edilen bir kurumdur. Borçlunun uhdesinde yer alan tüm mal, hak ve alacaklar ihtiyati haciz konusu olarak kabul edilebilir. Fakat mezkur Kanun'a göre ihtiyati haciz, kesin haczin hükümlerine tabi olması dolayısıyla AATUHK'nın 70. maddesinde yer alan mallar ihtiyaten haczedilmemektedir. Diğer taraftan Kanun kapsamında öngörülen şartlar dahilinde, AATUHK'nın 71. maddesinde ifade edilen gelirler "kısmen" ihtiyati haciz konusu olabilmektedir (Resmi Gazete, 1953/6183: m.70-71). Özet olarak ihtiyati haciz sürecinde; "kesin haciz hükümleri kapsamında borçlunun mali bildiriminde gösterilen ya da tahsil dairesi tarafından belirlenen menkul ve gayrimenkul mallardan, alacak ve haklardan kamu alacağını tatmin edecek kısmına" tahsil dairesince el konulmaktadır (Gerçek, 2020, s. 194).

AATUHK'nın 13. maddesinde "...hiçbir müddetle mukayyet olmaksızın..." şeklinde ifade edildiği üzere herhangi bir süreyle almaksızın alınabilecek ihtiyati haciz, hem amme borçlusu hem de alacaklı idare yönünden hukuksal sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Resmi Gazete, 1953/6183: m.13). Gerek AATUHK'da gerekse İİK'da münferit olarak ihtiyati haciz sonuçları çerçevesinde belirlenmiş net bir hüküm yer almamaktadır. Ancak AATUHK'nın 13. maddesinde yapılan atıf bağlamında "icrai haczin sonuçları"ni düzenlemiş olan 73. madde çerçevesindeki hükümlerin ihtiyati haciz ile de ilgili olduğu belirtilebilir. Bu minvalde, ihtiyati haczin tatbik edilmesi kamu borçlusunun haczedilmiş mallara yönelik tasarruf hakkını ortadan kaldırmaktadır. Alacaklı kamu idaresinin onayını almadan borçlu, söz konusu mallar üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunamaz. Örneğin, bu kapsamda ihtiyaten haczi gerçekleştirilmiş olan malın rehin olarak verilmesi, tüketilmesi ya da satılması

³ "Danıştay Yedinci Dairesinin 12.03.1996 tarih ve E:1994/2479, K:1996/883" sayılı kararında "...Vergi dairesince ihtiyati haciz yoluna başvurulabilmesi için kamu davasının açılmasının yeterli olduğu, ancak valinin görevinin başında bulunduğu hâlde vali yardımcısı tarafından ihtiyati haciz varakasının imzalanmasında isabet bulunmadığı..." kabul edilmiştir.

mümkün değildir (Baydere, 2019, s. 109). Diğer taraftan ihtiyaten haczedilmiş olan malların üzerinde istihkak iddiaları bulunmaktaysa, haciz sırasında ileri sürülmek koşuluyla üçüncü kişilerin iyi niyet kuralları kapsamında elde ettikleri hakları da saklı tutulmaktadır (Kaynar, 2008, s. 133). Alacaklı tahsil dairesi tarafından teminat ve kamu alacağını güvence altına almak için ihtiyaten haczedilmiş mallar üzerinde söz konusu daireye rehin hakkı ya da aynı bir hak sağlanmamaktadır. Bu yüzden kamu alacağının vadesi dolmadan tahsil dairesinin satışa yönelik bir talepte bulunma yetkisi de doğal olarak bulunmamaktadır. Tahsil dairesi, alacağın vadesi gelene kadar hacizli malları aynı ile vaki korumak zorundadır. Fakat malların bozulma, çürüme gibi bazı sebeplerden dolayı muhafazası olası değilse ya da beklendiği zaman zarfında haczedilmiş mallarda önemli değer düşüklüğü yaşanacaksa mallar süratle paraya çevrilerek elde edilen bedel teminat olarak muhafaza edilebilir (Kızılot vd., 2008, s. 326). Bu süreçte, kamu alacağının tahsil edilebilir bir duruma gelmesine müteakip kamu borçlusu borcunu ifa etmediği takdirde ihtiyaten haczedilen mallar da nihayetinde satılarak paraya çevrilmektedir (Ağar, 2009, s. 180). İhtiyaten haczi yapılmış olan malların başta nakliyesi ve muhafazası olmak üzere alacaklı idare birtakım yükümlülükler ile mükellef kılınmaktadır. Bu sürecin uzaması halinde de idare bu konularda önemli maliyetlerin altına girmek durumundadır. Bu sebeple, AATUHK'nın 14. maddesinde tahsil dairesi yönünden bahsi geçen külfet ve maliyetlerden kurtulmak, borçlu ve/veya üçüncü kişinin mallardan yararlanmasını devam ettirmek adına ihtiyaten haczi yapılmış olan malların belirli şartlar dahilinde borçluya bırakılması hüküm altına alınmıştır. Mezkur maddeye göre; *“İhtiyaten haczolunan mallar istenildiği zaman para veya ayın olarak verilerek ve bu hususu temin için malların kıymetleri depo edilmek yahut tahsil dairesinin bulunduğu mahalde ikametgah sahibi bir şahıs müteselsil kefil gösterilmek şartıyla borçluya ve mal üçüncü şahıs yedinde haczolunmuşsa bir taahhüt senedi alınarak kendisine bırakılabilir”* şeklinde ifade yer almaktadır (Resmi Gazete, 1953/6183: m.14). Bu konudaki inisiyatif tamamen tahsil dairesine ait olmakla birlikte alacaklı idare tarafından konulmuş olan ihtiyati haciz aynen devam etmektedir. Söz konusu düzenleme ile birlikte tahsil dairesi ve amme borçlusunun menfaatleri korunarak ihtiyati haczin ağır neticeleri hiç değilse belirli düzeyde azaltılmaktadır (Gerçek, 2020, s. 195).

İhtiyati haciz, belir bir zaman dilimi ile sınırlandırılmadığından dolayı bu uygulamanın kaldırılması ancak; *“teminat gösterilmesi, kesin hacze çevrilmesi ya da yargı organı tarafından karar verilmesi”* durumlarında mümkün olabilmektedir (Çiftçioğlu v.d., 2015, s. 110). Amme borçlusuna tanınmış olan haklar çerçevesinde AATUHK'nın 16. maddesinde teminat gösterilerek ihtiyati haczin kaldırılması talep edilebilir. Ancak böyle bir talep söz konusu olduğunda mezkur Kanun'un 10. maddesinde düzenlenmiş olan hüküm kapsamında teminat verilmesi gerekmektedir (Resmi Gazete, 1953/6183: m.10). Diğer taraftan süreyle bağlı olmaksızın tatbik edilebilen ihtiyati haciz, ne zaman kesin hacze çevrilirse o zaman kalkmaktadır (Savaş, 2001, s. 124). Dolayısıyla, ihtiyati haczin kesin haciz sürecine dahil olabilmesi için evvela amme alacağının muaccel hale gelmesi gerekmektedir. Bu bağlamda ihtiyati hacze mesnet teşkil eden kamu alacağı teminatsız alacaklar gibi takip edilmektedir. Yani, vadesi gelen kamu alacağına yönelik bir ödeme gerçekleştirilmediği takdirde; öncelikle ödeme emri gönderilmekte ve 15 günlük süre zarfında ödeme yapılmaması ya da dava yoluna gidilmediği durumda, ihtiyati haciz kesin hacze çevrilmektedir. Bu süreçten sonra artık haczi yapılmış olan yasa hükmünde yer alan şartlarda ilgili mallar paraya çevrilerek satılmakta ve kamu alacağı buna göre tahsil edilmektedir. İhtiyati haczin kalkmasının bir diğer yolu ise dava yoludur. Hakkında ihtiyati haciz kararı alınan amme borçlusu ihtiyati haciz sebeplerine itiraz ederek, vergi mahkemesinde dava açma imkanı bulunmaktadır. Bu minvalde mahkeme tarafından ihtiyati haczin kaldırılmasına yönelik bir karar verildiği takdirde, dolayısıyla ihtiyati haciz de mahkeme kararı vasıtasıyla sonlanmış olmaktadır (Gerçek, 2020, s. 196).

3. İhtiyati Haczin Dava Konusu Olması ve Dava Usulü

Anayasa'nın 36. maddesinde herkesin hak arama özgürlüğüne sahip olduğunu ve bu hakkını yargı mercilerin önünde adil yargılama kapsamında getirebileceği hüküm altına alınmaktadır. Ayrıca *“temel hak ve hürriyetlerin korunması”* başlıklı Anayasa'nın 40. maddesinde; *“Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkanının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir. Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır”* şeklinde ifadeler yer almaktadır (Resmi Gazete, 1982/2709: m.40). Bununla birlikte, *“idarenin gerçekleştirmiş olduğu her türlü ve işlemine karşı yargı yolunun açık olduğu”* söylemi *“Yargı Yolu”* başlıklı 125. madde çerçevesinde vurgulanmıştır (Resmi Gazete, 1982/2709: m.125). Bahsi geçen hükümler beraber değerlendirildiğinde; idare vasıtasıyla tesis edilmiş olan işlemlerin yargısal denetime tabi olduğu, idari işlemin düzenlenmesi akabinde ilgili tarafa yönelik *“idari başvuru yolları”*nın açık olması veya bu konuda dava yoluyla itiraz hakkı tanınması gerektiği, yargı yoluna başvuru ya da idari makamlara başvuru için geciktirici birtakım süre ve koşulların dayatılmayacağına yönelik neticelerin varlığı anlaşılmaktadır (Baydere, 2019, s. 117). Bu minvalde bir idari işlem olan ihtiyati haciz kurumu da yargısal denetime tabidir. Anayasa'nın 125. maddesinde ifade edilen idarenin sorumluluğu hükmünden hareketle, kişisel hakları ihtiyati haciz sebebiyle zarar görenler tarafından söz konusu zararların giderilmesi amacıyla tam yargı davası açılabilir (Balci, 2021, s. 545). Ayrıca ihtiyati haciz kararına karşı açılacak olan davalar kapsamında iptal davası ve istihkak davası da bulunmaktadır. İptal

davası, “2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu”nun (İYUK) 2. maddesinde yer almakla birlikte idari dava türleri mezkur yasa çerçevesinde; “İdari işlemlerin yetki, şekil, amaç, sebep ve konu unsurları yönünden hukuka aykırı olmasından dolayı açılan iptal davaları; idari işlem veya eylemlerden dolayı şahsi hakları doğrudan etkilenen kişiler tarafından açılan tam yargı davaları; tahkim yoluna tabi olacağı öngörülen imtiyaz sözleşme ve şartlaşmaları hariç olmak üzere kamu hizmeti yürütülmesi amacıyla yapılan idari sözleşmelerden doğan davalar” şeklinde hüküm altına alınmıştır (Resmi Gazete, 1982/2577: m.2). “Danıştay 4.D., 13.04.2016, E:2016/1830, K:2016/1611 sayılı kararında”⁴ ifade edildiği üzere İYUK md. 2 çerçevesinde ihtiyati haciz kararına karşı açılacak davanın konusunu iptal davası oluşturmaktadır (Baydere, 2019, s. 127).

AATUHK'nın 15. maddesinde hüküm altına alındığı üzere “ihtiyati hacze muhatap olanlar yani haklarında ihtiyati haciz tatbik edilenler” haczin uygulandığı, muhatapın yokluğunda yapılan hacizlerde ise haciz tutanağının tebliğ edildiği tarihten itibaren 15 gün içerisinde alacaklı tahsil dairesinin görev alanında dahilinde yer alan vergi mahkemesine dava açılabilir. Bu kapsamda AATUHK'da bulunan ilgili hükümler İYUK tarafından düzenlenmiş olan “genel yetki” kurallarına yönelik muvazi bir vasfa sahiptir (Gerçek, 2020, s. 196). Mezkur Kanun'da yetkili mahkemeyi belirlenirken istinabe yoluyla tatbik edilen ihtiyati haciz için de hususi bir ayrıma gidilmemiştir. Bundan dolayı istinabe yoluyla gerçekleştirilen ihtiyati hacizlerde de davanın “alacaklı tahsil dairesinin bulunduğu yerdeki vergi mahkemesi”nde açılması elzemdir (Karakoç, 2000, s. 85). AATUHK'da yer alan süre özel nitelikli bir hüküm olması hasebiyle hak düşürücü süre hususiyetine haizdir. İYUK 14/3-d ve 15/1-b maddelerine göre de mahkeme re'sen bu hususu tetkik etmekle mükelleftir (Resmi Gazete, 1982/2577: m.14-15). İhtiyati haciz işleminin muhatap; idari işlemin unsurları kapsamında yer alan “yetki, şekil, sebep, konu ve amaç” çerçevesinde hukuka aykırılık iddiası ile iptal davası açabilecektir (Artun, 2015, s. 4542). Söz konusu talep bağlamında ilgili mahkeme idari işlemin bu unsurlar yönünden hukuka aykırı olup olmadığını değerlendirecek ve akabinde buna göre karar verecektir (Kaynar, 2008, s. 136). Bu minvalde ihtiyati haciz uygulamasına karşı; ihtiyati haciz uygulamasının usule uygun gerçekleştirilmediği, AATUHK'nın 13. maddesinde hüküm altına alınmış olan sebeplerden biri bir şekilde ihtiyati haczin tatbik edildiği yani ihtiyati hacze mesnet koşullar oluşmadan haciz uygulandığı iddiası ile iptal davası açılabilir (Gerçek, 2020, s. 196). İhtiyati hacze karşı açılan davada, davacı taraf işleme muhatap şahıs olmakla birlikte bu kişinin asıl borçlu, yasal temsilci, şirket ortağı gibi sıfatlara sahip olmasının herhangi bir önemi bulunmamaktadır (Balci, 2021, s. 550). Çünkü dava, ihtiyati haciz kararı alınmış muhatap vasıtasıyla açılmaktadır. Davalı taraf; belediyelere ait olan kamu alacakları kapsamında uygulanmış ise belediye başkanlığı, il özel idaresine ait amme alacağından dolayı ihtiyati haciz tatbik edilmişse il özel idaresini temsil makamı olan valiliktir. Eğer davanın hasım gösterilmeden veya farklı hasım gösterilerek açılması halinde İYUK'un 14 ve 15. maddelerinde hüküm altına alındığı üzere dava dilekçesinin gerçek tarafa tebliğ edileceği belirtilmiştir. Bu durum mezkur Kanun'da yer aldığı şekliyle davanın ilk inceleme safhasından ve daha sonra fark edilmiş olması durumunda dahi işlem tesisine müsaittir. Bu bağlamda dava dilekçesinde yer alan tarafın mahkeme vasıtasıyla yanlış taraf olduğu saptanabilir. Doğal olarak yanlış taraf re'sen, olması gereken doğru davalı taraf konumuna getirilecek ve ilgili davaya yönelik olan dilekçe söz konusu idareye tebliğ edilecektir (Baydere, 2019, s. 128-129).

İhtiyati hacze karşı açılan davalarda AATUHK'nın 15. maddesinden yola çıkarak uyuşmazlık hakkında karar vergi mahkemesi vasıtasıyla verilecektir. Bu minvalde İYUK'un 45 ve 46. maddelerinde “...başka kanunlarda aksine hüküm yer alsa dahi idare ve vergi mahkemesi tarafından verilen kararlara karşı itiraz ve temyiz yoluna gidilebileceği” ifade edilmektedir. Yani ihtiyati haciz tatbiki ile ilgili olan mahkeme kararlarına karşı üst yargı yollarına başvurulabilmektedir (Gerçek, 2020, s. 197). Ancak ihtiyati hacze karşı açılacak davada yürütmenin durması söz konusu olmayacaktır. İYUK'un 27. maddesinde “yürütmenin durdurulması” hususu hüküm altına alınmıştır. Buna göre; “Danıştay'da veya idari mahkemelerde dava açılması dava edilen idari işlemin yürütülmesini durdurmaz”. Söz konusu duruma İYUK'un 27/4. maddesinde; “Vergi mahkemelerinde, vergi uyuşmazlıklarından doğan davaların açılması, tarh edilen vergi, resim ve harçlar ile benzeri mali yükümlerin ve bunların zam ve cezalarının dava konusu edilen bölümünün tahsil işlemlerini durdurur” şeklinde belirtilen ifade

⁴ “Danıştay Dördüncü Dairesi 13.04.2016 tarih ve E:2016/1830, K:2016/1611” sayılı kararında “... Dosyanın incelenmesinden, davacı adına düzenlenen 05.12.2012 gün ce 1720/50-52 sayılı vergi inceleme raporlarına istinaden, ihtiyaten tahakkuk ettirilen muhtelif vergi borçlarının güvenceye alınması amacıyla 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun'un 13. maddesi uyarınca ihtiyati haciz işleminin uygulandığı, Vergi Mahkemesince, ihtiyati haciz işlemi tesis edilmesine dayanak teşkil eden yasa maddesi ile aranan koşulların davacı açısından gerçekleşmediği belirtilerek davanın kabulüne karar verildiği anlaşılmaktadır. Davalı idare tarafından, ihtiyati haciz işleminin gerekçesi 6183 sayılı Yasanın 13. maddesinin 1 ve 3 nolu benleri gösterilmiş, Mahkemece; 3 nolu bentte belirtilen şartlarla ilgili yeterli tespit bulunmadığından bahsedilerek dava konusu işlemin iptaline karar verilmiştir. Ancak işlemin bir diğer gerekçesi ise 13. maddenin 1 nolu bendidir. Mahkemenin 13/3. maddedeki şartlar yönünden gerekçesi doğru olsa bile işlemin diğer gerekçesi olan 13/1. maddesi yönünden farklı bir sonuca ulaşılması, dava konusu işlemin hukuka uygunluğu bakımından farklı bir sonuç doğurabilecektir. Hâlbuki mahkemece, 6183 sayılı Yasanın 13/1. maddesi yönünden bir değerlendirme yapılmamıştır. Bu durumda, mahkemece 6183 sayılı Yasanın hem 13/1. hem de 13/3. maddelerindeki koşulların dava konusu işlem yönünden ayrı ayrı değerlendirilerek yeniden bir karar verilmesi gerekmektedir.” ifadelerine yer verilmiştir. Baydere, s.127.

ile istisnai bir durum oluşturulmuştur (Resmi Gazete, 1982/2577: m.27). Yani vergi mahkemeleri nezdinde açılan bütün davalara yönelik olarak değil, sadece “tarh ve ceza kesme işlemleri kapsamında açılan davalarda” yürütme bizatihi durmaktadır. Doğal olarak bu süreçte ihtiyati haciz de söz konusu istisna çerçevesinde yer almadığından, mahkemenin yürütmeyi durdurma kararı vermediği müddetçe ihtiyati haciz uygulaması devam edecektir (Baydere, 2019, s. 137). Yürütmenin durdurulması talep edilmesi halinde mahkemenin bu yönde müspet bir karar verebilmesi için belirli şartların varlığı elzemdir. Söz konusu koşullar İYUK’un 27/2. maddesinde; “*Yürütmenin durdurulması kararlarında idari işlemin hangi gerekçelerle hukuka açıkça aykırı olduğu ve işlemin uygulanması halinde doğacak telifisi güç veya imkânsız zararların neler olduğunun belirtilmesi zorunludur*” şeklinde ifade edilmiştir. Yani idari işlemin tatbik edilmesi halinde “*telifisi güç veya imkânsız zararların*” ortaya çıkacak olması, işlemin hukuka aykırı hale gelmesi gerekliliği hüküm altına alınmıştır. Böyle bir hususun ortaya çıkması durumunda dikkat edilmesi gereken, mezkur madde bağlamında belirtilen şartların bir arada gerçekleşmiş olması halidir (Resmi Gazete, 1982/2577: m.27/2). Ayrıca, ihtiyati haciz işlemi uygulanırken AATUHK’nın 66 ila 68. maddeleri çerçevesinde ortaya çıkan istihkak iddiaları söz konusu olabilir. Bu iddialarının çözülmesi amacıyla yapılması gereken ihtiyati hacze karşı “istihkak davası” açılmasıdır. Mezkur Kanun’da ihtiyati haciz uygulaması esnasında meydana gelebilecek ve “istihkak davası”na mesnet oluşturabilecek uyuşmazlıkların çözüm yeri ile ilgili açık bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak, bahsi geçen uyuşmazlıkların kesin haciz esnasında ortaya çıkması ile ihtiyati haciz sürecinde meydana gelmesi bağlamında bir fark bulunmamaktadır. Bu durum hasebiyle; “ileri sürülecek istihkak iddialarının kesin hacizde olduğu gibi ihtiyati hacizde” de “genel hukuk mahkemeleri” vasıtasıyla karara bağlanması gerekmektedir (Gerçek, 2020, s. 197). Nitekim mezkur Kanun’un 68. maddesinde “*istihkak davalarına bakmaya haczi yapan tahsil dairesinin bulunduğu mahal mahkemesi*”nin görevli olduğu belirtilmiştir. Bu minvalde, Kanun’un genel mahkemelere atıf yapmasından ve istihkak iddiası uyuşmazlığının temelinde idari bir işlemde ziyade “mülkiyet hakkı” teşkil ettiğinden dolayı doğal olarak istihkak iddialarını çözümleme görevi adli yargıya aittir. Hacizle ilgili söz konusu hükmün Kanun’un 13/1. maddesi gereği ihtiyati haciz için de uygulanması gerekmektedir. Bahsi geçen durum kapsamında “Uyuşmazlık Mahkemesi de 23.10.2000 tarihli” bir kararında⁵ bu çerçevede karar vermiş, “ihtiyati haciz sırasında ileri sürülen istihkak iddiaları ile ilgili olarak açılan davaların adli yargının görevine girdiğine” hükmetmiştir (Baydere, 2019, s. 56).

İhtiyati haciz kararına karşı sadece yargı yoluna başvurulması kararın uygulanmasına yönelik bir etki tesis etmemektedir. Fakat dava sürecinde yürütmenin durdurulmasının istenmesi ve mahkemenin bu yönde olumlu karar vermesi ile birlikte ihtiyati haciz kararının yürütülmesinin durdurulması mümkündür. Diğer taraftan İYUK’un “Kararların Sonuçları” başlıklı 28. maddesinde “önceden yer alan ihtiyati hacze ilişkin mahkemelere verilen kararların kesinleşmeden uygulanmayacağı” hükmü, “Anayasa Mahkemesi’nin 10.07.2013 tarih ve E:2012/107, K:2013/90 sayılı kararı” ile iptal edilmiştir (Özbalcı, 2006, s. 240). Söz konusu karar bağlamında istisna hükmünün iptali ile birlikte ilk derece mahkemeleri vasıtasıyla davacıya yönelik olarak tatbik edilen ihtiyati haczin iptaline veya yürütmesinin durdurulmasına karar verilmesi durumunda idare, herhangi bir gecikmeye mahal vermeden kararın tebliğinden sonra en çok 30 gün içerisinde kararı yerine getirmek durumundadır. Böyle bir durumda da davacının mal varlığı üzerinde konulmuş olan haczin kaldırılması gerekmektedir. Mahkeme tarafından iptal kararı verilen ihtiyati haciz işlemi kesin olarak kalkmakla birlikte bahsi geçen tasarruf hiç tesis edilmemiş bir şekilde hukuk aleminden silinmektedir. İhtiyati haciz tasarrufunun tekrar uygulama alanı bulabilmesi için “istinaf/temyiz mercileri tarafından ya kararın yürütmesinin durdurulmasına karar verilmesi, ya kararın istinaf mahkemesi tarafından kaldırılması ya da kararın Danıştay tarafından bozulması” elzemdir (Baydere, 2019, s. 142). Mahkemenin ihtiyati hacze karşı açılmış olan davanın reddine karar vermesi durumunda ise doğal olarak ilgili işlemin hukuki niteliğinde herhangi bir değişiklik olmaz, işlem hukuk dünyasında varlığını sürdürmeye devam eder. Ayrıca, ihtiyati haciz kararına yönelik olarak yasal süre içerisinde kanun yollarına başvurulmaması ya da istinaf/temyiz mercileri tarafından “kararın onanması” halinde de bu yöndeki müteallik karar kesinleşmektedir (Balcı, 2021, s. 551).

Sonuç

AATUHK kamu alacaklarının korunmasını, amme alacağının tahsilini tehlikeye düşüren hususlara karşı tedbir alınmasını öngören ve bu konularda yapılacakları hüküm altına alan bir yasadır. Mezkur Kanun hükümlerinde yer alan bu konudaki tedbirlerden birisi de ihtiyati haciz müessesidir. Amme borçlarının tahsil edilmesi sürecinde önemli bir tedbir olan ihtiyati haciz kurumu, “kamu borçlusunun taşınır ve taşınmaz malları ile alacak ve haklarına yönelik” olarak ileride gerçekleştirilecek cebren tahsil sürecine yönelik özellikler içermektedir.

⁵ “Uyuşmazlık Mahkemesi Hukuk Bölümü 23.10.2000 tarih, E:2000/46, K:2000/46” sayılı kararında; “... idarece kamu gücüne dayanılarak, re’sen ve tek yanlı olarak tesis edilmesi nedeniyle idari nitelik taşıyan ihtiyati haciz işlemine karşı açılan davanın görüm ve çözümünde idari yargının görevli olacağı; hacze konu menkul malların kendisine ait olduğunu ileri süren üçüncü şahıs bakımından ise, mülkiyet hukukunu ilgilendiren hak iddiasına dayanılarak açılan istihkak davalarına adli yargı yerinde bakılacağı kuşkusuzdur. ...” ifadelerine yer vermiştir. Baydere, s. 56.

Ayrıca ihtiyati haciz, amme alacağına suiniyetli borçlular tarafından engel olunmasını, tahsilatın önemli seviyede zorlaştırılmasını engellemek amacıyla düzenlenmiş bir kurumdur. Kamu icra hukuku çerçevesinde düzenlenen söz konusu müessese, İİK’da düzenlenen ihtiyati hacizden farklı olarak idari bir kararla gerçekleştirilmekte olup amme borçlusunun mülkiyet hakkının idari bir işlem vasıtasıyla sınırlandırılması anlamını taşımaktadır. Bu sebeple, Anayasa’da öngörülen “temel hak ve özgürlüklerin” sınırlandırılması gerçekleştirilirken hukuksal rejim bakımından iyi tahlil edilmesi gereken bir husustur. İdari bir işlem ile mülkiyet hakkına getirilen sınırlamanın vaki olması, Anayasa’nın 13. maddesinde yer alan ölçülülük ilkesi bağlamında değerlendirildiğinde hassasiyet ile gerçekleştirilmesi olan bir işlemdir. Bahsi geçen kurumun yetkilendirilmesi, her ne kadar temel hak ve özgürlüklerin “Kanun” ile sınırlandırılabilmesi prensibine aykırılık teşkil ettiği şeklinde bir görünüme sahip olsa da ihtiyati haciz kurumu; ihtiyati haciz sebeplerinin amacı yönünden “gerekli”, temel gayeyi gerçekleştirmeye “elverişli”, amaç çerçevesinde “orantılı” olduğu ifade edilebilir. Ayrıca ihtiyati haciz diğer idari işlemler gibi yargısal denetime tabi olduğundan idarenin bu tedbirin uygulanması sürecinde hassasiyetle hareket etmesi gereklidir. Özellikle idarenin bu derecede önemli bir tedbire başvururken Anayasa’nın “ölçülülük ilkesi”ne de dikkat etmesi gerekmektedir. Her somut olay değerlendirilirken ölçülülük ilkesinin elverişlilik, gereklilik ve orantılılık alt prensiplerinden oluştuğu unutulmamalıdır. Ayrıca, yetkili tahsil dairesine kendisine verilmiş olan özel yetkiyi tesis ederken yargı kararları başta olmak üzere diğer ihtiyati haciz uygulamalarını takip etmeli, bu yönde “uygulama birliğini” oluşturmalıdır. Kişilerin “mülkiyet ve hukuki güvenlik hakları” üzerinde hayli ciddi tesirleri olan ihtiyati haciz müessesesinin tatbikinde, farklı icraatlar vasıtasıyla hak ve menfaat ihlallerinin oluşmaması için idarenin uygulamada azami derecede birlik sağlaması zaruridir.

AATUHK’nun 15. maddesinde ihtiyati hacze itiraz hususu düzenlenmiştir. Mezkur madde hükmünde “*Haklarında ihtiyati haciz tatbik olunanlar haczin tatbiki, gıyapta yapılan hacizlerde haczin tebliği tarihinden itibaren 15 gün içinde alacaklı tahsil dairesine ait itiraz işlerine bakan vergi itiraz komisyonu nezdinde ihtiyati haciz sebebine itiraz edebilirler. İtirazın şekli ve incelenmesi hususunda Vergi Usul Kanunu hükümleri tatbik olunur. Bu ihtilaflar itiraz komisyonlarınca diğer işlere takdimen incelenir ve karara bağlanır. İtiraz komisyonlarının bu konuda verecekleri kararlar kesindir*” ifadeleri yer almaktadır. Ancak bu hükmünde açık bir şekilde değişiklik yapılmış olmasa da “20.01.1982 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun”un 13. maddesi ile yasa hükmünde belirtilen “*vergi itiraz komisyonu*” ibaresi “*vergi mahkemesi*”, “*itiraz*” ibaresi ise “*vergi mahkemesinde dava açılması*” şeklinde değişikliğe uğramıştır. Ayrıca, İYUK’un 63. maddesi ile de 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun (VUK) vergi uyumsuzluklarını konu alan 379 ilâ 412. maddeleri yürürlükten kaldırılmıştır. Bu sebeple AATUHK’nun 15/2. maddesinde belirtilen “*İtirazın şekli ve incelenmesi hususunda Vergi Usul Kanunu hükümleri tatbik olunur*” şeklindeki ifadenin hükmü de doğal olarak kalmamıştır. Söz konusu durumda mezkur Kanun maddesi çerçevesinde ortaya çıkacak ihtilaflar İYUK hükümleri esas alınarak çözümlenecektir. Bu minvalde AATUHK’nun 15. maddesinin, gerçekleştirilen düzeltme ve düzenlemelerde yer alan ifadeler doğrultusunda yeniden düzenlenmesi yerinde olacaktır.

AATUHK’nun 15. maddesinde “*...haklarında ihtiyati haciz uygulananların ihtiyati haczin sebebine itiraz edebilirler*” şeklinde ifade yer almaktadır. Söz konusu ifadenin lafzi çerçevedeki durumu incelendiğinde ihtiyati hacze karşı açılan davaya ilişkin itirazın sadece “sebep unsuru” yönünden yapılabileceği anlaşılmaktadır. Ancak uygulamada çerçevesinde ve doktrindeki görüşlerde bahsi geçen itirazın, idari işlemin tüm unsurları kapsamında yapılabileceği yönündedir. Bu yüzden mezkur Kanun hükmünde yer alan “sebebine itiraz” ibaresinin İYUK’a uygun bir biçimde düzenlenmesi gerekmektedir. Çünkü yapılacak değişiklik bu süreçte gerçekleştirilecek itirazlar açısından da önem arz edecektir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarın katkısı %100’dür.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ağar, S. (2009). *Vergi Tahsilatından Kaynaklanan Uyuşmazlıklar ve Çözüm Yolları*. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.
- Artun, E. S. (2015). Karar İncelemesi Kamu İcra Hukukunda Haciz ve İhtiyati Haciz İşlemlerine İlişkin Verilen Mahkeme Kararlarının Uygulanması, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı Prof. Dr. Hakan PEKCANITEZ'e Armağan, 16, s.4535-4566.
- Balcı, M. (2021). *Kamu İcra Hukuku ve 6183 Sayılı Kanun Uygulaması*. 2. Baskı, İstanbul: Onikilevha Yayınevi.
- Baydere, C. (2019). *Türk Vergi Hukukunda İhtiyati Tahakkuk ve İhtiyati Haczin Yargısal Denetimi*, İstanbul: Onikilevha Yayınevi.
- Beyazkılıç, R., Kaya, S., Sever, M., Güler, A., ve Yiğit, Ü. (2006). *6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun*. İstanbul: Arıkan Yayınları.
- Candan, T. (2007). *Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun*. Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
- Çetinkaya, Ö. (2009). *Mahalli İdareler Maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Çiftçioğlu H, Antepli, A. ve Polat, Ö. (2015). Kamu Alacaklarının Korunmasına Yönelik Tedbirler, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), s.95-116.
- Dönmez, R. (1998). *Vergi İcra Hukukunda İhtiyati Haciz*. 2. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No 1023.
- Erdönmez, G. (2005). İcra ve İflas Kanunu'nda Yapılan Değişikliklerin Amme Alacaklarının Tahsiline Etkileri, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 57, s.135-161.
- Geçer, A. E. (2017). Kamu İcra Hukukunda İhtiyati Haciz Sebepleri ve İhtiyati Haciz Karşısında Amme Borçlusunun Hukuki Durumu, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25(1), s.205-235.
- Gerçek, A. (2020). *Kamu Alacaklarının Tahsil Hukuku*. 6. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Karakoç, Y. (2000). *Kamu Alacaklarının Tahsili Aşamasında Ortaya Çıkan ve Vergi Yargısında Çözümlenen Uyuşmazlıklar*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Karakoç, Y. (2001). Kamu Alacaklarının Tahsili: Kamu İcra Hukuku, *Vergi Sorunları Dergisi*, 153, s.116-133.
- Karakoç, Y. (2007). *Genel Vergi Hukuku*. Ankara: 4. Basım, Yetkin Yayınevi.
- Karakoç, Y. (2009). *Kamu İcra Hukukunda Tasarrufun İptali Davası*. Prof. Dr. Muallâ Öncel'e Armağan, C. 1, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Kaynar, H. (2008). Kamu Alacakları Açısından İhtiyati Haciz Uygulaması, *Vergi Raporu*, 106, s.123-140.
- Kızılot, Ş., Şenyüz, D., Taş, M. & Dönmez, R. (2008). *Vergi Hukuku*. Genişletilmiş ve Güncellenmiş 3. Baskı, Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.
- Özbalcı, Y. (2006). *Vergi Usul Kanunu Yorum ve Açıklamaları*. Ankara: Oluş Yayıncılık.
- Özbalcı, Y. (2008). *Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun Yorum ve Açıklamaları*. Ankara: Oluş Yayıncılık.
- Özekes, M. (1996). *İcra İflas Hukukunda İhtiyati Haciz*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Özgün, M. & Andıç, N.Ö. (2018). Kamu Alacaklarının Korunması Kapsamında Gümrük Vergilerinin Değerlendirilmesi, *Gümrük Ticaret Dergisi*, 5(13), s.10-29.
- Sarıcaoğlu, E. (2020). Kamu Alacağının Korunmasına Yönelik Bir Önlem: 6183 Sayılı Kanuna Göre Teminat, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22(2), s.857-904.

-
- Şarлак, J. C. (2007). *Türk Vergi Hukukunda İhtiyati Haciz ve İhtiyati Tahakkuk*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Savaş, H. (2001). Kamu Alacaklarında İptal Davası, *Mevzuat Dergisi*, 4(48), s.123-140.
- Yılmaz, E. (2010). *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*. Gözden Geçirilmiş 24. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Yılmaz, K. (2015). *6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun Uygulaması*. İstanbul: Maliye Hesap Uzmanları Derneği.
- Yılmaz, S. (2012). Kamu Alacaklarının Tahsili Hukukunda İhtiyati Haciz Müessesesi ve İhtiyati Hacze Karşı Açılan Davalarda İdari Yargı Yerlerince Verilen Kararların Uygulanması, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(4), s.1437-1503.
- Yüzer, D. (2015). Kamu İcra Hukukunda Ölçülülük İlkesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı Prof. Dr. Hakan PEKCANİTEZ'e Armağan, 16, s.4843-4898.
- 2004 Sayılı İcra ve İflas Kanunu, (1932, 19 Haziran). Resmi Gazete (Sayı 2128).
- 6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun, (1953, 21 Temmuz). Resmi Gazete (Sayı 8469).
- 2577 Sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu, (1982, 20 Ocak). Resmi Gazete (Sayı 17580).
- 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, (1982, 09 Kasım). Resmi Gazete (Sayı 17863).
- 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu, (2001, 08 Aralık). Resmi Gazete (Sayı 24607).
- Tahsilat Genel Tebliği Seri: A Sıra No: 1, RG 30.06.2007/26568.
- Danıştay 4.D., 13.04.2016, E:2016/1830, K:2016/1611.
- Danıştay 7.D., 27.01.1986, E:1984/1530, K:1986/246.
- Danıştay 7.D., 12.03.1996, E:1994/2479, K:1996/883.
- Danıştay 7.D., 09.12.2003, E:2002/2942, K:2003/4993.
- Danıştay 7.D., 11.10.2005, E:2004/1782, K:2005/2380.
- Danıştay 7.D., 03.10.2007, E:2006/1290, K:2007/3914.
- Danıştay 9.D., 16.06.2014, E:2011/3737, K:2014/4258.

Extended Abstract

Research Questions and Purpose

The aim of the study is to interpret the provisional lien institution, which aims to facilitate the collection of public receivables by protecting public receivables in public enforcement law, and to prevent public receivables from remaining unrequited, in the context of its conceptual and legal characteristics. In addition, it is to evaluate the conditions and procedural procedures of the provisional seizure within the framework of current regulations and the issues regarding the provisional seizure being the subject of a lawsuit.

Limitation

In the study, issues that endanger the protection of public receivables and the collection of public receivables are limited within the scope of the Constitution, laws and jurisprudence.

Methodology

Qualitative research method was preferred in the research, and in the study, explanations were made within the framework of the legal regulations regarding the provisional lien institution organized for the purpose of securing public receivables, and the legal status of the special issues within the scope of practice and in the litigation process of the provisional lien was discussed.

Results

AATUHK is a law that envisages the protection of public receivables, taking precautions against issues that endanger the collection of public receivables, and stipulates what to do on these issues. One of the measures in this regard included in the provisions of the aforementioned Law is the provisional lien institution. The provisional lien institution, which is an important measure in the process of collecting public debts, includes features for the coercive collection process to be carried out in the future "for the movable and immovable properties, receivables and rights of the public debtor". In addition, provisional lien is an institution designed to prevent public receivables from being blocked by malicious debtors and making collection significantly more difficult. The institution in question, which is regulated within the framework of public enforcement law, is carried out by an administrative decision, unlike the provisional lien regulated in the Bankruptcy Banking Law, and it means limiting the property right of the public debtor through an administrative process. For this reason, while limiting the "fundamental rights and freedoms" envisaged in the Constitution, it is an issue that must be analyzed well in terms of the legal regime. The limitation of property rights through an administrative action is a process that must be carried out with sensitivity when evaluated in the context of the principle of proportionality in Article 13 of the Constitution. Although the authorization of the said institution may seem to contradict the principle that fundamental rights and freedoms can be limited by the "Law", the provisional lien institution; It can be stated that the grounds for provisional seizure are "necessary" in terms of its purpose, "suitable" to achieve the basic purpose, and "proportionate" within the framework of the purpose. In addition, since provisional seizure is subject to judicial review like other administrative procedures, the administration must act sensitively in the implementation of this measure. Especially when applying such an important measure, the administration must also pay attention to the "principle of proportionality" of the Constitution. When evaluating each concrete case, it should not be forgotten that the principle of proportionality consists of the sub-principles of convenience, necessity and proportionality. In addition, while establishing the special authority given to it, the competent collection office should follow other provisional seizure practices, especially judicial decisions, and create a "unity of implementation" in this direction. In the implementation of the precautionary lien institution, which has serious effects on people's "property and legal security rights", it is essential for the administration to ensure maximum unity in practice in order to prevent violations of rights and interests through different actions. Objection to provisional seizure is regulated in Article 15 of AATUHK. According to the provision of the said article, "Those against whom a provisional lien has been applied may object to the reason for the provisional lien before the tax objection commission, which deals with the objection matters of the creditor collection office, within 15 days from the date of the application of the lien, or from the date of notification of the lien in cases of liens made in absentia." The provisions of the Tax Procedure Law apply regarding the form and examination of the objection. These disputes are examined and decided by the objection commissions, before other matters are presented. "The decisions of the objection commissions on this matter are final." However, although there has been no explicit change in this provision, the phrase "tax objection commission" stated in the law provision with the 13th article of the "Law on the Establishment and Duties of Regional Administrative Courts, Administrative Courts and Tax Courts numbered 2576", which came into force after being published on 20.01.1982. The phrase "tax court" and "objection" have been changed to "filing a lawsuit in the tax court". In addition, Article 63 of the İYUK and Articles 379 to 412 of the Tax Procedure Law (VUK) No. 213, which deal with tax disputes, have been abolished. For this reason, AATUHK article 15/2.

Naturally, the validity of the expression stated in the article "The provisions of the Tax Procedure Law shall be applied regarding the form and examination of the objection" is no longer valid. In this case, disputes that may arise within the framework of the aforementioned Law article will be resolved based on the provisions of the IYUK. In this regard, it would be appropriate to rearrange Article 15 of AATUHK in line with the statements contained in the corrections and regulations made. Article 15 of the AATUHK states that "...those against whom provisional seizure has been imposed may object to the reason for the provisional seizure." When the literal status of the statement in question is examined, it is understood that the objection regarding the lawsuit filed against the provisional seizure can only be made in terms of "cause element". However, in practice and in the opinions in doctrine, the objection mentioned can be made within the scope of all elements of the administrative action. Therefore, the phrase "objection for reason" in the provision of the said Law must be regulated in accordance with the IYUK. Because the change to be made will also be important in terms of objections to be made in this process.

Vergi Hukukunda Bir Uyuşmazlık Çözüm Yolu: Kanun Yolundan Vazgeçme¹

A Dispute Resolution Method in Tax Law: Waiving the Legal Remedy

Selçuk Tekin^a

^aDr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, selcuktekin@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2725-0651

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 16.02.2024

Makale Kabul Tarihi: 15.03.2024

Anahtar Kelimeler: Vergide idari çözüm yolları, Hak arama özgürlüğü, Yargı denetimi

JEL Kodları: E62, H20, K34

ÖZ

Vergi uygulamalarının idari işlem ve eylemlerin bir parçası olarak doğrudan mükellef ve sorumluların mülkiyet hakkıyla ilişkili bulunması, bu uygulamaların belli bir disiplin içinde yerine getirilmesini de gerektirmektedir. İdare ve mükellefler arasında yaşanabilen kimi uyuşmazlıkların vergi kanunlarıyla idari aşamada çözümüne yönelik düzenlemelerin yetersiz kalması durumunda dava yoluyla giderilmesi mükelleflerin mahkemeye erişim haklarının da bir gereğidir. Ancak son dönemlerde getirilen kimi yasal düzenlemelerde idari çözüm yollarının kullanılabilmesinin mahkemede dava açma hakkından feragat edilmesi koşuluna bağlandığı görülmektedir. Çalışmamızda 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nda (VUK'ta) belirtilen kanun yolundan vazgeçme müessesesi mükelleflerin hak arama hürriyetleri çerçevesinde açıklanmıştır. Mevcut yasal düzenlemelerin, idari iş ve işlemlerin yargı mercilerince denetlenmesinin bir istisnasını oluşturduğu, mükellef hakkının kullanımının sınırlandırılması ile kamu menfaati arasındaki ilişkinin dengeli sürdürülmesi için idari çözüm yöntemleri ile yargısal denetimin ayrı ayrı yapılabilmesinde bir sakınca olmayacağı sonuçlarına ulaşılmıştır.

ARTICLE INFO

Article Received: 16.02.2024

Article Accepted: 15.03.2024

Keywords: Administrative solutions in taxes, Freedom of legal action, Judicial review

JEL Codes: E62, H20, K34

ABSTRACT

The fact that tax practices are directly related to the property rights of taxpayers and responsible parties, as a part of administrative transactions and actions, requires that these practices be carried out in a certain discipline. It is also a requirement of the taxpayers' right to access the court that some disputes that may arise between the administration and the taxpayers are resolved through litigation in case the tax laws and the regulations for resolving them at the administrative stage are insufficient. However, in some recent legal regulations, it appears that the use of administrative remedies is conditional on waiving the right to file a lawsuit in court. In our study, the institution of giving up the legal remedy specified in the Tax Procedure Law No. 213 (VUK) is explained within the framework of the taxpayers' freedom to seek their rights. It has been concluded that current legal regulations constitute an exception to the supervision of administrative affairs and transactions by judicial authorities, and that there will be no harm in carrying out administrative solution methods and judicial supervision separately in order to maintain a balanced relationship between the restriction of the use of taxpayer rights and the public interest.

¹ Bu çalışma; 08-09 Mart 2024 tarihlerinde çevrimiçi düzenlenen II. Uluslararası Sosyal, Siyasal ve Mali Araştırmalar Kongresi'nde sözlü sunulan ve kongre kitapçığında özeti yayımlanan "Vergi Hukukunda Yargı Denetimi Dışına Çıkarılabilen İdari Çözüm Yolları" (USSMAK) isimli bildirinin genişletilmiş halidir.

Giriş

Vergiler, kamu hizmetlerinin yerine getirilebilmesi bakımından gereksinim duyulan en verimli kamu gelirleridir. Bu gelirin hukuk düzeni içinde uygun koşullarda tahsil edilmesi günümüz modern hukuk sistemlerinin büyük önem verdiği konular arasındadır. Bu bakımdan vergilendirme yetkisi, mükelleflerin haklarını da koruyacak şekilde evrilerek günümüzdeki halini almıştır. Bir yandan mükelleflerin ödeme güçlerine uygun düzenlemeler ihdas edilmesi diğer yandan da kamu hizmetlerinin aksamaksızın yerine getirilebilmesi arasındaki hassas denge, ülke ekonomilerinin temel yapısını da etkilemektedir. Mükellef haklarının korunması ve kullanılması yükümlülerin mülkiyetine müdahaleyi gerektiren vergilendirme yetkisinin ölçsüz kullanılmaması anlamına geldiğinden vergi mevzuatının da bu hususu dikkate alarak düzenlenmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla gerek ilgili mevzuatın mülkiyet hakkına müdahale etmeyecek biçimde dizayn edilmesi gerekse de vergi yükümlülerinin doğru ve gerçek gelirlerini beyan etmeleri beklenen bir durumdur. İdeal olan bu ölçütlere bütünüyle uyulduğunu ifade etmek, gerçekleri göz ardı etmek demektir. Türk vergi sistemi de diğer modern vergi sistemleri gibi esasen beyan üzerine kurgulandığından mükellef haklarını önceleyen düzenlemelerle idari işlemler arasında kimi zaman uyumsuzlukların ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Mükelleflerin verdikleri beyannamelerin doğruyu yansıttığı, gerçeğe uygun düzenlendiği ve ilgili mevzuata uyumlu olduğu varsayılmaktadır. Bu nedenle ideal bir vergi sisteminde bu anlayışın bir sonucu olarak verilen beyanların doğruluğunun test edilmesi de beklenen bir durumdur. Beyanların doğruluğu ile gerçek gelirleri kavrayabilme yeteneği sistemin sağlıklı çalıştığına yönelik ciddi bir veri sunmaktadır. Doğruluk ve uygunluk testi için kullanılan en önemli araçlardan biri de vergi incelemesidir. Zira VUK'un 134'üncü maddesinde vergi incelemesinin amacı, ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunun araştırılması, tespit edilmesi ve sağlanması olarak belirtilmiştir. Özellikle vergi incelemeleri sonrasında tarhi istenilen vergiler ile kesilmesi önerilen vergi cezaları ile kamu düzenine aykırılık olduğundan bahisle Cumhuriyet Savcılıklarınca açılacak kamu davalarına yönelik birtakım uyumsuzluklar ortaya çıkabilmektedir. Mükellefler ile sorumlular ya da cezaya muhatap tutulanlar kendileri hakkında yapılan idari işlemlere yönelik ya dava açma haklarını kullanmaktadırlar ya da eğer mümkün ise idari aşamadaki çözüm yöntemlerinden birini seçmektedirler. Son dönemlerde yer verilen bazı idari çözüm yöntemlerinin kullanılmasının dava açmama veya açılmış bulunan davalardan feragat etme koşuluna bağlandığı görülmektedir. İdari işlemlerin yargı denetiminden uzaklaştırıldığı izlenimi yaratan anılan düzenlemeler bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmada dava açılmaması ya da davadan feragati zorunlu kılan kanun yolundan vazgeçme müessesesi açıklanarak mahkemeye erişim hakkı çerçevesinde değerlendirme ve eleştiriler yapılmıştır. Konunun benzerliği dikkate alınarak etkin pişmanlık kurumundan da bahsedilmiştir.

1. Kanun Yolundan Vazgeçme

1.1. Genel Olarak Dava Konusu İdari İşlem

Vergi uygulamalarında mükelleflerin iş ve işlemlerine yönelik olarak vergi idaresince birçok düzenleme yapılmaktadır. Bu düzenlemeler gerek vergi yasalarıyla verilen doğrudan yetkilerin kullanımı şeklinde gerekse de yine yasalarla idareye verilen düzenleme yapma yetkisinin kullanımı biçiminde kendini göstermektedir. Her ne şekilde olursa olsun vergi idaresine verilen yetkilerin kullanımı sonucunda muhatap olan mükellef/sorumlu nezdinde bir etkisi olduğu açıktır. Dolayısıyla 2577 sayılı İdari Yargılama Kanunu'nun (İYUK'un) 14/3-d hükmünde belirtilen ve idari dava dilekçelerinde ilk inceleme yapılacak konulardan biri olan "*kesin ve yürütülmesi gereken*" etkili idari işlemler (Kağıtçıoğlu, 2012:272) Anayasanın 125'inci maddesindeki "*İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır*" hükmü çerçevesinde idari davaya da konu olabilmektedir. Bir başka ifade ile idari işlemler muhatapları nezdinde etkili ya da icrai nitelikte değilse yine İYUK'un 15/1-b hükmü mucibince davanın kesin olarak reddini gerektirecektir. Bu sebeple her idari işlemin idari davaya konu edilmeyeceği ifade edilebilir. İdarenin yargı yoluna açık iş ve işlemlerinin mükellefler nezdinde etkili olması gerekir. Hiç kuşkusuz idare bu etkili işlemlerini yasal sınırlar içinde kendisine verilmiş takdir yetkisini de kullanarak yapabilir. İdarenin keyfi, takdiri ve sınırsız ölçülere dayalı uygulamalarını önlemek bakımından verginin yasallığı ilkesi (Gerçek, 2006:88) ise bir sınır çizerek idarenin hareket alanını belirlemektedir. Dolayısıyla idare, vergisel işlemlerde ancak yasalarla verilmiş bir yetkiyi kullanmak zorundadır. Aksine kullanılan yetki, İYUK'un 14/3-d hükmündeki *kesin ve yürütülmesi gereken bir işlem* niteliğinde değilse idari işlemin yetki bakımından iptali söz konusu olabilecektir.

1.2. Kanun Yolları

Yargısal faaliyetler yapısı gereği idari işlemlerin son noktasını oluşturmaktadırlar. Bu sebeple yargı kararlarının en az hatalı (Sevinç, 2020:423), adil ve telafi edici özelliklere sahip bulunması beklenmektedir. Yargı kararlarından bu denli isabetli sonuçlar elde edilebilmesi için derece mahkemelerinin² kararlarının bir üst

²“Derece mahkemeleri” ifadesinden yargı aşamasına bağlı olarak “vergi mahkemesi” ya da “bölge idare mahkemesi” kastedilmektedir.

mahkemeye taşınması doğal bir süreci oluşturmaktadır. Kanun yolu ile davanın taraflarına bir hak verilmektedir ve bununla yanlış olduğu düşünülen derece mahkemesi kararlarının yeniden incelenmesi ve mümkünse değiştirilmesi sağlanmaktadır. Kanun yolu, dava tarafı olarak davacı ya da davalıya, kendi aleyhine verilen ve kesin olmayan mahkeme kararına yönelik olmak üzere kararı veren mahkemeden daha üstte bulunan mahkemeye usul ya da esas yönünden ve hukuksal yoldan incelenmesini talep etme imkanı tanır (Batur, 2020:207). Kanun yolu, mahkemelerce son kararların üst yargı mercileri ya da kararı veren yargı organınca yeniden incelenmesi ve değerlendirilmesi, hukuki denetim yapılması ve gerekmesi halinde değiştirilmesi amacıyla dava taraflarına tanınan bir başvuru seçeneğini belirtmektedir (Karakoç, 2017:306). Derece mahkemelerinin yasada belirtilen nihai kararlarının hukuka uygun olmasının sağlanması için üst mahkemelerce incelenmesine kanun yolu denilmektedir. Mahkemelerin verdiği kararların kesinleşmesini önleyenler olağan, kesinleşmiş hükümlere karşı tanınanlar ise olağanüstü kanun yolu olarak ifade edilmektedir (Yüce, 2017:233).

İdare ve vergi mahkemelerinin kararlarına karşı, başka kanunlarda farklı bir kanun yolu öngörülmüş olsa dahi, mahkemenin bulunduğu yargı çevresindeki bölge idare mahkemesine başvuruya istinaf (İYUK Madde 45), bölge idare mahkemelerinin kararlarına karşı ise kararın tebliğinden itibaren otuz gün içinde Danıştay'a başvuruya da temyiz (İYUK Madde 46) denilmektedir. İstinaf ve temyiz müesseseleri olağan kanun yolları olarak düzenlenmiştir. Diğer yandan kanun yararına temyiz (İYUK madde 51) ve yargılamanın yenilenmesi (İYUK madde 53) ise olağanüstü kanun yolu olarak bilinmektedir.

Olağan kanun yollarının kullanımı ise parasal olarak sınırlamaya tabi tutulmuştur. İYUK madde 45'e göre konusu beş bin Türk Lirasını geçmeyen vergi davaları için istinaf kanun yoluna başvurulamayacağı, İYUK madde 46'da ise konusu yüz bin Türk Lirasını aşan bölge idare mahkemelerine karşı Danıştay nezdinde temyize gidilebileceği hükümlenmiştir. İYUK ek 1'inci maddesinde ise bu tutarların her yıl yeniden değerlendirilmesinde artırılacağı belirtilmiştir. Bu durumda 2024 yılı için bölge idare mahkemesinde istinafa gitme sınırı otuz bir bin Türk Lirası, Danıştay'a temyize gitme sınırı ise dokuz yüz yirmi bin Türk Lirası olarak hesaplanmıştır. Bu tutarlar vergi davalarına konu edinen tüm tutarların toplamını ifade etmektedir. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin 26.07.2023 tarih, esas.2023/36, karar.2023/142 sayılı kararıyla (13.10.2023 tarih ve 32338 sayılı Resmî Gazete, (Anayasa Mahkemesi, 2023a)) temyiz sınırına ilişkin İYUK madde 46/I-b hükmü kararın Resmî Gazete'de yayımlanmasından itibaren dokuz ay sonra (13.07.2024 tarihinde) yürürlüğe girmek üzere iptal edilmiştir. Yine Anayasa Mahkemesi'nin 26.10.2023 tarih, esas.2023/84, karar. 2023/184 sayılı kararıyla (21.12.2023 tarih ve 32406 sayılı Resmî Gazete, Anayasa Mahkemesi, 2023b)) istinaf sınırına ilişkin İYUK madde 45/I hükmü ile ek 1'inci maddesi hükmü kararın Resmî Gazete'de yayımlanmasından itibaren dokuz ay sonra (21.09.2024 tarihinde) yürürlüğe girmek üzere iptal edilmiştir. Henüz yasa koyucu tarafından Anayasa Mahkemesi iptal kararlarına yönelik bir yasal düzenleme ikame edilmediğinden an itibarıyla bu tutarlar dikkate alınarak işlem yapılmak durumunda.

1.3. Kanun Yolundan Vazgeçme Müessesesi

Kanun yolundan vazgeçme müessesesi; Danıştay'ın bozma kararı üzerine verilen kararlar dışında kalan, istinaf ve/veya temyiz yolu açık şekilde verilmiş bulunan kararlara yönelik olarak VUK'un 7194 sayılı kanunla yeniden düzenlenen 379'uncu maddesiyle 01.01.2020 gününden itibaren vergi sistemimize girmiş bulunmaktadır. Bu müessesenin temel amacının; kanun yolu açık bulunan ve yargılama aşamasındaki vergisel uyumsuzlukların kısa yoldan çözümüne ve böylece bu yolu kullanan mükelleflere durumuna göre tamamen ya da kısmen indirimler yapılmak suretiyle ihtilafların giderilmesine katkı sağlamak olduğu ifade edilebilir. Bir başka ifade ile kanun yolundan vazgeçme kurumu, esasen yargı yolu yerine idari çözüm yolu olarak tasarlanmıştır. Kanun koyucu tarafından iki tarafın da ihtilafı sürdürmemesi ya da ihtilafın bir an önce çözümlenmesi (Yücel ve Bozdoğanoglu, 2022:1240) mükelleflerin vergiler ve cezalar yönünden ne gibi mali yükümlülüklerle karşılaşacağına kesinleşmesi, vergi tahsilatının ek kısa sürede gerçekleşmesi, vergisel uyumsuzlukların hızla çözümü ve yargı mercilerinin iş yükünün hafifletilmesi amaçlarıyla (Biyar, 2022:269) ihdas edilmiştir. Dolayısıyla bu müesseseden yararlanmak isteyen mükelleflerin vergi idaresine başvurması durumunda idari makamlarca ihtilaf sürdürülmemeyerek verilen yargı kararları üzerine tahakkuk edecek vergi ve cezalarda indirim uygulanacaktır (Avcı, 2021:42). VUK'un 379'uncu maddesindeki hükümlere göre kanun yolundan vazgeçme seçeneğini kullanan mükelleflere vergi mahkemesi ya da bölge idare mahkemesi kararlarının durumuna göre çeşitli oranlarda vergi ve cezalara ilişkin indirimler sağlanmaktadır. VUK madde 379'a göre;

"1. Kaldırılan vergi tutarının %60'ı, tasdik edilen vergi tutarının tamamı ile tasdik edilen vergi tutarına ilişkin vergi ziyai cezasının %75'i,

2. Bağlı olduğu vergi aslı dava konusu yapılmayan veya 359 uncu maddede yazılı fiillere iştirak nedeniyle kesilen vergi ziyai cezaları ile usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezalarının kaldırılan tutarının %25'i ve tasdik edilen tutarının %75'i"

tahakkuk ettirilecektir. Tahakkuk ettirilen bu tutarların %80'i ile hesaplanacak gecikme faizini tahakkuk ettirme tarihinden başlamak üzere 1 ay içinde ödenmesi durumunda ek olarak tahakkuk ettirilen tutarlardan %20 daha indirim yapılmaktadır. Ancak mahkeme kararıyla tasdik edilmiş vergilere yönelik tahakkuk eden vergilerin ödenmesi esnasında ödemeye bağlı indirim yapılmamaktadır (Pehlivan, 2022:145). Mükelleflerin bu haktan yararlanabilmeleri için gereken koşullar ise 517 sıra numaralı VUK Genel Tebliği'nde açıklanmıştır (Resmî Gazete, 20.02.2020 tarih ve 31045 sayılı). Buna göre;

- Mükelleflerin ihbarnameyi düzenleyen vergi idaresine kanun yolundan vazgeçtiklerine dair dilekçeyi istinaf ya da temyize başvurma süreleri içinde teslim etmeleri,
- Dilekçeye ilgili kararın bir örneğini eklemeleri,
- Dilekçede tüm vergi ve varsa cezalar hakkında kanun yolundan vazgeçildiğinin belirtilmesi, gerekmektedir.

Kanun yolundan vazgeçme kararı veren ve dilekçesi işleme konan mükellefler için tahakkuk ettirilen indirimli vergi aslı ve/veya vergi kabahatleri³ vergi idaresince derhal tahakkuk ettirilir ve artık muaccel borç olarak indirimli tutarlar esas alınır. Vadesinde ödenmemesi durumunda takip konusu yapılacak tutarlar yine tahakkuk ettirilen tutarlar olacaktır.

1.3.1. Kanun Yolundan Vazgeçme Kapsamına Giren/Girmeyen Yargı Kararları

Kanun yolundan vazgeçme kapsamına giren kararlar; Danıştay'ın bozma kararı sonucunda alt mahkemeye geri gönderilmiş dosyalara yönelik verilen kararlar dışında kalan ve ihbarnamelere süresi içinde açılmış davalar kapsamında vergi mahkemesinin istinaf yolu, bölge idare mahkemesinin ise temyiz yolu açık kararlarıdır. Bu bağlamda vergi mahkemelerince ya da bölge idare mahkemelerince verilmiş kesin kararlar ile ihbarname dışındaki diğer idari işlemlere yönelik açılan davalar bu kapsamda değerlendirilmemektedir. Tahakkuk aşamasında olup henüz kesinleşmemiş bulunan davalar kapsama girmektedir. Diğer yandan mükelleflerin tamamen lehine sonuçlanmış bulunan vergi mahkemesi kararları ile istinaf kararları için mükelleflerce kanun yolundan vazgeçilmesini beklemek için olağan akışına ters düşecektir. Dolayısıyla mahkemece mükellefin davasının tümüyle kabulüne karar verilmesi durumunda, kanun yoluna başvurmakta mükellefin hukuki bir menfaati bulunmayacağından (Gafar, 2020:126) bu kurumdan yararlanma diye bir hakkı da olmayacaktır. Diğer bir deyimle davanın tümüyle kabulü halinde mükelleflerin vazgeçecekleri bir kanun yolu da kalmayacaktır. Bu durumda idarenin de kanun yolundan vazgeçme gibi bir seçeneğe sahip olmaması karşısında mükelleflerin konunun aktif süjesi olması olasılığı da ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla ancak mükellefler aleyhine ya da kısmen kabul edilmiş davalar açısından kanun yolundan vazgeçme seçeneği kullanılabilir.

Uygulamada davanın kabulüyle sonuçlanan derece mahkemesi kararlarının tümü idare tarafından kanun yoluna götürülmektedir. İdari makam yetkililerinin ileride herhangi bir sorumlulukla karşılaşmama saikiyle hareket ederek hukuk birimlerini açılmış davaların son aşamasına kadar takip ettirme (Özbek, 2005:94) gibi bir alışkanlıkları olduğu bilinen bir gerçektir. Bu durum yargılama safhalarının da gereksiz yere iş yüküyle karşı karşıya gelmelerine neden olmaktadır. Bu bakımdan mükelleflerce açılmış ve davanın kabulüyle sonuçlanmış derece mahkemesi kararlarına yönelik hangi durumlarda kanun yoluna gidileceğine yönelik ek bir yasal düzenleme yapılması halinde idari aşama çözüm yöntemlerinin ve bu anlamda kanun yolundan vazgeçme müessesesinin etkinliğinin artırılması da sağlanabilir.

1.3.2. Kanun Yolundan Vazgeçmeden Yararlananlar ile Yararlanmayanların Kıyaslanması

Kanun yolundan vazgeçme kurumu isteğe bağlı idari çözüm yolu olarak tasarlanmıştır. Bu sebeple bu kurumdan yararlanmak ya da yararlanmamak tamamen mükelleflere bırakılmıştır. Mükelleflerin iradesiyle ve verecekleri bir dilekçe ile daha önce ihtilafa düşülmüş dosyalarda ihtilafın daha fazla sürdürülmemesini düşünmeleri ve kendi menfaatlerine de uygun bir pratik çözümü aramaları esasen istenilen durumdur. Gelir idaresi de böylece kısmen tasdik ya da ret kararları karşısında ihbarnamelere yönelik açılmış davalarda bir an önce tahsilat aşamasına geçebilecektir. Düzenlemenin bu yönüyle hem idareye hem de mükelleflere bazı avantajlar sağladığı görülmektedir. Ancak mükellefler açısından günümüz yargılama koşullarındaki belirsiz sonuçlar ve yargılama sürelerinin uzunluğu; risk içeren unsurları oluşturduğundan, avantaj kısmının bir tür zorunluluk olarak hissedilmesine de sebebiyet verebilecektir.

Kanun yolundan vazgeçme kurumundan yararlanma durumunda olan mükellefler, ilgili koşulları sağladıklarında en azından yargılanmama ya da yargıda kaybetme risklerini bertaraf etmiş olmaktadır. Yargı safhasının kısmi ödemeler yoluyla risksiz hale getirilmesi mükellefler yönünden katlanılması gereken bir maliyet unsuru olarak da

³ Çalışmada vergi kabahati olarak VUK'ta düzenlenen vergi ziyaı cezaları, usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezaları kastedilmektedir. "Vergi cezası" kavramı ise asliye ceza mahkemelerince adli yargının konusuna giren ve kaçakçılık suçu işleyip haklarında hürriyeti bağlayıcı ceza verilebilecek mükelleflerin işleyebileceği suç türü olarak anlaşılmalıdır.

görülebilir. Hiç olmazsa mükelleflerin ellerinde sonraki kanun yolunda ne gibi bir kararla karşılaşabileceklerini öngörebilecek derece mahkemesi kararı bulunacaktır. Bu yönden bakıldığında olası kanun yolunun devamında nasıl bir sonuçla karşılaşabileceklerini tahmin ederek pozisyon almaları ve planlamalarını ona göre yapmaları seçenekleri bulunacaktır.

Kanun yolundan vazgeçenler derece mahkemelerde elde edilen sonuçlara göre yukarıda bahsedilen çeşitli indirimlerden yararlanabilmektedirler. Aşağıdaki tabloda ise kanun yolundan vazgeçme kurumundan yararlanma talebi olan ve olmayan mükelleflere yönelik bir karşılaştırma yer almaktadır:

Tablo 1: Kanun Yolundan Vazgeçme Hakkını Kullanan/Kullanmayan Mükellef Kıyaslaması

Uyuşmazlık Miktarı 100 TL	Kanun Yolundan Vazgeçme Hakkını Kullanan Mükellef			Kanun Yolundan Vazgeçme Hakkını Kullanmayan Mükellef		
	Tasdik	Kaldırma	Kısmen Tasdik/Kısmen Kaldırma	Tasdik	Kaldırma	Kısmen Tasdik/Kısmen Kaldırma
Vergi Aşlı	100 TL	60 TL	Tasdik edilen kısmın tamamı ödeme, Kaldırılan kısmın %60'ı ödeme	100 TL	Terkin	
Vergi Ziyatı	75 TL	Tamamı Terkin	Tasdik edilen kısmın %75'i ödeme, Kaldırılan kısmın tamamı terkin	100 TL	Terkin	Tasdik edilen kısım ödeme, kaldırılan kısım terkin
Vergi Aşlına Bağlı Olmayan Cezalar	75 TL	25 TL	Tasdik edilen kısmın %75'i ödeme, Kaldırılan kısmın %25 ödeme	100 TL	Terkin	
Hüküm Verilen Yargılama Giderleri	-	-	-	+	-	+
Avukatlık Ücretleri ile Ferileri	-	-	-	+	-	+

Kaynak: (Dursun, 2020, s. 101.)

Tablo 1 incelendiğinde kanun yolundan vazgeçme kurumundaki hakkını kullananlara kullanmayanlara kıyasla daha az vergi ve ceza tahakkuk ettirildiği görülmektedir. Ek olarak tahakkuk tarihinden itibaren 1 aylık süre içinde tahakkuk tutarlarının %80'inin ödenmesi durumunda diğer indirimlere ilaveten %20 erken ödeme indirimi de yapılmaktadır. Kanun yolundan vazgeçilen vergi ve cezaların tahakkuktan önce ödenmesi durumunda kanun yolundan vazgeçme kapsamında tahakkuk eden ve dolayısıyla ödenecek tutarlara mahsup edilmesi ve bundan dolayı iadesi gereken bir tutarın bulunması durumunda da 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun (AATUHK) çerçevesinde ret ve iade işlemi yapılacağı (Arslan, 2021:334) bilinmelidir. Uygulamadan yararlanmayıp davadan feragat etmeyen mükellefler ise kanun yolunun sonundaki kesinleşen hükme razı geleceklerdir. Kesinleşen hükümlerin tasdik, kısmen tasdik ya da kaldırma şeklinde olabileceği dikkate alınarak sonuca göre hareket edileceği tabiidir.

1.4. Konu Yakınlığı: Etkin Pişmanlık

VUK'un 359'uncu maddesine 7394 sayılı yasa ile eklenen hükümlerle ihdas olunan etkin pişmanlık kurumu, ceza yargılaması esnasında mükelleflerce idari makamların tarh ettiği vergi, kestiği vergi kabahati ile bunlara ilişkin hesaplanacak gecikme faizleri ile gecikme zamlarının belirli kısımlarının ödenmesi koşullarıyla hürriyeti bağlayıcı cezalarda birtakım indirimlerin yapılabilmesi olanağı getiren düzenlemeleri kapsamaktadır. Bu çerçevede etkin pişmanlık kavramı ilk kez vergi hukuku alanına da dahil edilmiş bulunmaktadır. Etkin pişmanlık tüm suçlar için Türk Ceza Kanunu'nun genel hükümleri arasında düzenlenmemiş, aksine özel hükümlerde veya ceza normu içeren bazı kanunlardaki suçlar bakımından bir cezasızlık ya da cezada indirim sonucunu doğuracak biçimde kabul edilmiştir (Bati, 2023:369).

Etkin pişmanlık hükümleri vergi kaçakçılığı fiilleri işleyenlere hükmolunacak hürriyeti bağlayıcı cezalarda indirim sağlayan bir müessese olarak düzenlenmiştir. Buna göre VUK'un 359'uncu maddesinde yazılı fiilleri işlediğine yönelik tespitler bulunanlar hakkında yapılan suç duyurularında ilgili Cumhuriyet Başsavcılıklarınca yapılacak soruşturmalarda ya da iddianamelerin adli yargı mercilerince kabulü sonrasında kovuşturmalarda sırasında ilgililerce vergi, ceza ve ferilerinden bir kısmını ödemeleri halinde hapis cezalarında indirimle gidilecektir. Vergi kaçakçılık suçlarında yargılamayı asliye ceza mahkemeleri yapmaktadırlar (Şenyüz, Yüce ve Gerçek, 2023:326). Etkin pişmanlıktan yararlanmak bir hak olarak düzenlenmiş olup adli yargı mercilerince hüküm verilmesi sonrasında bu haktan yararlanılması mümkün bulunmamaktadır (Sevinç Ceyhan, 2023:181).

VUK'un 359'uncu maddesine göre etkin pişmanlıktan soruşturma ya da kovuşturma aşamalarında yararlanılabilir. 5271 sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunu'nun (CMK'nin) 2'nci maddesindeki tanıma göre soruşturma; "yetkili mercilerce suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulüne kadar geçen evreyi", kovuşturma ise "iddianamenin kabulüyle başlayıp, hükmün kesinleşmesine kadar geçen evreyi" ifade etmektedir. VUK'un 359'uncu maddesine eklenen etkin pişmanlık hükümlerine göre ise; verginin ziyaa uğradığının tespit edilmesi üzerine tarhi önerilen vergi ile bunlara bağlı olarak hesaplanacak gecikme faiz ve zamlarının bütünüyle ödenmesi halinde ve kesilecek vergi kabahatlerinin de yarısı ile bunun gecikme zammının ödenmesi durumunda, ödemenin geçirdiği safhaya bağlı olarak hapis cezalarında indirim uygulanacaktır. Ödemenin soruşturma safhasında yapılmasında cezalar yarısı oranında, kovuşturma aşamasında gerçekleşmesi durumunda ise üçte biri oranında indirilerek uygulanacaktır. Diğer taraftan vergiye yönelik bir vergi kabahatinin bulunmaması, buna karşın eylemlerin kamu düzenini bozucu niteliğinden ötürü VUK'un 359'uncu maddesinde yazılı olanlarından ibaret bulunması durumunda da etkin pişmanlıktan yararlananlara hapis cezaları yarı oranında indirilerek uygulanacaktır. Yakın geçmişte Anayasa Mahkemesince iptal edilen hükümlere göre etkin pişmanlıktan yararlanılabilmek için idari dava açmamak ya da açılmış idari davadan feragat etmek zorunluluğu bulunmaktaydı. Ancak Anayasa Mahkemesi önce 28.09.2022 tarih, esas.2022/59, karar.2022/111 sayılı kararıyla (23.03.2023 tarih ve 321418 sayılı Resmî Gazete, (Anayasa Mahkemesi, 2023c)) VUK'un geçici 34'üncü maddesindeki *infaz ve kovuşturma* ibarelerini iptal etmiş, bilahare 13.09.2023 tarih, esas.2022/81, karar.2023/153 sayılı kararı ile de (29.11.2023 tarih ve 32384 sayılı Resmî Gazete, (Anayasa Mahkemesi 2023ç)) VUK'un 359'uncu maddesinde etkin pişmanlığa bağlı olarak ceza indiriminden yararlanabilmek için *vergi mahkemesinde dava açılmaması, açılmışsa feragat edilmesi, kanun yollarına başvurulmaması veya başvurulmuşsa vazgeçilmesi şarttır* hükmünü iptal etmiştir. Yüksek mahkeme pek isabetle belirtmiştir ki, vergi kaybının olmadığı durumda da vergi kaçakçılığı suçunun işlenebileceğini, verginin muhatabı ile suçlunun farklı kişiler olabileceğini, idarenin de vergi ziyarı tutarında hata yapabileceği, bu olasılıklar karşısında etkin pişmanlıktan yararlanmak amacıyla ödenen vergi ve diğer ferilerin iadesine veya yargı denetimini yapılmasına izin vermemesini *mülkiyet hakkının barışçıl kullanımına yönelik sınırlama oluşturduğu* gerekçeleriyle iptal kararı vermiştir.

1.5. Konunun Değerlendirilmesi ve Bir Öneri

Mükellefleri kanun yolundan vazgeçmeye iten temel gerekçelerden biri salt tahakkuk edecek vergi ve ceza miktarlarında yapılacak indirim tutarı olmayabilir. İdari işlemin tamamen hukuka aykırı olması durumunda dahi mükelleflerin kanun yolundan vazgeçme müessesesini tercih ederek davadan feragat etmeleri de mümkündür. Zira bu gibi durumlarda yargılama sürelerinin uzunluğu önemli bir parametre olarak ortaya çıkmaktadır. Mükelleflerin gelecekle ilgili planlama yapmalarının önünde yargılama sürelerinin uzaması riski bulunmaktadır. Kanun yolundan vazgeçme müessesesinde davalardan bütünüyle feragat koşulu yerine bir kısım indirimler yapılmak suretiyle dava yolunun da devam ettirilmesi daha yararlı olacaktır. Böyle bir durumda dava sonucuna göre düzeltme yapılabilmesi olanağının da getirilmesi gerekmektedir. Elbette bu tür bir önerinin gerçekleşmesi durumunda anılan müessesenin isminin "kanun yolundan vazgeçme" değil "kanun yolunda devam eden indirim" gibi bir isim olarak değiştirilmesi gerekir. Aynı anda hem davanın görülmesine devam edilmesi hem de belirli koşullara sahip mükelleflere vergi ve cezalarda indirim ihdas edilmesi gerekeceği de açıktır. Bu durumun VUK'un 371'inci maddesindeki *pişmanlık ve ıslah* hükmüyle bir ilgisi bulunmamaktadır. Çünkü pişmanlık ve ıslah hükmünün uygulanabilmesi için beyana dayanan bir tarhiyatın bulunması gerekmektedir. Yine VUK'un 376'ncı maddesindeki cezalarda indirim kurumuyla da bütünüyle ilişki kurmak zordur. Cezada indirim müessesesi ikmalen, resen ya da idarece yapılan tarhiyatlarda sadece cezalarda yapılması önerilen indirimi kapsamaktadır. VUK'un uzlaşma müessesesi ile de ilgi kurulamamaktadır. Zira uzlaşma kurumunda konusu belli tutarı aşmayan usulsüzlük ve özel usulsüzlük kabahatleri ile VUK'un 359'uncu maddesinde yazılı kaçakçılık suçlarına yönelik tarh edilen vergiler ve kesilen vergisel kabahatler dışındaki vergi ve cezalar kapsama girerken önceden belli olmayan bir indirim ve belki de bütünüyle tarh edilen vergi ile kesilen cezaların kaldırılması sonucunu doğurabilecek bir pazarlık söz konusu olabilmektedir. Şu halde uzlaşma kurumundan yararlanılması durumunda dava açılmama ve hiçbir mercie şikayette bulunulmama koşulu da anlaşılabilir olmaktadır.

2. Mahkemeye Erişim Hakkı

Anayasanın 36'ncı maddesine göre "herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir." Anayasa Mahkemesi verdiği bir kararında da "Kişinin uğradığı bir haksızlığa veya zarara karşı kendisini savunabilmesinin ya da mâruz kaldığı haksız bir uygulama veya işleme karşı haklılığını ileri sürüp kanıtlayabilmesinin, zararını giderebilmesinin en etkili ve güvenceli yolu yargı mercileri önünde dâvâ hakkını kullanabilmesidir." demek suretiyle mahkemeye erişim hakkının en güvenli yol olabileceğine işaret etmiştir. Bu çerçevede mahkemeye erişim hakkı idari işlemlerden kaynaklanan uyuşmazlıkları mahkeme huzuruna çıkarabilmek ve oradan da uyuşmazlığı giderecek nitelikte ve ağırlıkta adil bir karar alınmasını sağlamak olarak kabul edilmelidir. Kanun yolundan vazgeçmek suretiyle birtakım indirim kazanımları elde etmek tek başına yeterli olmayıp aynı zamanda idari işlemlere karşı açılmış davalardan vazgeçmek de gerekmektedir. İdari işlemlerin hatasız ve yargı denetimi

dışında bırakılmasını sağlamak mahkemeye erişimi sınırlandıran bir özelliğe sahiptir. Anayasanın 36'ncı maddesindeki hak arama hürriyetine yönelik herhangi bir sınırlama nedeni de öngörülmemiştir (Furtuna ve Laloğlu, 2022:364). Bu sebeple idari işlemlerin yargı denetiminden uzaklaştırılması zorunlu sonucunu doğuran kanun yolundan vazgeçme kurumu mahkemeye erişim hakkını ihlal eder niteliğe bürünmektedir.

Öte yandan Anayasanın 90'ıncı maddesinde usulüne uygun olarak yürürlüğe giren uluslararası anlaşmaların kanun gücünde olduğu, bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiasının ileri sürülemeyeceği hükümlenmiştir. Ülkemiz bir yandan da Avrupa konseyinin kurucu üyesi olarak kabul edildiğinden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin(AİHS'nin) de tarafıdır (Tekin, 2023:321). AİHS'in 6'ncı maddesindeki mülkiyet hakkı ve onun korunmasına yönelik iç mevzuatımızda bir aykırılık oluşsa dahi üst norm kuralının uygulanması zorunluluğu karşısında mülkiyet ve mahkemeye erişim haklarına uymayan hükümler hilafına üst normun geçerli olması gerekecektir. Dolayısıyla iç mevzuatımızla kanun yolundan vazgeçme müessesesinin davadan feragat zorunluluğuna bağlanmasının hak arama özgürlüğüne açık bir müdahale olduğu ifade edilebilir.

Sonuç

Mükellefler nezdinde idari makamlarca gerçekleştirilen idari işlemlerin idarenin yasal olması zorunluluğu sebebiyle doğru, yansız ve hatasız yapıldığı kabul edilmektedir. Oysa idare de hata yapabilir. Bu hatasının düzeltilmesi ve idari işlemin hukukileşmesi ya da en azından hukuk düzenine uygun olabilmesi için yargı denetiminden geçirilmesi temel Anayasal düzenlemelerin başında gelmektedir. Bu çerçevede kanun yolundan vazgeçme müessesesinin bizatihi kendisi idari işlemin tesisi bakımından yargı yolunun kapatılması sonucunu doğurmaktadır. Mükelleflere derece mahkemesi bünyesinde idari işlemlere yönelik dava açma hakkının tanınması ve fakat bu hakkın sonuna kadar kullanılmasının, vergi ve cezalarda birtakım indirimler yapılmak suretiyle nihayettendirilmesi hukuk düzenine çok uygun düşmemektedir.

Vergi sistemimizde uyumsuzlukların çözümüne yönelik olarak kısa sürede vergi tahsilatını artırmak, mükelleflerin vergiye gönüllü uyum düzeylerini yükseltmek ve idari yargı mercilerinin iş yüklerini hafifletmek amaçlarıyla birçok düzenleme bulunmaktadır. Uzlaşma, izaha davet, cezada indirim, pişmanlık ve ıslah, etkin pişmanlık gibi kanun yolundan vazgeçme müessesesi de bu düzenlemelerden biridir. VUK'un 379'uncu maddesiyle düzenlenen kanun yolundan vazgeçme kurumu, idare tarafından düzenlenen ihbarnamelere yönelik mükellefler ile sorumlular ve muhatap tutulanlarca vergi mahkemesi nezdinde açılan davalar sonucunda artık o davanın istinaf ve/veya temyize gidilmemesi karşılığında tarh edilen vergiler ile kesilmesi önerilen cezaların vergi mahkemesi kararına bağlı olarak birtakım indirimler yapılması sonucunu doğuran idari çözüm yollarından biridir. Kanun yolundan vazgeçme düzenlemelerinden yararlanılması halinde bazı indirimler yapılacak olması ve dava açılmaması ya da açılmış davalardan feragat edilmesi zorunluluğunun getirilmesi temel olarak vergi ve cezaların daha kısa sürede tahsil edilmesi amacını barındırmaktadır. Kanun yolundan vazgeçebilmek için vergi mahkemesi kararlarının istinafa, bölge idare mahkemelerinin kararlarının ise temyize açık olması, bu kararların Danıştay tarafından verilen bozma kararına ilişkin bulunmaması gerekmektedir. Kanun yolundan vazgeçen mükelleflere vergi mahkemesi ya da bölge idare mahkemesi kararlarına bağlı olarak vergi aslı ve/veya cezalarında indirimler yapılmaktadır. Yapılan indirimlere ek olarak tahakkuk ettirilen tutarların %80'inin tahakkuk tarihinden itibaren 1 ay içinde ödenmesi durumunda da geri kalan %20'lik kısımları da ayrıca indirilmektedir. İndirimli ödeme durumu derece mahkemesi kararlarından tamamen ret olanlarda vergi aslını kapsamamaktadır.

İdarenin her türlü eylem ve işlemlerinin yargı denetimine tabi tutulması Anayasal bir zorunluluktur. Ancak idarenin gerçekleştirdiği tüm işlemlerin mutlak doğru olduğunu varsaymak da hukuk devleti yönünden kabul edilemez. Dolayısıyla kanun yolundan vazgeçme müessesesinin vergi mevzuatındaki yerinin tartışılmaya açılması gerekir. Hakkını yargı mercilerinde arayan ve belki de nihayetinde bütünüyle haklı çıkma olasılığı bulunan mükellefler yönünden yargı sürelerinin uzun sürmesi ve böylece olası katlanılacak vergi aslı ve vergi kabahati ile ferilerine yönelik maliyet tutarlarının yüksek boyutlarda olduğu düşünülerek yargı yolundan uzaklaşmasını teşvik edici düzenlemelerden kaçınılmalıdır. Bu sebeple mevzuatımızdaki "kanun yolundan vazgeçme" kavramı yerine aynı anda yargılama safhasının da devam ettirilebileceği "kanun yolunda devam eden indirim" gibi bir ifadenin konulması ve idari işlemlerin yargı denetiminden uzaklaştırılması algısının giderilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Mevcut yasal düzenlemelerin, idari iş ve işlemlerin yargılama mercilerince denetlenmesinin bir istisnasını oluşturduğu, mükellef haklarının kullanımının sınırlandırılması ile kamu menfaati arasındaki ilişkinin dengeli sürdürülmesi için idari çözüm yöntemleri ile yargısal denetimin her zaman ayrı ayrı yapılabilmesinde bir sakınca olmayacağı sonuçlarına ulaşılmıştır.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazar katkısı %100'dür.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- 213 sayılı Vergi Usul Kanunu (10,11,12.01.1961 tarih ve 10703 10704, 10705 sayılı Resmî Gazeteler)
- 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu (20.01.1982 tarih ve 17580 sayılı Resmî Gazete)
- 517 sıra numaralı VUK Genel Tebliği (20.02.2020 tarih ve 31045 sayılı Resmî Gazete)
- 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (17.12.2004 tarih ve 25673 sayılı Resmî Gazete)
- 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun (28.07.1953 tarih ve 8469 sayılı Resmî Gazete)
- Anayasa Mahkemesi (2023a). 26.07.2023 tarih, esas.2023/36, karar.2023/142 sayılı kararı.(13.10.2023 tarih ve 32338 sayılı Resmî Gazete).
- Anayasa Mahkemesi (2023b). 26.10.2023 tarih, esas.2023/84, karar. 2023/184 sayılı kararı (21.12.2023 tarih ve 32406 sayılı Resmî Gazete).
- Anayasa Mahkemesi (2023c). 28.09.2022 tarih, esas.2022/59, karar.2022/111 sayılı kararı (23.03.2023 tarih ve 321418 sayılı Resmî Gazete).
- Anayasa Mahkemesi (2023ç). 13.09.2023 tarih, esas.2022/81, karar.2023/153 sayılı kararı (29.11.2023 tarih ve 32384 sayılı Resmî Gazete).
- Arslan, M. (2021). *Vergi Hukuku Güncellenmiş 10. Basım*, Ankara:Nobel Akademik Yayıncılık
- Avcı, O (2021). Barışçıl Bir Çözüm Yolu Olarak Kanun Yolundan Vazgeçme Müessesesinin İncelenmesi. *Vergi Sorunları Dergisi*, 44(391), 41-49.
- Batı, M. (2023). *Vergi Hukuku Genel Hükümler*, Ankara:Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar.
- Batur, Ö. (2020). Vergi Uyuşmazlıklarında Kanun Yolundan Vazgeçme Müessesesi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 11(43), 203-217.
- Bıyan, Ö. (2022). *Vergi Hukuku*, Bursa:Dora Basım Yayın Dağıtım.
- Dursun, U. (2020). İdare İle Mükellef Arasında Yeni Bir Müessese: Kanun Yolundan Vazgeçme, *Vergi Sorunları Dergisi*, 43(381), 92-104.
- Gafar, U.H. (2020). Kanun Yolundan Vazgeçme Müessesesi. *Vergi Sorunları Dergisi*, 43(379), 122-133.
- Gerçek, A. (2006). *Türk Vergi Hukukunda İdarenin Takdir Yetkisi*. Ankara:Yaklaşım Yayıncılık.
- Furtuna, E.Y. ve Laloğlu, A. (2022). 7394 Sayılı Kanun Bağlamında Vergi Kaçakçılığı Suçunda Etkin Pişmanlık Müessesesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 347-372.
- Kağıtçıoğlu, M. (2012). İdari İşlemin İcraîliği. *TBB Dergisi*, 25(103), 267-284.
- Karakoç, Y (2017). *Vergi Yargılaması Hukuku*, Ankara:Yetkin Yayınları.
- Özbek, M. (2005). İdarî Uyuşmazlıkların Çözümünde Yargılama Dışı Usuller (I). *TBB Dergisi*, 18(56), 90-132.
- Pehlivan, O. (2022). *Vergi Hukuku Genel Hükümler ve Türk Vergi Sistemi*, Trabzon:Celepler Matbaacılık Yayın ve Dağıtım.
- Sevinç Ceyhan, C. (2023). *Vergi Suçlarında Yargılama Süreci*, Ankara:Yetkin Yayınları.
- Şenyüz, D., Yüce, M. ve Gerçek, A. (2023). *Vergi Hukuku Genel Hükümler 14. Baskı*, Bursa:Ekin Basım Yayınevi.
- Sevinç, E. (2020). İdari Yargılama Hukukunda Kanun Yoluna Başvuru Hakkının Anayasal Güvenceye Sahip Olması Bakımından Ele Alınması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XXIV(3), 421-445.

-
- Tekin, S. (2023). Vergi Kaçakçılığı Suçunda Etkin Pişmanlık Hükümlerinin Uygulanabilirliği Üzerine Tartışmalar ve Anayasal İlkeler Yönünden Değerlendirmeler. Ş. Karabulut (ed), Teorik ve Pratik Yönleriyle İktisadi ve Finansal Alanda Yaşanan Gelişmeler, içinde (ss.311-323). Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Yüce, M. (2017). *Vergi Yargılama Hukuku Güncellenmiş 5. Baskı*. Bursa:Ekin Basım Yayınevi.
- Yücel, A. ve Bozdoğanoglu, B. (2022). Vergi Usul Kanunu 359. Maddede Yer Alan Kaçakçılık Suçlarına Getirilen Etkin Pişmanlık Düzenlemesinin Kanun Yolundan Vazgeçme Müessesesine Etkileri. *Mali Hukuk Dergisi*, 18(210), 1235-1258.

Extended Abstract

Research Questions and Purpose

This text includes the analysis of the institution of waiver of legal remedies, which constitutes an exception to the rule that all actions and transactions of the administration are open to judicial review.

Tax law; It is basically located in the field of public law, and its basic rules and operation must be in accordance with the content and meaning of all legal regulations, especially the Constitution, as in other areas of public law. In this context, it is inevitable that tax regulations should be established in accordance with Constitutional principles. It is a requirement of the rule of law that the provisions regarding taxes are expected to comply with the entire Constitution, especially the principles in Article 73. It is also a Constitutional obligation that the basic parameters such as the taxpayer, subject, period, statute of limitations and filing periods of the tax, what the taxpayer's rights are and how they should be used, are determined in the tax laws and are clear and understandable enough to leave no room for hesitation. The fact that tax practices are directly related to the property rights of taxpayers and responsible parties, as a part of administrative transactions and actions, necessitates that these practices be carried out sensitively and in a certain discipline. In case the regulations for resolving some disputes that may arise between the administration's practices and the taxpayers at the administrative stage with the tax laws are insufficient, resolving the solution through administrative litigation is also a requirement of the taxpayers' right to access the court. However, in some recent legal regulations, it appears that the use of administrative remedies is conditional on waiving the right to file a lawsuit in court. In this context, limiting the use of the administrative solution option offered to taxpayers to only not filing a lawsuit or waiving the lawsuits that have been filed brings with it the risk of hindering the exercise of the freedom to seek rights.

In our study, we tried to put a critical perspective on the legal regulations that have recently moved away from administrative judicial control and created the impression of leaving the work and actions of the administration uncontrolled. The approach of the administration to the tax errors and their correction procedures specified in the Tax Procedure Law No. 213 (VUK), which regulates all procedural transactions in the assessment, notification and accrual stages of taxes, is frequently accompanied by the institutions of effective repentance and remedy waiver, which have recently entered the tax literature for the first time. The issues of binding tax peace/or restructuring practices, which are introduced considering the effect of increasing collections, to not filing a lawsuit or waiving the lawsuits filed (or annulling them by the Constitutional Court despite being bound), seem to be noteworthy regulations, especially within the framework of taxpayers' freedom to seek their rights. In this context, taxpayers or responsible persons who seek their rights in the tax courts regarding effective administrative procedures carried out and those who are subject to punishment may have to use some of the administrative solutions provided to them by the legal regulations, since the judicial process constitutes a long and risky area. In this context, by taking advantage of the institution of waiving legal remedies, they can choose to pay less amount of taxes and tax offenses by benefiting from some discounts depending on the first decision of the courts of first instance. There are many regulations in our tax system for the resolution of disputes, with the aim of increasing tax collection in a short time, increasing the voluntary tax compliance level of taxpayers, and alleviating the workload of administrative jurisdictions. The institution of giving up legal remedies such as conciliation, invitation to explanation, reduction in punishment, repentance and reform, and effective regret is one of these regulations. The institution of waiver of legal remedy, regulated by Article 379 of the Tax Procedure Law, is now subject to the decision of the tax court, as a result of the lawsuits filed before the tax court by the taxpayers, responsible parties and addressees regarding the notices issued by the administration, in return for not appealing and/or appeal of that case, the taxes assessed and the penalties proposed to be imposed. It is one of the administrative solutions that result in some discounts depending on the situation. In case of taking advantage of legal remedy waiver regulations, some discounts will be made and the obligation not to file a lawsuit or to waive the filed lawsuits basically aims to collect taxes and penalties in a shorter time. In order to waive this institution, the decisions of the tax court must be open to appeal, the decisions of the regional administrative courts must be open to appeal, and these decisions must not be related to the reversal decision given by the Council of State. Taxpayers who give up legal remedies are given reductions in their original tax and/or penalties, depending on the decisions of the tax court or regional administrative court. In addition to the discounts made, if 80% of the accrued amounts are paid within 1 month from the accrual date, the remaining 20% is also deducted. Discounted payment status does not include the original tax for those who are completely rejected by the court of first instance decisions.

Methodology

Our study has been prepared using the provisions of the Tax Procedure Law and general notification regulations regarding it, the Constitutional Court decisions on the subject, and especially books and articles written on tax

law and the Turkish tax system, as well as the Official Gazette. Additionally, analyzes were made using the document usage technique.

Results

It is a Constitutional obligation that all actions and transactions of the administration be subject to judicial review. However, assuming that all transactions carried out by the administration are absolutely correct is unacceptable in terms of the rule of law. Therefore, it is thought that the place of the legal remedy waiver in the tax legislation should be discussed. Regulations that encourage taxpayers who seek their rights in the judicial authorities and who may ultimately be fully justified, to stay away from the judicial process because of the long duration of the judicial process and thus the possible costs of the actual tax and tax misdemeanors and incidentals, should be avoided. For this reason, it is thought that it would be useful to replace the concept of "abandonment of legal remedies" in our legislation with an expression such as "continuing reduction in legal remedies", in which the trial phase can be continued at the same time, and to eliminate the perception of removing administrative proceedings from judicial review.

It has been concluded that current legal regulations constitute an exception to the supervision of administrative affairs and transactions by judicial authorities, and that there will be no harm in administrative solution methods and judicial supervision being carried out separately at all times in order to maintain a balanced relationship between the restriction of the use of taxpayer rights and the public interest.

Mali Araştırmalar Derneği

www.maliarastirmalar.org

dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad

www.ussmad-journal.com

ussmad.journal@gmail.com

